

“İŞTE BURADA, ŞİMDİ BURADA VE ŞİMDİ”

Direnen Filistin, Siyonizm’in Yardakçıları ve Sorumluluklarımız

Edeleri ve nineleri silah zoruyla evlerinden çıkarılmış yüz binlerce Filistinli ve Gazzeli uzun zamandır havadan, denizden ve karadan bombalanıyor. İsrail’in Filistinlileri her çeşit kötülüğü yaparak yeryüzünden silmeyi bir çeşit devlet geleneği hâline getirdiği net bir şekilde anlaşıldı. Filistinliler ise var olmak uğruna Mahmud Derviş’in dizeleriyle söylersek “Biz ki hâlâ buradayız/ Büyük hayallerimiz var” demeye devam ediyor. Genel olarak haberlerin ağında hakikatin üstünü örterek “kudurmuş köpek gibi” saldırı İsrail’in sesi olmayı seçen ‘dünya’ basını, küresel iletişim mecraları bu amansız yıkımı “savaş” kavramıyla aktarmayı seçiyor. Hâlbuki ortada bir savaş yok! İnsanlık tarihinin en trajik işgali, mülksüz kılma planlarından biri devreye sokulmuş durumda. Kadınlar, yaşlılar ve bilhassa çocuklar gözlerimizin ta içinde yok ediliyor. Mevcudiyetini sadece yılmaya ve yok etmeye borçlu olan, insanı insan kılan merhamet duygusunu kaybetmiş bir terör devleti her gün çoğunluğunu çocukların oluşturduğu sayısız sivil katlediyor.

Gazze’de dünle yarın arasında yaşananların hangi gelişmelerin neticesi olduğunu kavramak gerekiyor. Fakat evvela şunun altını çizelim: Günlerdir büyük bir felakete şahitlik ediyoruz. İsraililer, apartheid için saldırırken, Filistinliler bizatihi hayatta kalmak için mücadeleye veriyorlar. İsrail, Gazze’nin büyük bir kısmını enkaza çevirdi. Aslında Gazze, yıllardır sığınmacılardan ve sığınmacıların çocuklarından oluşan bir toplum halindeydi. Zor şartlara rağmen “Her şeye kadir olan Allah’a and olsun ki asla köle olmayacağız!” diye haykırıyorlar.

Şimdi daha iyi anlaşıldı ki Yüzyılın Antlaşması, İsrail’in işgal hareketini gözlerden irak tutabilmek amaçlı bir zamana yayma operasyonuydu. Antlaşma Filistin’i, Filistinliler için bir açık hava hapisanesi yapmakta; zamanla Filistin topraklarını kolayca parçalama, yok etme ve ilhak etme imkânı sağlamaktaydı. Antlaşma kapsamında öyle bir Filistin Devleti öngörül-müştü ki, uluslararası kuruluşlara üye olamayacak, veto hakkı olmayacak, birçoğu Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi komşu ülkelerde yaşayan 6 milyon civarındaki Filistinli göçmenleri Filistin’e geri getirip yerleştiremeyecekti. Antlaşma metni aynı zamanda Filistin’de yaşananların, her şeyden önce ve nihai olarak Kudüs’te düğümlendiğini, Kudüs’ün statüsü belirlenmeden Filistin’de kalıcı bir çözümün imkânsız olduğunu ortaya koyuyor.

Yüzyılın Antlaşması ile Şer İttifakı’nın aldığı mesafe, Aksa Tufanı hareketiyle tarumar edilmiş; Arap ülkeleri İsrail’le yaptıkları antlaşmaları askıya almak zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan Aksa Tufanı, unutturulmak istenen bir davanın dünyanın gündemine sokulması, çifte standart kullanan zalimlerin teşhiri hareketidir. Gazze’deki durum ne şekilde gelişirse gelişsin, Filistinliler yok olmayacak ve kurtuluş mücadelelerine devam edecekler.

*Kolonyal şiddetin bedenler arasında hiyerarşiler kurmadan, çocukları ailelerinden ayırmadan herkesi öldürmeye azmettiğini görüyoruz. Olup biten onca şeyden sonra “Gazze nedir?” diye düşündüğümüzde bu noktada merhum Aliya İzzetbegoviç’in *Tarihe Tanıklığım* eserindeki bir pasajı hatırlamak gerekecektir. Aliya’ya 1994’te Amerika’da bulunduğu esnada, çağdaş Amerikan sanatçılarınun bir sergisine gitmesini teklif ederler. Dediklerini yapar ve görür ki tüm sergi Saraybosna’ya ithaf edilmiş. Aliya “Neredeyse sergiye gitmemek gibi affedilmez bir hata yapmak üzereydim”, der ve ekler: “Fakat bunu düzenleyen insanlar, 50’den fazla sanatçı, bunu şehrimiz hakkında ne hissettiklerini bize göstermek ve kendilerine özgü bir biçimde bize yardım etmek için yapmışlardı. Bu itibarla Bosna bir ahlak meselesidir ve ahlaki meseleler daima evrenselirdir ve her kadın ve erkeği ilgilendirirler.”*

Saraybosna yerine Gazze, Bosna yerine Filistin kelimelerini yazdığımızda yukarıdaki satırların anlamında herhangi bir kayıp yaşanmaz. İsrail ordusu Gazze’deki, Filistin’deki, Beyrut’taki katliamlarını ve işgalini sürdürüyor. Bu yüzden, bugün vicdan ve hafıza siyaseti, bilhassa terör devletinin Filistin’deki etnik temizliğini, çocuk düşmanlığını gözler önüne sermek için her alanda çok boyutlu çalışmalar yapmanın bir ahlaki mesele olduğunu kavramalıdır.

Gazze bir anlamda insanlık için bir “ahlak sınavı” hâline geldi. Hazır bu meseleye değinmişken bir defa daha şu hakikati dile getirmek lazım. Bilindiği üzere Türkiye’de ve dünyada birçokları bu sınavı veremediler. Mesela CHP’nin değişim vaadiyle gelen yeni genel başkanı Filistin direnişinin toplumsal taşıyıcısı hâline gelen HAMAS için “terör örgütü” diyor. İsrail’in öldürdüğü gazeteciler karşısında sus pus olan Siyonizm’in uşağı kalemşorlar her gün İslâm düşmanlığı yapıyorlar. Aslında yalanlardan beslenerek bir futbol müsabakası üzerinden “sokak Atatürkçülüğü” inşa etmeye çalışanlar da bunun bir parçasıydı. Batılı ülkelerde hakikatten uzaklaşan filozoflar ise açıkça kalpsizlik sergileyerek, İsrail’i desteklemeye devam ediyorlar. Namılı entelektüellerin Siyonizm’le iç içeliği sadece holokost anısının araçsallaştırılmasının getirdiği borçlulukla ilgili değilirdi. Modern paradigmanın inşasında kurulan Judeo-Hıristiyan ittifaka sadakatlerinin de payı vardır bu destekte... Öte yandan Filistinlilerin sesi, kültür-sanat sahasında da kesiliyor. İsrail’in Filistinlilere yönelik soykırımını protesto ederek kültür kurumlarını bu konuda tavrı almaya çağırılanlar susturuldu.

İşte bu şartlarda hatırla(t)mak gerçekten çok önemli... Doğrusu hepimiz 1948’in mahvedici olayları neticesinde evinden ve yurdundan ayrılmaya mecbur bırakılan Edward Said’in yazdıklarının güçlülerini kendi çıkarları uğruna dili nasıl manipüle ettiklerini, çarpıttıklarını, değiştirdiklerini ve bunu yaparken marjinalleştirilmiş kesimin kendi yoksullaştırılmış varoluş şartlarını dile getirmesine nasıl mâni olduklarını ortaya koymak konusunda hâlâ son derece önemli olduğunu bir defa daha anladık. Son aylarda birçok müze gösterisi, kitap ödül töreni ve resim sergisi bu engellemeler kapsamında iptal edildi. Şüphesiz bunun en net göstergelerinden biri İlan Pappé’nin yazdığı, sömürgeci soykırımın ilgili kitabının Fransızca çevirisinin tüm satış noktalarından geri çekilmesi. Yaşananlar, yıllar önce Roger Garaudy’nin İsrail’in mitlerine karşı çıkarken neler yaşadığını daha iyi anlamamızı sağladı.

Gelinen aşamada şu gerçeğin artık kabullenilmesi gerekiyor: Batılı güçler işgal altındaki bir halka hâlihazırda soykırım uygulayan bir haydut devlete her türlü desteği vermekten imtina etmiyor. Ancak bizi ümitlendiren husus, insanlığın daha iyi olan kısmının Gazze’nin ve Filistin’in yanında oluşu. Gazze’nin yıkımına ve Filistinlilerin kitlesel olarak yerinden edilmesine; çocukların, kadınların, yaşlıların öldürülmesine karşı çıkıyoruz. Bizler, bir insanı katledenin bütün insanlığı öldürdüğünü haykırmaya devam edeceğiz.

Rahmetli Cahit Zarifoğlu’nun deyiimiyle “daralan vakitlerde” dayanışma bağlarımızı daha da güçlendirmeliyiz. Mitlere ve teröre tutunan barbarlığın insanlığa karşı giriştiği bu büyük katliama karşı çok boyutlu ve fasilasız bir mücadele yürütmeliyiz. Burada çok önemli bir konunun altını çizmemiz gerekiyor. Yapılacaklar bir mağduriyet değil, *mesuliyet fikriyle* şekillenmeli. Bu sebeple işin bir parçası da kendimizi eğitmek, umut etmek, bir şeyleri değiştirebileceğimizi ve bir şeyleri değiştirmek için bir görevimiz olduğunu düşünmek asli uğraşlarımızdan biri olmalıdır. Vakarlı insanlar olarak bunu daima aklımızda tutmalıyız.

Yeni sayımızda görüşmek temennisiyle.

İÇİNDEKİLER

DOSYA

04

Aksa Tufanı ve
Yüzyılın İhanet Antlaşması

Burhanettin CAN

18

Filistin Aynasında Görünen
Batı

Mustafa AYDIN

25

Entelektüel Öfke Nerede?

Kamil ERGENÇ

29

Adolf Eichmann Davasından
Filistin'e Düşen Pay

Mehmet Furkan ÖREN

33

Yeni Bir Dünya Kurmak

Ali AKGÜN

36

Adonis'le Gazze,
Modernite ve
Siyasal İslâm Tartışması

Husam Ebu HAMİD

GÜNDEM

39

ORTADOĞU'DAN

43

Filistin Batı'nın Maskesini
Düşürdü

Raşid VAHİDİ

46

İsrail'e Karşı Protestolar ve
Yeni Dünya Düzeni

Salman SAYYİD

Umran

Sahibi

Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni

Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Metin Çiğrikçı

İdare Merkezi

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.
Defne Han No: 27/15
Cağaloğlu Fatih-İST.
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Ocak 2024 Sayı: 353

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)
Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.
Yazıların ve ilanların sorumluluğu
sahiplerine aittir. Bu dergi basın
meslek ilkelerine uymayı taahhüt
eder. *Umran* dergisi TÜRDEB ve
DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm
Bak. Kurumsal Abonesidir.

KRİTİK

48

Diriliş Düşüncesinin
Temel Dinamikleri
Temel HAZIROĞLU

69

Yâr Bana Bir Eğlence
Mehmet Zahid BAŞAK

72

Nevzat Atlığ:
Türk Musikisinde Bir Çizgi
Gülşen ÖZER

76

Beşir Ayvazoğlu'nun
Ataç Kitabı Üzerine
Ömer KANTARCI

YAŞAYAN İSLÂM

56

Lütfi Doğan'ın Mirasına Dair
Notlar
Halim SEZER

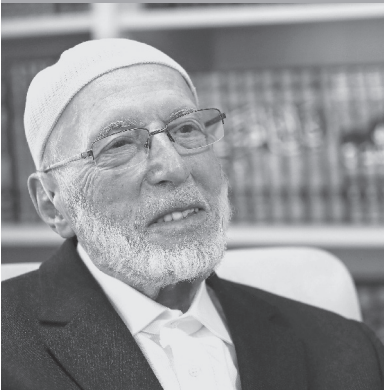
KÜLTÜR SANAT

61

Ahmet Kot Kitaplığı ve
Kitap Yine Zirvede
Metin Önal MENGÜŞOĞLU

65

Vefatının 60'ıncı Yılında
Öncü Bir Romancı ve Eylemci:
Halide Edip Adıvar
Cihan AKTAŞ

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

- Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
- www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Form'u doldurarak abone olabilirsiniz.

Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)

Yurt içi: 900 TL (Öğrenci: 800 TL) , Yurt dışı: 120 Euro
Birim Fiyatı: 85 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

- Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırarak.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
- Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR46002050000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

AKSA TUFANI VE YÜZYILIN İHANET ANTLAŞMASI

— BURHANETTİN CAN —

“Emrimiz geldiği zaman, üstünü altına çevirdik ve üzerlerine balçuktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık.” (Kur’ân-ı Kerim, 11/Hûd, 82)

ABD eski Başkanı Donald Trump, Yüzyılın ve Abraham antlaşmalarını, “Yeni Ortadoğu” kavramsallaştırması üzerine oturtmuştur. Buna dayalı olarak Benyamin Netanyahu, 22 Eylül 2023 tarihinde BM’de “Yeni Ortadoğu haritasını” göstererek bir konuşma yapmıştır. “Yeni Ortadoğu” kavramsallaştırması, Ortadoğu ile ilgili gizli bir projenin dışa yansıyan boyutudur. Bu yaklaşım, 21. yüzyılda Ortadoğu merkezli birçok olayın vuku bulacağına çok önemli bir işarettir. Hadise Üçüncü Dünya Savaşı’nu tetikleyecek bölgesel savaşların yaygınlaştırılması stratejisi bağlamında ayrıca değerlendirilmelidir.

İsrail ABD ile birlikte hayata geçirdikleri Yüzyılın ve Abraham antlaşmaları ile “kurbağa haşlama” stratejisini yürürlüğe sokmuşlardır. İsrail, kurbağa haşlama stratejisi ile Filistinlilere uyguladığı zulmü dünya kamuoyundan gizlemiştir. Aksa Tufanı harekâtı olmasaydı Filistin halkının çektikleri, Siyonist İsrail’in yaptıkları hiç gündeme gelmeyecek; İslâm dünyası, Yüzyılın Antlaşması ve Abraham Antlaşması ile narcozlanarak uyutulurken; Filistin halkı “haşlanmış kurbağa” gibi ölüme terk edilecekti. Geçen iki yazıda, İsrail’in kurbağa haşlama stratejisi ve yeni Ortadoğu projesi kapsamında Abraham Antlaşması değerlendirilmiştir. Bu yazıda Yüzyılın Antlaşması ele alınıp değerlendirilecektir.

YÜZYILIN ANTLAŞMASI’NIN HAZIRLIK AŞAMASI: BAHREYN MANAMA’DA “REFAH İÇİN BARIŞ ÇALIŞTAYI”

Dönemin ABD Başkanı Trump, yeni bir seçim sürecine girerken, muhtemelen ABD’deki Siyonist lobinin desteğini almak gibi bir eğilimin içine girmiştir. ABD’deki lobiye kazanmanın yolunun İsrail’den geçeceğini öngörerek “Yeni Ortadoğu” kavramsallaştırması ile yeni bir proje çalışması başlatmıştır. İlk hamle olarak Kudüs’ü İsrail’in başkenti ilan edip ABD büyükelçiliğini Tel Aviv’den Kudüs’e taşımıştır. Damadı Yahudi Jared Kushner ile Ortadoğu’daki İslâm ülkeleri ile antlaşmalar imzalayarak İsrail karşıtı cepheyi bölmek için çalışmalara başlamıştır. İlk yapılan antlaşma da Yüzyılın Antlaşması diye isimlendirilmiştir. Antlaşmanın bir boyutu *ekonomik*, diğer boyutu ise *siyasidir*. Ekonomik boyutla ilgili girişimler siyasal boyuttan önce başlatılarak siyasal boyut için bir alt yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu çalışmalar, “barış için vizyon” adı altında rapora dönüştürülmüştür.¹

Yüzyılın Antlaşması’nı ABD Başkanı Donald Trump’ın damadı ve danışmanı Yahudi Jared Kushner ile Trump’ın Uluslararası Müzakereler Özel Temsilcisi, Siyonist, İsraili bir asker olan Jason Greenblatt önderliğinde ABD’deki

¹ Peace to Prosperity, “A Vision to Improve the Lives of Palestinian and Israeli People”, *The White House*, January 2020; Peace to Prosperity, “The Economic Plan: A New Vision for The Palestinian People”, *The White House*, 2019.

Evanjelik bir ekip hazırlamıştır.² Bu ekip, İslâm coğrafyasında birçok ülke lideri ile görüşerek, İsrail-Filistin sorununa çözüm bulmak 'amacı' ile ağırlık merkezi ekonomi olan "Refah İçin Barış" başlıklı çalıştayı, ABD ve Bahreyn iş birliği ile hayata geçirmişlerdir. İlk toplantı, 25-26 Haziran 2019'da Manama'da yapılmıştır.

Çalışmaya Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Mısır, Fas, Umman, Körfez ülkeleri katılmış, İsrail davet edilmemiş; Lübnan, Irak, Çin ve Rusya ise katılmamıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve HAMAS boykot çağrısı yaparak toplantıya katılmamışlardır. Çalışmaya IMF Başkanı Christine Lagarde gibi mali ve ekonomik kurumların temsilcileri, Birleşmiş Milletler Ortadoğu Barış Süreci Koordinatör Yardımcısı Jamie McGoldrick, ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin, Dünya Bankası Başkanı David Malpass, FIFA Başkanı İsviçreli Gianni Infantino, Arap, Batı ve Körfez ülkelerinden bakan ve temsilciler, İsraili iş adamları, Suudi Arabistan adına Maliye Bakanı Muhammed bin Abdullah el-Cud'an, Devlet Bakanı Muhammed el-Şeyh, Kamu Yatırım Fonu Genel Sekreteri Yasir er-Ramyan, Mısır ve Ürdün adına maliye bakanları ve vekilleri katılmışlardır.³ Refah İçin Barış Çalıştayı'nda

2 Bekir Şirin, "İşte Yüzyılın Anlaşması"na Dair Bilinmeyenler ve Bilinmesi Gerekenler", *Milli Gazete*, 16 Nisan 2019.

3 Mustafa Deveci, "Yüzyılın Anlaşması Planının Ekonomi Paketi Açıklandı" *Anadolu Ajansı*, 25 Haziran 2019. Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibri "Kushner: Ekonomik Gidişat Ortadoğu'daki Barışın Şartı", *Eş-Şarku'l-Avsat*, 26 Haziran, 2019. Yusuf Karataş, "Yüzyılın Anlaşması, Barış Değil İşgal Planı", *Evrensel*, 18 Haziran 2019.

görülebileceği gibi, küresel sermayenin tüm temsilcileri, sırtlanlar masasında yerini almış, yeni bir paylaşım için bir araya toplanmışlardır.

ABD yönetimi, Ortadoğu'da daha önce yaptığı siyasi girişimlerden istenen sonucu alamadığı için bu kez siyasi çözümden önce ekonomik iş birliği şeklinde bir girişimle istediği antlaşmayı sağlayabilecek bir altyapı kurmak istemiştir. Tabir yerinde ise rüşvet teklif etmiştir. Filistin'deki ekonomik durumla ilgili planda, siyasi çağrışım yapacak kavramların kullanılmasından kaçınılmıştır. Filistinlilerin, "İşgal altında günlük olarak karşılaştığı zorluklardan üstü kapalı bir şekilde" bahsedilmiştir.⁴

Refah İçin Barış Çalıştayı'nda Yüzyılın Antlaşması'nın ekonomik boyutunun hayata geçirilebilmesi için 10 yıl içinde yaklaşık 50 milyar dolarlık bir yatırım fonu oluşturulması öngörülmüştür. Bu fonun, %27,5'i Batı Şeria ve Gazze'ye, %7,4'ü Ürdün'e, %9,1'i Mısır'a ve %6,3'ünün Lübnan'a tahsis edileceği ifade edilmiştir. Hibe ve bağış yoluyla 13,3 milyar dolar, krediler aracılığıyla 25,6 milyar dolar ve özel sektör yatırımlarıyla 11,6 milyar dolarlık bir fon oluşum kaynağı öngörülmüştür.

Ekonomik planda 147'si Batı Şeria ve Gazze için olmak üzere 179 "ekonomik kalkınma projesi" yer almıştır. Bu projelerin finansmanı, Suudi Arabistan, Katar, BAE, Körfez ülkeleri tarafından sağlanacaktır. Ekonomik Planda Gazze'nin sorunlarını çözmeye ilişkin bazı öneriler yer almaktadır. Batı Şeria'dan Gazze'ye ulaşım sorunu

4 Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibri, *agy*.

5 milyar dolara mâl olacağı öngörülen 30 metre yüksekliğindeki bir köprü sistemi ile, elektrik sorunu Mısır'dan bölgeye gelen elektrik hatlarının iyileştirilmesi ile, Gazze Şeridi ile Mısır arasındaki ticaret altyapılarının güçlendirilmesi ile çözülmesi öngörülmektedir.⁵

Ekonomik paket entegre edilmiş ve gelişen bir ekonomi, halkın refah gücünün artırılması, sorumlu ve esnek bir hükümet olmak üzere üç ana ayak üzerine oturtulmuştur.⁶

ENTEĞRE EDİLMİŞ VE GELİŞEN BİR EKONOMİ

Filistin ekonomisinin gelişip büyüebilmesi için ticari anlamda İsrail, Mısır ve Ürdün arasında bölgesel entegrasyon öngörülmüştür. Bu yaklaşımla Filistin ekonomisi Dünya Bankası endeksine göre 75'inci sıraya yükseltilecektir. Batı Şeria ve Gazze arasında kurulacak bir ulaşım ağı sayesinde ticaret hacmi artırılabilecek, giderler azaltılacaktır. Filistinli ihraç mallarının rekabet gücünü artıracak, "Hızlı geçişin sağlanması için ana girişlere yeni teknolojik cihazlar kurulacak", ekonomik amaçlı tüm hassas geçiş noktaları uzun vadeli ihtiyaçlar göz önüne alınarak inşa edilecek, "Elektrik, içme suyu ve hızlı dijital servislerin etkinleştirilmesi gibi temel altyapı" sağlanacaktır.

HALKIN VE REFAH GÜCÜNÜN ARTIRILMASI

Filistinlilerin hayat standartlarının yükseltilmesi için eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi, işgücü gelişiminin teşviki, sağlık sektörüne yönelik yatırımlar ve kültürel alanda çalışmaların teşvik edilmesi alanlarında iyileştirmeler yapılması öngörülmüştür. Ekonomik planda bu dört alanla ilgili yapılması öngörülen iyileştirmeler aşağıda özetlenerek verilmektedir:

Filistin'deki eğitim sisteminin iyileştirilmesi için:

- *Dünyanın en iyi standartlarına sahip 150 üniversite sıralamasına girebilecek bir üniversitenin inşası için 500 milyon dolar tahsis edilecek,*

5 Mustafa Deveci, *agy.* Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibiriri, *agy.*

6 Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibiriri, *agy.* Mustafa Deveci, *agy.*

- *Filistinlilere düşük ücretlerle kaliteli hizmet sunacak okulların yapımı için 100 milyon dolar tahsis edilecek,*
- *Uluslararası burslara 300 milyon dolarlık bir fon ayrılacak.*

Filistin'deki sağlık sisteminin iyileştirilmesi için:

- *Her bin doğumda hayatını kaybeden bebek oranının yüzde 18'den yüzde 9'a düşürülmesi,*
- *Ortalama yaşam sürelerinin uzatılması,*
- *9 yıl içinde 900 milyon dolarlık bir fonla Filistin'deki hastanelerin ileri teknoloji imkânlarına kavuşturulması,*
- *2 yıl içinde de sigara içme, obezite gibi sağlık sorunlarıyla mücadele için yaklaşık 200 milyon dolarlık bir paketin tahsis edilmesi.*

Filistin'deki işgücünün iyileştirilmesi için:

- *Çalışma hayatındaki kadınların oranının %20'den %35'e yükseltilmesi.*

Filistin'deki kültürel alanın iyileştirilmesi için:

- *Müze ve Filistin Kültür Merkezi inşa edilmesi,*
- *Müze ve Filistin Kültür Merkezi için 150 milyon dolar; sanatçı ve müzisyenler için de 80 milyon dolar fon ayrılması.*

Filistin Hükümetinin desteklenmesi için:

Ekonomik planda Filistin Hükümetinin desteklenmesi için tahsis edilecek fonlarla yapılması öngörülenler aşağıda özetlenmiştir:

- *Kurumların inşası, çalışma ortamı ve hükümet uygulamalarının iyileştirilmesi,*
- *Mahkemelerin arsa mülkiyeti noktasındaki sorunları çözüme bağlaması,*
- *Mülkiyet hakları hususunda özel ve kamu sektörleri arasında iş birliğinin artırılması,*
- *Vergilerin düzenlenmesi suretiyle iş doğasının güçlendirilmesi için fon ayrılması,*
- *Yargı bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele, şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi konuların düzenlenmesi için 150 milyon doların tahsis edilmesi,*
- *Yerel kuruluşların gecikmiş borçlarının ödenmesi,*
- *Büyük altyapı projelerini destekleyecek işletme ve bakım rezervleri için 1,7 milyar dolar tahsis edilmesi,*

- *Kamu sektörü çalışanlarının yeterliklerinin artırılması ve Filistinlilerden ve yabancıardan oluşacak bir uzman ekibin kamudaki projelerin uygulanması ve yönetimi gibi hususlarda hükûmete destek sunması ve bunun için 335 milyon dolar ayrılması.*

Yüzyılın Antlaşması'nın ekonomik paketinde yukarıda özetlenen yardımlar, yatırımlar ve projeler hayata geçirildiğinde 4 ana alanda ciddi iyileştirmelerin olacağı iddia edilmiştir:⁷

- *Yaklaşık 15 milyar dolar olan Filistin gayrisafi milli hasılası 10 yıl içinde iki katına çıkacak,*
- *Bir milyondan fazla Filistinli'ye istihdam sağlanacak,*
- *Filistinliler arasında işsizlik oranı, tek haneli rakamlara düşecek (Ekonomik planın hazırlandığı tarihlerde işsizlik, Gazze Şeridi'nde %52, Batı Şeria'da %18 idi.).*
- *Yoksulluk oranı %50 oranında düşecek,*
- *950 milyon dolarlık kaynak ile Filistin uluslararası turizm noktalarından biri olacak,*
- *Filistin'deki tarihî, dinî alanlar restore edilecek ve onarımları yapılacak.*

Çalıştayın amacı, yapılacak ekonomik yardımlarla Filistin'in inşa edilip 'kalkındırılması', Filistin halkının 'refah düzeyinin yükseltilmesidir.' Böylece güya refah elde edilecektir. Yüzyılın Antlaşması'nın ekonomik ayağını oluşturmak üzere yapılan çalıştay ve çalıştayda hazırlanıp antlaşmaya eklenen plan, gerçekte Filistinlileri ve Arap dünyasını Filistin konusunda yanılarak Filistin yönetimine karşı bir tavır ortaya koymasını sağlamak amaçlı idi. Bu açıdan çalıştayın adına baktığımızda bünyesinde gizli bir tehdidi barındırdığını görebilmekteyiz. Çalıştayın "Refah İçin Barış" ismi, "Barış yoksa refahta yoktur!" anlamına gelmektedir.

Yüzyılın Antlaşması'nın ekonomik paketini hazırlamak amaçlı çalıştay, İsrail'e bağımlı bir Filistin inşa edebilmek için Arap ülkelerini ikna operasyonuydu. Çalıştayla ilgili yapılan tartışmalarda, yapılan yorum ve değerlendirmelerde ve Yüzyılın Antlaşması'nın siyasi boyutunda bunu çok rahat görebilmekteyiz.

7 Mustafa Deveci, *agy*. Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibriri, *agy*.

Çalıştayın bizzat organizatörü olan Trump'ın damadı Kushner, yaptığı konuşmalarında barış olmadan ekonomik planın hayata geçirilmeyeceğini söylemekte bir sakınca görmemiştir: "Manama Çalıştay'ının hedefi, bir barış antlaşması imzalandığında, projelerin uygulamaya konulması için büyük yatırımcılar ve kalkınma bankalarıyla ekonomik plan hakkında görüş alışverişinde bulunmaktır." "Barış antlaşması olmaksızın, ekonomik projelerin uygulanması mümkün değildir."⁸

İmar Gayrimenkul Şirketi'nin Yönetim Kurulu Başkanı ve Kurucusu Muhammed el-Abbar, Filistinlilerin çalıştay boykot etme kararını üstü kapalı bir şekilde eleştirmiştir: "Filistin meselesi, tüm Arapların önem verdiği merkezî bir konudur. Burada olmadıkları için üzgünüz. Ancak bugün onları temsil ettiğimizi düşünüyorum. Bizler olumlu bir halkız gerek hava gerekse de siyasi şartlar açısından zor bir çevrede yaşıyoruz. Ancak tüm pozitifliğimizi koruyor ve bunu gerçekleştiriyoruz. Bize düşen Filistinlilere bunun iyi bir plan ve arkasında iyi kişiler olduğunu göstermek."⁹

ABD'nin eski Tel Aviv Büyükelçisi Daniel B. Shapiro açıklamasında, "Barış olmadan ekonomik paketin uygulamaya sokulması mümkün değildir." demekten çekinmemiştir: "ABD yönetimi Filistin ekonomik planının tüm hedeflerini destekleyen yardımcı programlarını sonlandırdı. Biz, yatırımlarımızı çektikten sonra şimdi diğerlerine yatırım yapmaya çağırıyoruz. Bölgede biraz zaman geçiren herkes anlar ki Filistin'in ekonomik meseleleri ve siyasi-güvenlik meselelerini birbirinden ayıramazsınız. İsrail ve Filistinlilerin bu konuyu tek bir paket hâlinde çözmesi gerekiyor."¹⁰

Ürdün Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Süfyan el-Kudah ise açıklamaları ile Ortadoğu'da barışın gerçekleşebilmesi için sorunun ekonomik olmadığına, İsrail'in işgalinin sonlandırılması gerektiğine dikkat çekmiştir: "Ürdün'ün tutumu açık ve net. Hiçbir ekonomik teklif, işgali sonlandıracak, kardeş Filistin halkının meşru

8 Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibriri, *agy*.

9 Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibriri, *agy*.

10 Mustafa Deveci, *agy*.

Yüzyılın ve Abraham antlaşmaları ile Şer İttifakı'nın aldığı mesafe, Aksa Tufanı harekâtıyla tarumar edilmiş; Arap ülkeleri İsrail'le yaptıkları antlaşmaları askıya almak zorunda kalmışlardır. Aksa Tufanı, unutturulmak istenen bir davanın dünyanın gündemine sokulması harekâtıdır. Aksa Tufanı çifte standart kullanan zalimlerin teşhiri harekâtıdır.

haklarını karşılayacak siyasi bir çözüme alternatif olamaz.”¹¹

Filistin lideri Mahmud Abbas, Yüzyılın Antlaşması ile ilgili yapılan çalışmalar sürecindeki konuşmalarında “Kudüs satılık değildir.” “Filistin halkı ve toprakları parayla satın alınamaz.” diyerek ekonomik planın bir satın alma, bir rüşvet vakası olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹² Nitekim Abbas, 22 Eylül 2023'te BM Genel Kurulu'ndaki “Ortadoğu'da Filistin devleti olmadan barış olamaz!”¹³ şeklindeki konuşma ile Filistin'in satılık bir mal olmadığına özel bir vurgu yapmış, önceki konuşmalarını desteklemiştir.

YÜZYILIN ANTLAŞMASI'NIN SİYASAL BOYUTU

Yüzyılın Antlaşması'nın altyapısı, yukarıda özetlenen Refah İçin Barış Çalıştay'ında öngörülen ekonomik paketle hazırlanmıştır. Barış olmadan Filistin için refahın olamayacağı, ekonomik kalkınmanın olamayacağı merkezli bir siyasal yapılanma, ABD ve İsrail tarafından öngörülmüştür.

Bu bölümde Aksa Tufanı harekâtının ana sebeplerinden biri olan İsrail'in kurbağa haşlama stratejisini ifşa edip çökertmesi açısından Yüzyılın Antlaşması'nın siyasal boyutunu değerlendireceğiz.

Antlaşma'nın medyada yer aldığı şekli ve antlaşma ile ilgili yapılan açıklamalar göz önüne alınarak,¹⁴ Yüzyılın Antlaşması'nın siyasal boyu-

11 Manama/Mirza el-Huveylidi ve Necla Hibri, *agy.*

12 Bekir Şirin, *agy.* Gülşen Topçu, “Filistin-İsrail Arasında Arazi Mübadelesi Olabileceği İddia Edildi”, *Anadolu Ajansı*, 29 Ocak 2020.

13 “İşte İsrail'in Yeni Ortadoğu Planı Haritası”, *Yeni Mesaj*, 22 Ağustos 2023. “BM'de 'Veto Hakkı Vermemeliyiz' dedi! Netanyahu'dan Filistin'siz Harita.” *Aydınlık*, 23 Eylül 2023.

14 <https://haber.sol.org.tr/dunya/yuzyilin-anlasmasinin-maddeleri-ortaya-cikti-262529> <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-disisleri-bakani-mike-pompeo-bagdatta-414570.html> Mohammed Salem, “İsrail Gazetesi (Israel HaYom) 'Yüzyılın Anlaşması'nı

tunu; antlaşmanın kapsamı, bölgenin tahliyesi, Kudüs'ün ve kutsal mekânların konumu, Gazze Şeridi'nin durumu, antlaşmayı destekleyen ülkelerin sorumlulukları, Filistin'in ordusu, antlaşma maddelerine ilişkin zaman çizelgeleri, antlaşmanın uygulama aşamaları, Batı Şeria'daki Ürdün Vadisi'nin durumu ve antlaşmanın uygulanmasında tarafların sorumlulukları açılarından ele alıp değerlendireceğiz.

1. Antlaşma

İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve HAMAS arasında üçlü bir antlaşma imzalanacak. Bu antlaşmaya göre işgal altındaki Batı Şeria'da yer alan Yahudi yerleşim birimleri dışındaki topraklar ile Gazze Şeridi'nde 'Yeni Filistin' adlı bir Filistin devleti kurulacak.

2. Bölgenin Tahliyesi

Batı Şeria'daki büyük Yahudi yerleşim yerleri bugün olduğu gibi İsrail'in elinde kalacak. Bu yerleşim birimlerine yine Batı Şeria'daki izole yerleşim birimleri de katılacak ve böylece izole yerleşim birimlerine ulaşmak için büyük yerleşim birimlerinin alanları genişletilecek.

3. Kudüs

Kudüs, İsrail ile Yeni Filistin arasında bölünmeyecek ve paylaşılmayacak ancak her iki devletin de başkenti sayılacak. Ayrıca Kudüs'te yaşayan Araplar 'Yeni Filistin Devleti'nin vatandaşları olacak. İsrail'e bağlı Kudüs Belediyesi, Yeni Filistin Hükümetinin ilgileneceği eğitim alanı hariç Kudüs'ün tüm alanlarından sorumlu olacak ve bu yeni devlet, Kudüs Belediyesi'ne

Yayımladı”, *Reuters* 7 Mayıs 2019. Esat Fırat, “İsrail Gazetesi (Israel HaYom) 'Yüzyılın Anlaşması'nı Yayımladı”, *Anadolu Ajansı*, 7 Mayıs 2019. Bekir Şirin, *agy.* Peace to Prosperity, “A vision to Improve the Lives of Palestinian and Israeli People”, *The White House*, January 2020; Peace to Prosperity, “The Economic Plan: A New Vision for The Palestinian People”, *The White House*, 2019.

su gideri ve vergi ödeyecek. Yahudilerin Araplardan ev almalarına izin verilmeyecek ve aynı şekilde Araplar da Yahudilerden ev alamayacak. Kudüs'e yeni bölgeler eklenmeyecek ve kutsal alanların bugünkü statüsü devam edecek.

4. Gazze Şeridi

Mısır havalimanı, fabrikalar, ticari alanlar ve ziraat için Gazze Şeridi'ne bağlı bir şekilde 'Yeni Filistin Devleti'ne toprak kiralanacak, ancak Filistinlilerin bu yeni topraklarda iskânına izin verilmeyecek. Bu toprakların sınırları ile kira ücreti daha sonra aracı ve destekçi ülkeler tarafından 'Yeni Filistin Devleti' ile Mısır arasında belirlenecek.

5. Destekleyen Ülkeler

Yeni Filistin Devleti'nin kurulmasını öngören bu antlaşmanın uygulanması için mali olarak destek sağlayacak ülkeler başta ABD olmak üzere, Avrupa Birliği (AB) ve petrol üreticisi Körfez Arap ülkeleri olacak. Destekleyici ülkeler, Yeni Filistin'deki ulusal projeler için 5 yıl boyunca 30 milyar dolarlık bir bütçe sağlayacak. Bu bütçeye izole Yahudi yerleşim birimleri ile büyük yerleşim yerlerinin İsrail'e bağlanması maliyeti de dâhil olacak.

Destekleyen devletler tarafından ödenecek fonların %20'si ABD, %10'u AB, %70'i ise petrol üreticisi Körfez Arap ülkeleri tarafından karşılanacak. Bu, %70'lik oran ülkelerin petrol gelirlerine göre belirlenecek. Yükün çoğu petrol üreten Körfez ülkelerinde olacak, çünkü bu antlaşmadan asıl yararlanacaklar onlar olacak.

6. Ordu

Yeni Filistin Devleti'nin ordusu olmayacak. Sadece polis in elinde hafif silahlar olacak. İsrail ile Yeni Filistin arasında, İsrail'in tüm yabancı saldırılara karşı Yeni Filistin'i korumasını garanti altına alacağı ve bu tür bir koruma karşılığında Yeni Filistin'in İsrail'e ödeme yapacağı yeni bir savunma antlaşması imzalanacak. Bu ödemenin maliyeti, taraflar arasındaki destekleyici devletlerin aracılık ettiği müzakerelerde belirlenmelidir.

7. Zaman Çizelgeleri 8. Uygulama Aşamaları

Filistin İslâmî Direniş Hareketi HAMAS, Mısırlıların yanında bulunan şahsi silahları da dâhil olmak üzere tüm silahları bırakacak. HAMAS'ın liderleri ve üyeleri, yeni hükümet kurulana kadar destekçi ülkelerden maaş almaya devam edecek.

Gazze Şeridi'nin sınırları, mal girişine ve işçilerin Batı Şeria'daki gibi İsrail ile Mısır'a geçişine açık olacak. Bir yıl içinde yeni bir Filistin hükümeti seçilmesi için her Filistin vatandaşının seçimlerde aday olabileceği demokratik seçimler yapılacak. İsrail hapishanelerindeki tüm Filistinli tutuklular, seçimlerden ve hükümetin kurulmasından bir yıl sonra başlamak üzere aşamalı olarak 3 yıl içinde serbest bırakılacak. 5 yıl içinde Yeni Filistin'de bir liman ve bir havaalanı kurulacak. O zamana kadar İsrail'deki havaalanı ile limanlar kullanılacak. Yeni Filistin ile İsrail arasındaki sınır, dost ülkelerdeki gibi vatandaşların ve malların geçişine açık olacak.

Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı birbirine bağlamak üzere yerden yüksekliği 30 metre olacak bir otoyol inşa edilecek. Bu otoyolun inşasına Çin %50, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Kanada ve ABD ile AB %10'ar katkıda bulunacak.

9. Ürdün Vadisi

Ürdün Vadisi veya diğer adıyla Batı Şeria'nın Ölü Deniz (Lût Gölü) çevresindeki Ağvar bölgesi bugün olduğu gibi İsrail'in elinde kalacak. Bölgeden geçen 90 numaralı otoyol 4 şeritli olacak. İsrail, otoyolun genişletilmesi için bir ihale açacak. Bu 90 numaralı otoyolun iki şeridi Yeni Filistin'i Ürdün'e bağlayacak. Bu yol üzerinde kurulacak olan sınır kapıları Yeni Filistin'in kontrolünde olacak.

10. Sorumluluk

HAMAS ve FKÖ'nün bu antlaşmaya itiraz etmesi durumunda ABD, Filistin'e sağladığı tüm mali desteği kesecek ve diğer ülkelerin de mali destek sağlamasını engelleyecek. FKÖ bu antlaşmayı kabul eder de HAMAS ya da Filistin İslâmî Cihad Hareketi bu antlaşmayı reddederse bu iki hareketin liderleri sorumlu sayılacak ve Gazze Şeridi ile İsrail arasındaki yeni bir savaşta ABD,

İsrail'i bu liderleri hedef alması konusunda destekleyecek. Dolayısıyla onlarca kişinin milyonların hayatını tehlikeye atması makul bulunmayacak. Eğer İsrail bu antlaşmaya itiraz ederse, İsrail'e sağlanan mali destek durdurulacak.

YÜZYILIN ANTLAŞMASI'NIN SİYASAL BOYUTUNUN ANALİZİ

Yüzyılın Antlaşması'nın 1. Maddesine göre antlaşmanın tarafları; 1. İsrail, 2. FKÖ, 3. HAMAS'tır. Yüzyılın Antlaşması, biri Filistin diğeri İsrail olmak üzere iki 'devletin' varlığını teorik olarak öngörmektedir.

YENİ FİLİSTİN VE İSRAİL DEVLETİ'NİN SINIRLARI

Antlaşmaya göre "Yeni Filistin Devleti'nin sınırları", Madde 2 (M2), Madde 8.8 (M8.8), Madde 9.4 (M9.4) tarafından belirlenmiştir. Buna göre Yeni Filistin Devleti'nin sınırları, "işgal altındaki Batı Şeria'da yer alan Yahudi yerleşim birimleri, izole yerleşim birimleri ve onlara ulaşım alanları dışındaki topraklar" (M2), Gazze Şeridi (M2), "Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı birbirine bağlamak üzere yerden yüksekliği 30 metre olacak bir otoyol" (M8.8) ve "Yeni Filistin'i Ürdün'e bağlayacak 90 numaralı otoyolun iki şeridi ve bu yol üzerinde kurulacak olan sınır kapıları" (M9.4) şeklinde belirlenmiştir.

Antlaşmaya göre Yeni İsrail Devleti M2, M9.1, M9.4'e göre şekillenecektir. Mevcut topraklar (1948 yılından 2023 yılına kadar işgal ettiği topraklar), "Batı Şeria'daki büyük Yahudi yerleşim yerleri", "Batı Şeria'daki izole yerleşim birimleri ve izole yerleşim birimlerine ulaşmak için büyük yerleşim birimlerinin genişletilmiş alanları" (M2), "Ürdün Vadisi veya diğer adıyla Batı Şeria'nın Ölü Deniz (Lût Gölü) çevresindeki Ağvar bölgesi, bugün olduğu gibi İsrail'in elinde kalacak" (M9.1).

"90 numaralı otoyolun iki şeridi İsrail'in kontrolünde olacaktır." (M9.4)

Batı Şeria'da hiçbir yasal dayanağı olmayan 15'i büyük olmak üzere irili ufaklı yaklaşık 250 Yahudi yerleşim birimi bulunmakta ve buralarda yaklaşık 400 binden fazla işgalci Yahudi yaşamaktadır.¹⁵ Doğu Kudüs ve Batı Şeria'da

15 Mustafa Deveci, *agy*. Fehim Taştekin, "Trump'ın

Hakan Çopur, ABD Başkanı Trump sözde Orta Doğu barış planını açıkladı, 28.01.2020

Şekil 1: Yüzyılın Antlaşması'na göre Filistin ve İsrail devletlerinin sınırları

Yahudi yerleşimcilerin sayısı yaklaşık 670 bin civarındadır.¹⁶

Bu antlaşmaya göre Batı Şeria'da işgal edilmiş tüm alanlar ile Ürdün Vadisi Filistin'den resmen alınıp işgalci İsrail'e verilmiş olmaktadır (Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3). Nitekim Netanyahu şöyle demektedir: "Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'ın burada elçilerini görmek çok güzel, ne kadar önemli bir anda olduğumuzu gösteriyor.' Plan, İsrail için çok büyük ve tarihi bir kazanım.' 'Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim yerleri İsrail toprağı olarak tanınacak.' Ayrıca, Trump'ın planına göre İsrail, Ürdün Vadisi üzerindeki hâkimiyetini sürdürecektir."¹⁷

Trump'ın, Netanyahu ile Beyaz Saray'da düzenlediği ortak basın toplantısında gösterdiği haritada Kudüs İsrail'in başkenti olarak; "Gelecekteki Filistin Devleti" ibaresiyle de başkenti

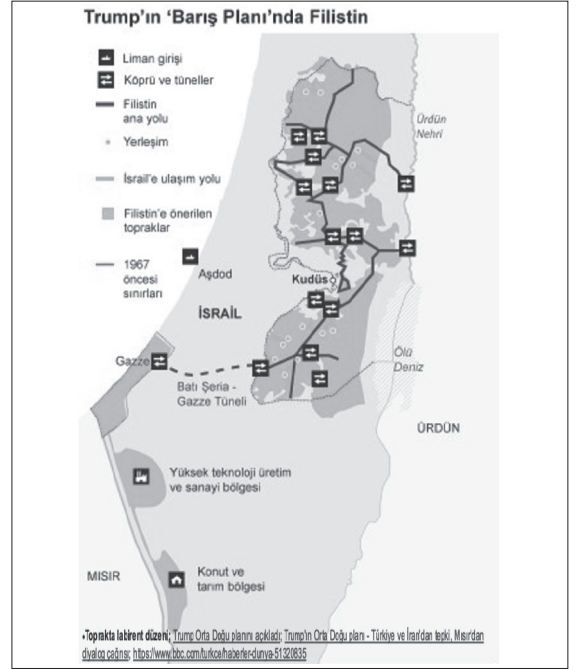
Damadına Hazırlattığı "Yüzyılın Anlaşması": Filistin İçin Son Tasfiye Planı", 31 Ocak 2020, *BBC Türkçe*.

16 Fehim Taştekin, "Trump'ın Damadına Hazırlattığı "Yüzyılın Anlaşması": Filistin İçin Son Tasfiye Planı", 31 Ocak 2020, *BBC Türkçe*.

17 Hakan Çopur, "ABD Başkanı Trump Sözde Orta Doğu Barış Planını Açıkladı", *Anadolu Ajansı*, 28 Ocak.2020.

Şekil 2: Yüzyılın Antlaşması'na göre İsrail'e Verilecek Ürdün Vadisi

Şekil 3: Yüzyılın Antlaşması'na göre Batı Şeria'daki yol ve tüneller

Kudüs'ün doğusundaki küçük bir bölge olarak belirlenen "Filistin Devleti" turkuaz renkte, İsrail toprakları sarı renkte gösterilmiştir. İşgal altındaki 15 yerleşim bölgesi de sarı renkte İsrail toprağı olarak gösterilmiştir. Dikkat çeken, ilginç olan haritanın altında "Mescid-i Aksa'nın statüsünün korunacağı", "Kudüs'ün güvenlik duvarının batısında (İsrail'in başkenti olarak) bölünmez olarak kalacağı" ve "İsraili ya da Filistinli olsun hiç kimsenin yerinden edilmeyeceği" maddelerinin yer almasıdır.¹⁸

Filistin ile İsrail arasında 1995 yılında İkinci Oslo Antlaşması imzalanarak işgal altındaki Batı Şeria A, B ve C bölgelerine ayrılmıştır. Bu antlaşmaya göre Batı Şeria'nın %18'ini kapsayan A bölgesinin idaresi ve güvenlik işleri Filistin'e, % 21'lik B bölgesinin yönetimi Filistin'e, güvenliği ise İsrail'e ve %61'ini kapsayan C bölgesinin idare ve güvenliği İsrail'e bırakılmıştı. İsrail güçleri bu antlaşmaya dayanarak 2019 yılında Doğu Kudüs ve Batı Şeria'da Filistinlilere ait

18 "Trump ve Netanyahu'nun Kudüs'ü Gasp Planına 3 İslam Ülkesi Destek Verdi", *Karar*, 28 Ocak 2020. Hakan Çopur, *agy*. "Suudi Arabistan'dan Filistin Mesajı: Adil ve Kapsamlı Bir Çözümü Destekliyoruz", *Eş-Sarku'l-Avsat*, 29 Ocak 2020.

521 evi, C bölgesinde inşa edildiği veya güya "ruhsatsız" olduğu gerekçesiyle yıkmıştır.

Yüzyılın Antlaşması'na göre "İsrail'in kuzeyinde Arap nüfusun yoğunlukta olduğu el-Müselles bölgesinin Filistin'e verilmesi karşılığında Batı Şeria'nın %30'unun İsrail'e bırakılması öngörülmektedir. Bu bölgedeki Kefr Kara, Arara, Baka el-Garbiyye, Ummu'l-Fahm, Kalansava, Et-Taybe, Kefr Kasım, Et-Tayra, Kefr Bera ve Celculiyye köyleri 1949'dan günümüze kadar İsrail'in işgali altındadır.¹⁹

İsrail parlamentosunda Filistinlileri temsil eden ortak Arap listesi bloku başkanı Eymen Avde (İsrail Kanal 13 Televizyonu'nda) Batı Şeria'da gizli bir işgal hareketinin varlığına dikkat çekmiştir (Şekil 3): "İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ile ABD Başkanı Donald Trump'ın planı, Müselles bölgesindeki yüzbinlerce Arap'ın vatandaşlığının elinden alınmasına yeşil ışık yakıyor." "Plandaki haritada Filistin'e bırakılan toprakların içine saplanmış 15 Yahudi yerleşimi işaretlenmiş."²⁰

19 Fehim Taştekin, *agy*. Gülşen Topçu, *agy*.

20 Fehim Taştekin, *agy*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835>

Netanyahu, “Ürdün Vadisi, Yehuda ve Samira bölgelerindeki yerleşim birimlerinin ilhak edileceğini” ve C bölgesinde herhangi bir değişim olmayacağını” açık bir şekilde ifade etmiştir: “Bu şartlar yerine getirilmeden Ürdün Vadisi, Yehuda ve Samira bölgelerindeki yerleşim birimlerinin ilhaki hariç Batı Şeria’daki C bölgesinde değişim olmayacak, şartlar yerine getirilse dahi İsrail’in söz konusu bölgede güvenlik alanında egemenliğini devam ettirecek. C bölgesinde 4 yıl boyunca yeni yerleşim birimi inşa etmeme ya da inşaat faaliyetini genişletmeme sözü verdik.”²¹

Yüzyılın Antlaşması’na göre “Mısır ve Ürdün’le sınır olan bölgeler İsrail’in elinde kalacak”; Negev (Necef) çölünde Filistin için öngörülen tarım, endüstri ve yerleşim alanlarının Mısır’la kara bağlantısı olmayacak; ‘Batı Şeria’nın Ürdün bağlantısı ise bir yolla sağlanacak; ‘Filistin’in parçaları arasındaki bağlantı yollarında da İsrail’in kontrolü sürecek; ‘Gazze ile Mısır arasındaki Refah Kapısı da Filistin’in doğrudan tek çıkış yolu olarak yine İsrail’in dikte ettiği özel düzenlemelere tabi olacak’ ve ‘Filistinliler İsrail’in Aşdod ve Hayfa limanları ile Ürdün’ün Akabe Limanı’nı kullanabilecektir.”²²

Görülebileceği gibi Yüzyılın Antlaşması, İsrail’in işgal hareketini gözlerden irak tutabilmek amaçlı bir zamana yayma operasyonudur. İsrail’in Batı Şeria’da işgal ettiği toprakları ilhak etmesine hukuki bir kılıf giydirmedir. Yüzyılın Antlaşması Filistin’i, Filistinliler için bir açık hava hapisanesi yapmakta; zamanla Filistin topraklarını kolayca parçalama, yok etme ve ilhak etme imkânı sağlamaktadır.

ABD’nin İsrail Büyükelçisi Friedman’ın yaptığı açıklama bu açıdan dikkat çekicidir: “İsrail istediği zaman Batı Şeria’daki yasa dışı Yahudi yerleşim birimlerini ‘ilhak’ edebilir.”²³ Buradaki anahtar ifade, “İstediği zaman ilhak edebilir” ifadesidir. Dolayısıyla İsrail’in her türlü ilhaki gerçekleştirebilme yetki ve salahiyeti var demektir.

21 Gülşen Topçu, *agy*.

22 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> Fehim Taştekin, *agy*. Bekir Şirin, *agy*.

23 “Trump ve Netanyahu’nun Kudüs’ü Gasp Planına 3 İslâm Ülkesi Destek Verdi”. Hakan Çopur, *agy*.

KUDÜS İSRAİL’İN BAŞKENTİ VE KUTSAL YERLER İSRAİL’İN HÂKİMİYETİNDE KALACAK

Madde 3’e göre “Kudüs, İsrail ile Yeni Filistin arasında bölünmeyecek ve paylaşılmayacak”; “Her iki devletin de başkenti sayılacak”, “Kudüs’e yeni bölgeler eklenmeyecek ve kutsal alanların bugünkü statüsü devam edecek”, “İsrail’e bağlı Kudüs Belediyesi olacak”, “İsrail, Kudüs’ün kutsal yerlerini korumaya devam edecek”, “Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların yanı sıra tüm inanç grupları mensuplarının ibadet özgürlüğünü güvence altına alacak”, “Tapınak Tepesi/Haremü’ş-Şerif’te mevcut durum muhafaza edilecek”, “Bütün Müslümanlar barışçıl şekilde El-Aksa Camii’ni ziyaret edebilecektir.”²⁴,

Her iki devletin başşehrinin Kudüs olması mümkün mü? Ancak söylem bu merkezde. Gerçekte Filistin’e başkent olarak öngörülen yer Doğu Kudüs’te Ebu Dis denilen çok küçük bir bölgedir.²⁵ Netanyahu bu konuda ABD’den destek aldıklarını çok açık bir şekilde söylemiştir: “Filistin Devleti’nin başkenti Doğu Kudüs’teki Ebu Dis beldesi olacak. İsrail ise Batı Şeria’daki tüm Yahudi yerleşim birimlerinde egemen olacak.” “Kudüs’ün İsrail’in başkenti olması için ABD’den onay aldık.”²⁶

Nitekim ABD Başkanı Trump, Netanyahu’ya destek bağlamında Yüzyılın Antlaşması ile ilgili konuşmalarında “Kudüs’ün İsrail’in bölünmez başkenti olduğuna” ısrarla vurgu yapmıştır: “80 sayfa uzunluğundaki Ortadoğu Barış Planı hem İsrail hem de Filistin tarafı için çok değerli maddeler içermektedir. ‘Kudüs İsrail’in bölünmez başkenti’ olarak kabul edilecek ve ‘plan Filistinliler için son şanstır.’ ‘Kudüs, İsrail’in bölünmemiş başkenti olmaya devam edecek...”²⁷

Bu durumda Filistin’in gerçekten bağımsız bir devlet hüviyetiyle ayrı bir başkenti olmayacaktır. Filistin’in lideri Yaser Arafat’a 1993’te imzalatılan Oslo Antlaşması ile İsrail’in 1967 öncesi gasp ettiği toprakların İsrail’e bırakılmasına

24 “Trump’ın Açıkladığı Ortadoğu Barış Planı Ne Öngörüyor?” 28 Ocak 2020, Amerika’nın Sesi. Hakan Çopur, *agy*.

25 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> Bekir Şirin, *agy*.

26 Gülşen Topçu, *agy*.

27 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51320835> Hakan Çopur, *agy*.

ve Doğu Kudüs'ün başkent olduğu bir Filistin Devleti'nin kurulmasına karar verilmişti.²⁸ Yüzyılın Antlaşması ile Doğu Kudüs'ün başkent olduğu bağımsız bir Filistin Devleti hakkı Filistinlilerden alınmıştır. Bu sebeple Yüzyılın Antlaşması'nı yeni bir Oslo Antlaşması olarak değerlendirebiliriz.

Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilen sağ muhafazakâr partilerin ortak parlamento grubu olan Avrupa Halk Partisi Sözcüsü Michael Gahler, Trump'ın bu keyfi davranışına karşı çıkmış ve Yüzyılın Antlaşması'nı eleştirmiştir: "Söz konusu plan, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Birleşmiş Milletlerin (BM) politikalarıyla uyuşmamaktadır. Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınmasını, ABD Büyükelçiliği'nin Tel-Aviv'den Kudüs'e taşınmasını, Batı Şeria'daki Yahudi yerleşim yerlerine destek verilmesini ve Ürdün Vadisi'nin kontrolünün gelecekte İsrail'e verilmesini öngören Trump'ın önerisi 'tamamen taraflı bir planın parçasıdır.'²⁹

BM Genel Sekreteri Guterres Yüzyılın Antlaşması'na BM kararları, uluslararası hukuk, ikili antlaşmalar, 1967 sınırları dâhilinde ve iki devletli çözüm temelinde destek vermiştir: "BM'nin iki devletli çözüme yönelik pozisyonu, yıllardır Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararlarıyla tanımlanmıştır."³⁰

FİLİSTİN ORDUSU/FİLİSTİN SİLAHLI KUVVETLERİ

Yüzyılın Antlaşması'nın 6 ve 7. maddelerine göre "Yeni Filistin Devleti'nin ordusu olmayacak." "Sadece polis elinde hafif silahlar olacak." "İsrail ile Yeni bir savunma antlaşması imzalanacak." "Filistin İslâmî Direniş Hareketi HAMAS, Mısırlıların yanında bulunan şahsi silahları da dâhil olmak üzere tüm silahları bırakacak."

Başkenti olmayan, sınırları belirsiz ve ordusu bulunmayan bir devlet, nasıl bağımsız bir devlet olarak nitelendirilmektedir? İşte büyük bir tören ve şaşaa ile sunulan, takdim edilen ve övgüler yağdırılan Yüzyılın Antlaşması böyle bir antlaşma olup kurbağa haşlama stratejisi-

28 Fehim Taştekin, *agy*.

29 Gülşen Topçu, *agy*.

30 Gülşen Topçu, *agy*.

ne uygun bir şekilde Filistin'i zamanla, tedrici bir şekilde yok etmek ve imha etmek üzere kurgulanmıştır.

FİLİSTİN 'DEVLETİ'NİN' BÜTÇESİ

Yüzyılın Antlaşması'nın 5. maddesine göre Filistin Devleti "5 yıl boyunca 30 milyar dolarlık bir bütçeye" sahip olacaktır. Bu bütçenin %20'si ABD, %10'u AB ve %70'i "antlaşmadan asıl yararlanacaklar olan" "Petrol üreticisi Körfez Arap ülkeleri tarafından", "ülkelerin petrol gelirlerine göre" karşılanacaktır. "İzole Yahudi yerleşim birimleri ile büyük yerleşim yerlerinin İsrail'e bağlanması maliyeti de bu bütçeden karşılanacaktır."

Ayrıca "Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı birbirine bağlayan otoyolun inşası için Çin %50, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Kanada ve ABD ile AB %10'ar katkıda" bulunacaklardır.

YÜZYILIN ANTLAŞMASI'NI KABUL EDİP ETMEMEDE SORUMLULUK

Yüzyılın Antlaşması'nın 10. maddesi Filistin Kurtuluş Örgütü, HAMAS, Filistin İslâmî Cihad Hareketi ve İsrail'in Yüzyılın Antlaşması'nı kabul edip etmemelerine bağlı olarak kendilerine uygulanacak yaptırımları ihtiva etmektedir. 10. madde 3 alt maddeye sahiptir. (Antlaşmanın maddeleri bir önceki bölümde verilmiştir.)

Bu üç alt madde muhataplara göre analiz edildiğinde, üç farklı durum ve üç farklı tavır ortaya çıkmaktadır.

Birincisi HAMAS ve FKÖ'nün antlaşmayı kabul etmemesi durumu ile ilgilidir. ABD tarafından uygulanacak yaptırım, "Filistin'e sağladığı tüm mali desteği kesmek" ve "Diğer ülkeler tarafından yapılacak mali desteği engellemek" olacaktır.

İkincisi, FKÖ'nün antlaşmayı kabul etmesi ve fakat HAMAS ya da Filistin İslâmî Cihad Hareketi'nin antlaşmayı reddetmesi durumu ile ilgilidir. Bu durumda 1. HAMAS ya da Filistin İslâmî Cihad Hareketi'nin liderleri sorumlu sayılacak, 2. Gazze Şeridi ile İsrail arasında yeni bir savaş çıktığında ABD İsrail'in yanında yer alıp bu liderleri tasfiye etmek için İsrail'i destekleyecek, 3. Milyonlarca kişinin hayatını tehlikeye atmaları affedilmeyecektir.

Üçüncüsü, İsrail'in antlaşmayı kabul etmemesi durumu ile ilgilidir. Bu durumda, İsrail'e sağlanan mali destek durdurulacaktır.

Maddelere dikkat edildiğinde FKÖ ve İsrail'in antlaşmayı kabul etmemesi durumunda uygulanacak yaptırım ekonomik boyutludur. HAMAS ve İslâmî Cihad Hareketi'nin kabul etmemesi durumunda uygulanacak yaptırım, ABD desteğinde bir savaş çıkarılarak HAMAS ve İslâmî Cihad Hareketi suçlu/terörist ilan edilip tasfiye edilmeleri şeklindedir. Kurbağa haşlama stratejisi dediğimiz olgu tam da budur. Bu operasyon için gerekli alt yapıyı hazırlamak Yüzyılın ve Abraham antlaşmaları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bugün İsrail'in Gazze'de yaptığı katliamın böyle bir arka planı vardır. O günlerde bu katliam planlanmıştır. Bu gerçeği tüm İslâm dünyası görüp ayağa kalkmalı, âdeta "kudurmuş köpek" gibi saldıran işgalci yapıya haddini bildirmelidir!

Ordusu bulunmayan, başkenti olmayan, işgal altındaki yerleşim bölgelerini geri alamayan, diğer devletlerle ilişkilerini İsrail üzerinden gerçekleştirmek mecburiyetinde olan, yaklaşık 6 milyon civarındaki mültecilerini geri getiremeyen, kutsal yerlerini İsrail'e bırakan bir yapı nasıl bağımsız bir devlet olarak nitelendirilebilir ve nasıl varlığını devam ettirebilir?

Bu sebeple HAMAS, İslâmî Cihad ve FKÖ Yüzyılın ve Abraham antlaşmalarına karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışın bedeli olmayacak mıdır? Bunu görebilmek için Trump'ın, İsrail Başbakanı Netanyahu ile Beyaz Saray'da düzenlediği ortak basın toplantısında, tek taraflı olarak, sözde Ortadoğu barış planını kamuoyuna açıklarken yaptığı konuşmada "Filistinlilere 4 yıllık süre verdik", "Bu son şanstır" ifadelerine dikkat etmek gerekmektedir: "ABD olarak bu barış vizyonunun İsrail ve Filistinliler arasında doğrudan müzakerelerin önünü açmasını umuyoruz." "İki devletli çözüm için sınırları belirleyen bir haritaya ilişkin uzlaşa sağladık (Şekil1)", "Filistin'e, bağımsız bir devlet olabilmesi ve gerekli koşulları yerine getirebilmesi için 4 yıllık bir süre öngördük." "Bu son şanstır."³¹

31 "Trump'ın Açıkladığı Ortadoğu Barış Planı Ne Öngörüyor?", *Yeni Şafak*, 29 Ocak 2020. "Trump ve Netanyahu'nun Kudüs'ü Gasp Planına 3 İslam Ülkesi Destek Verdi", 28 Ocak 2020. Hakan Çopur, *agy*.

"Kendisine (Mahmud Abbas'a) Filistinlilere tahsis edilen toprağın onlar için 4 yıl açık tutulacağını söyledim. Bu tarihi fırsata olan yanıtınız, Filistin'in devlet olması için nasıl liderlik yaptığınızı dünyaya gösterecek..."³²

FİLİSTİNLİ GÖÇMENLERİN GERİ DÖNÜŞ HAKKI YOK!

Yüzyılın Antlaşması kapsamında öyle bir Filistin Devleti öngörülmüştür ki, uluslararası kuruluşlara üye olamayacak, veto hakkı olmayacak, birçoğu Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi komşu ülkelerde yaşayan 6 milyon civarındaki Filistinli göçmenleri Filistin'e geri getirip yerleştiremeyecektir. Netanyahu şöyle diyor: "İsrail'in onayı olmadan uluslararası kuruluşlara üye olunmaması yer alıyor." "İlhak edilecek yerleşim birimlerini de kapsayacak şekilde Yahudi Devleti'ni tanımak, İsrail'in Kudüs'teki egemenliğini tanımak ve geri dönüş hakkından mutlak surette feragat etmek." "Yaklaşık 6 milyonu bulan Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkı olmayacak." "ABD Filistinlilerden bazı isteklerde bulundu." "Bu talepler arasında Gazze'nin silahsızlandırılması, teröristlere (Filistinli tutuklu ve şehit aileleri) maaş ödemesinin durdurulması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde şikâyetle bulunmaya son verilmesi var."³³

"7 EKİM OLMASA BELKİ DE AKSA'NIN YIKILIŞINI İZLEYECEKTİK"

HAMAS liderlerinden Halid Meşal "Aksa Tufanı Harekâtı olmasaydı, Mescid-i Aksa İsrail tarafından yıkılacaktı" tarzında çok önemli bir açıklama yapmıştır. Meşal'in 15 Aralık 2023'teki ifadeleri özetle şöyledir: "7 Ekim tarihi onlar açısından çok önemli bir kayıp oldu. Kassam Tugayları bu saldırılarda, MOSSAD'a ait çok önemli bilgileri, verileri ele geçirdi. İsrail'in Gazze Tümeni tamamen yok edildi. [...] Abluka altında kendi silahlarını yapmak büyük bir başarı. Hâlihazırda da Kassam Tugayları'nın 35 bin savaşçısı var. Kassam Tugayları'nın uzun soluklu bir mühimmatı var. Kendilerini aylar sürecek olan bir savaşa hazırladılar. Bizim amacımız savaşın farklı bölgelere yayılması değil..."

32 Hakan Çopur, *agy*.

33 "Trump ve Netanyahu'nun Kudüs'ü Gasp Planına 3 İslam Ülkesi Destek Verdi", 28 Ocak 2020. Hakan Çopur, *agy*.

“7 Ekim baskını İsrail’in topraklarımızdan çekilmesi için yapıldı. Eğer bu hareketi yapmasaydık belki de Aksa’nın yıkılışını izleyecektik. Allah bunu sadece Filistinlilere sormayacak. Aksa, Hz. Peygamber’in ve Hz. Ömer’in emanetidir. Allah Selahaddin Eyyubi’ye ve Sultan Abdülhamid’e rahmet eylesin, burası onların da emanetidir.”

“ABD elinde kum saati tutmuş gibi. ‘Gir, bir an önce HAMAS’ı bitir.’ diye Netanyahu’ya süre veriyor. Bu savaşta en önemli hedefleri 7 Ekim’de yaşadıkları hezimetten kurtulmak. İsrail toplumunun beklediği olmadı, aksine her gün üst düzey subayları ölüyor. (İsrail) ne HAMAS’ı bitirebildi ne rehinelerini kurtarabildi ne de Gazzeliler Mısır’a gitti. Mücahitleri beyaz bayrak kaldırtıp teslim alamadı. İsrail ordusu girdiği suda boğuluyor. Hızlı zaferlere alışmış ancak Kassam ile girdiği bu savaşı kazanamayacak.” Kum saatindeki süre bitiyor. İsrail toplumunda da gittikçe kötüleşen durum var. Gazze’de ise aksi bir durum var. Karşılaştıkları engellere rağmen Kassam savaşçıları ilk günkü gibi savaşa devam ediyor.”

“ABD’nin verdiği silahlarla çocuk, kadın, yaşlı ve hasta siviller öldürülüyor. Ancak şunu gördüler ki, sivil ölümleri dünyada çok fazla dile getiriliyor ve durum ABD’yi tedirgin ediyor. ABD’de bir seçim var ve oyların düşeceğinden korkuyorlar. Bu seçimler öncesinde olumsuz bir tablo oluştu. ABD Başkanı Joe Biden şu anda geri adım atmaya çalışıyor. Çünkü kum saati işledikçe zamanı tükeniyor. Tüm bu yaşananlar onları karar almaya itiyor.”

“1967 sınırlarını kabul ediyoruz, çünkü bunu bir aşama olarak görüyoruz. Tabii bununla birlikte İsrail’i mevcutta tanımıyoruz. İsrail işgali karşısında duran tüm grupları Gazze, Batı Şeria ve Kudüs’ü içine alan bir Filistin bayrağı altında toplamak istiyoruz.”

“Onların ölümleri olumsuz etki ederken bizim şehitlerimiz bizi motive ediyor.”

“Biz esir takasında bir Müslüman’ın nasıl davranması gerektiğini tüm dünyaya gösterdik. Sokaklardaki eylemleri Gazzeliler izliyor. Yalnız olmadıklarını görüyorlar. Özellikle sokaklar

ABD ve Batı’yı korkutuyor. Gazze’ye filo imkânı varsa bu da yapılmalı.”³⁴

Bugün, Aksa Tufanı harekâtı ve Gazze’deki savaş Halid Meşal’ın “Mescid-i Aksa İsrail tarafından yıkılacaktı” ifadesini merkeze alarak değerlendirme yapılmalıdır. HAMAS, Aksa Tufanı harekâtı ile İsrail’in planını vaktinden önce deşifre ederek bozmuştur.

SONUÇ: ACİL YAPILMASI GEREKENLER

Yenilmez, dokunulamaz kabul edilen İsrail ordusu ve MOSSAD istihbaratına Kassam Tugayları sadece dokunmamış, tüm dengelerini bozarak Şer İttifakı’nı şoka sokmuştur. Aksa Tufanı harekâtının meydana getirdiği etkiden dolayı Şer İttifakı, hiç olmadık bir biçimde Akdeniz’e askerî güçlerini yağmak durumunda kalmışlardır. Bu durum kurbağa haşlama stratejisinin deşifre olup çıktığı anlamına gelmektedir.

Yüzyılın ve Abraham antlaşmaları ile Şer İttifakı’nın aldığı mesafe, Aksa Tufanı harekâtıyla tarumar edilmiş; Arap ülkeleri İsrail’le yaptıkları antlaşmaları askıya almak zorunda kalmışlardır. Aksa Tufanı, unutturulmak istenen bir davanın dünyanın gündemine sokulması harekâtıdır. Aksa Tufanı çifte standart kullanan zalimlerin teşhiri harekâtıdır.

O sebeple İsrail’e karşı verilecek mücadelede yapılması gerekenlerin bir zaman boyutu bir de muhatap boyutu vardır. Mesele bu kapsamda geniş bir şekilde ele alınmak zorundadır. Bu konu geniş kapsamda daha sonra ele alınıp özel

³⁴ Burak Doğan; “Meşal, “7 Ekim Olmasa Belki de Aksa’nın Yıkılışını İzleyecektik”, *Yeni Şafak*, 15 Aralık 2023.

olarak değerlendirilecektir. Burada acil olarak alınması gereken tedbirler ve yapılması gerekenler üzerinde durulacaktır:

1. Psikolojik Savaş Boyutu

Aksa Tufanı Harekâtı ile Şer İttifakı (ABD-İngiltere-Siyonizm-İsrail-AB) tarafından genelde tüm müslümanlara özelde de Gazze için savaşanlara karşı yıpratıcı bir psikolojik savaş başlatılmıştır. Ellerindeki medya ve sosyal medya imkânları ile başlatılan psikolojik savaşı kazanacaklarını ve Gazze’de verilen bu büyük mücadeleyi dünya kamuoyunun gözünde itibarsızlaştıracaklarını planlamışlardır. Bu sebeple Şer İttifakı’nın psikolojik savaş makinesinin dişlisi olmamak için çok dikkatli olunması ve bu psikolojik savaşı tarumar edecek karşı bir psikolojik savaşın çok dikkatli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

Bugüne kadar HAMAS’ın yürüttüğü psikolojik savaş son derece başarılı olmuştur. Bunun daha da iyiye gitmesi ve dünyadaki tüm Müslümanların sürece katkıda bulunabilmesi için bazı noktalara dikkat çekilmektedir:

- Yapacağımız işlerde doğru olanların Allah tarafından kolaylaştırılmasını talep etmek. Mücadele edenlerin ortam içerisinde birçok işi yapmaları söz konusudur. Bu yapıların en doğru olanlarının ne olduğu Allah tarafından bilinmektedir. O sebeple iman edenler olarak yapılan işlerin en doğrusunu kolaylaştırmasını Allah’tan talep etmeliyiz. Bu bize Ashâb-ı Kehf tarafından bırakılan bir gelenektir: *“O gençler mağaraya sığındıkları zaman, demişlerdi ki: ‘Rabbimiz, katından bize bir rahmet ver ve işimizden bize doğruyu kolaylaştır (bizi başarılı kıl).’”* (18/10)
- İblis’in yolundan gidenlerin psikolojik savaşına karşı Allah’ın, nurunu kalbimize koymasını, bizi basiret ve feraset sahibi yapmasını istemek ve gereğini yapmak: *“Allah, rızasına uyanları bununla (Kur’ân-ı Kerim) kurtuluş yollarına ulaştırır ve onları kendi izniyle karanlıklardan nura çıkarır. Onları dosdoğru yola yöneltip-iletir.”* (5/16;39/22; 6/39; 24/35)
- Şer İttifakı bütün güçleri ile İsrail’i desteklemek amacıyla Akdeniz’e gelip yerleşmişlerdir. Bu noktada tarihte dönemin süper gücü olan Calut’un ordusunun çok az kuvvetleri olan Talut’un ordusu tarafından perişan edil-

mesini; dönemin en büyük savaşçısı ve en ileri teknoloji ile donanmış diktatör Calut’un genç Davud tarafından sapan taşı ile öldürülmesini (2/247-251); Bedir, Uhut, Hendek, Mute savaşlarını hatırlamak, hatırlatmak gerekmektedir.

- *4 temel dinamiği* (iç dinamikler, bölgesel dinamikler, küresel dinamikler ve ilahi irade) göz önüne alarak olayları değerlendirmek “Gök kubbenin sahibinin demir kubbenin sahibinden daha muktedir olduğunu” unutmamak.
- Her hâl ve şart altında zalimleri ve iş birlikçileri teşhir etmek.
- Üzerimize düşen görev ve sorumlulukları yaptıktan sonra Allah’ın yardımının gelmesi için dua etmek, Allah’tan yardım talep etmek (105/Fil 1-5; 33/Ahzâb, 9; 11/Hûd, 82).
- Şu’arâ 227; İbrahim 46’da ifade edilenleri hatırlamak, hatırlatmak.
- Türkiye’nin, İsrail’e ve Şer İttifakı’na karşı yürütülecek psikolojik savaş için özel bir merkez kurması.
- Türkiye’de zalime karşı mazlumun yanında olanların psikolojik savaşı birlikte yürütebilmesi için bir yapılanış gerçekleştirilmesi.
- En güzel tarzda mücadele ilkesini unutmamak ve yaygınlaştırmak (16/125).
- Zalimlerle iş birliği yapmayan Yahudilerle ilgili güzel bir dil kullanmak.
- Sosyal medyayı dikkatli kullanmak.
- Daima umut ışığı olmak.

2. Ekonomik Yaptırım

- İsrail’in katliamlarına açık destek veren küresel sermaye firmalarının ürünlerine ekonomik boykot yapılması,
- İsrail’de üretilip Türkiye’de satılan tüm İsrail ürünlerine ekonomik boykot yapılması,
- Türkiye üzerinden İsrail’e gönderilen tüm ürünlerin gönderilmesinin engellenmesi, ambargo uygulanması,
- İsrail’de iş yapan iş insanlarının işlerini zamana yayarak kesmelerinin sağlanması,
- Ekonomik boykota tüm İslâm ülkelerinin iştirakinin sağlanması için çok yoğun girişimlerde bulunulması,
- Türkiye üzerinden İsrail’e gönderilen silah merkezli malzemelere engel olunması, gerekirse el konulması.

3. Siyasî Yaptırım Uygulamak

- İsrail'e siyasî boykot ilan edip elçiliklerini ve elçiliklerimizi kapatmak. Bunu tüm İslâm ülkelerine yaymak.
- İsrail ile yapılmış tüm antlaşmaları askıya almak.
- İsrail elçilikleri kapanana kadar İsrail elçiliklerinin önünde şiddete bulaşmayan eylemler yapmak.
- Gazze'de icra edilen zulme destek veren tüm ülkelerin elçilikleri önünde şiddete bulaşmayan eylemler yapmak.
- Gereğini yapmayan İslâm ülkeleri elçilikleri önünde şiddete bulaşmayan eylemler yapmak.
- Spor sahalarında protestolar düzenlemek.

4. İslâm Dünyası İçin Yeni Bir Güç Merkezi Oluşturmak

- Filistin diasporası oluşturmak.
- Güneş sistemi modelini inşa etmek için *birleşik cephe* oluşturmak; D-8, İslâm İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği'ni aktif hâle getirecek girişimlerde bulunmak, eylemler düzenlemek.
- İslâm ülkeleri kapsamında Kudüs Ordusu kurma girişiminde bulunmak ve kurmak.
- Acil olarak Türkiye'de İslâm ülkeleri bakanlığı kurmak.
- Aksa Platformu kurup yaygınlaştırmak (3/103; 8/46).
- Türkiye- Irak-Suriye-Ürdün-Lübnan-Mısır denklemini kurmak.
- Küresel intifada için organize olmak.
- Sarı öküz vakasını unutmamak-unutturmamak.
- Tüm mazlumların hakkını, hukukunu savunacak zulme karşı mücadele için uzun vadeli bir strateji geliştirmek.

5. Gazze'nin Yeniden İnşası İçin Yapılması Gerekenler

- Mısır'ın, Refah Kapısını sürekli olarak açmasını sağlamak.
- Gazze'ye sürekli-düzenli ekonomik yardım yapmak.
- Gazze'nin inşası için bir yardım fonu kurmak, bunu tüm İslâm ülkelerine ve tüm dünyaya açmak, yardım yapmalarını sağlamak için girişimde bulunmak.

6. Akademik Çalışmalar Yapılması İçin Özel Düzenlemeler Yapmak

- Filistin ile ilgili lisansüstü tezler yaptırmak, makaleler yazdırmak.
- Aksa Tufanı ile ilgili lisansüstü tezler yaptırmak, makaleler yazdırmak.
- Siyonizm'le ilgili lisansüstü tezler yaptırmak, makaleler yazdırmak.
- Akademik araştırma makaleleri yazılmasına destek vermek, teşvik etmek.
- Sempozyum, panel, kongre, konferanslar düzenlemek.

7. Filistin Olayını Sürekli Gündemde Tutmak, Unutturmamak

- Sürekli basın açıklaması yapmak.
- Konferans-çalıştay-seminerler organize etmek.
- Düzenli televizyon programları yapmak.
- Lise-üniversitelerde konferanslar, paneller, çalıştaylar düzenlemek.
- Sürekli el ilanları dağıtmak ve sokak afişlemeleri yapmak.
- Sosyal medyada sürekli değişik açılardan meseleyi yazmak, konuşmak.

8. Filistin Olayının Sanat Dünyasında Ele Alınıp İşlenmesini Sağlamak

- Film-kısa film-animasyon-bilgisayar oyunları yapmak, yapılmasını teşvik etmek.
- Videolar hazırlamak.
- Şiir, hikâye, karikatür, bilgi yarışmaları düzenlemek.
- Resim sergileri açmak.

Henüz vakit varken ve

“Gerçek şu ki, onlar hileli-düzenler kurdular. Oysa onların düzenleri dağları yerlerinden oynatacak da olsa, Allah katında onlara hazırlanmış düzen (kötü bir karşılık) vardır.” (14/İbrahim 46).

“Zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılaba uğrayıp-devrileceklerini pek yakında bileceklerdir.” (26/Şuara 227)

FİLİSTİN AYNASINDA GÖRÜNEN BATI

— MUSTAFA AYDIN —

Filistin, çözümlenip bitiverecek bir konu değildir, üzerine çok şey yazılıp konuşulacak bize pek çok gerçekleri hatırlatacak, nasibi olanlara bizzat insanlık üzerinde düşünme fırsatı verecektir. Filistin insanlığa tutulmuş bir aynadır, hem de herkesin görmek istediği gibi değil, olduğu gibi gösteren bir ayna.

Yazılarımızı takip eden okuyucularımızın hatırlayacağı üzere dergimizin bundan önceki iki sayısında bu konuya temas etmiş, “İsrail saldırısını doğru değerlendirmek: Filistin Sorunu ve Yahudilik” başlıklı birinci yazımızda Filistin Yahudiliği ve aynı anlama gelen İsrail üzerinde durmuştuk. Tarihsel gelişimi, dinî ve etnik çelişkiler içinde ortaya çıkan ve kısaca Siyonizm olarak adlandırılan ideolojiyi açıklamaya çalışmıştık. Bu, dinî ve ideolojik çerçevede bir değerlendirme idi.

“İsrail-Filistin Çatışmasının Hatırlattığı Gerçekler” başlıklı ikinci yazımızda ise sorunun dünyanın sosyal politik çerçevede yansımalarını tahlil etmiş, bir ayrışmaya dikkat çekmiştik. Sömürgeci katliamcı Batı kültürünün sömürüp bitiremediği insanlık ile küresel siyaset arasında bir açıklığın bulunduğu dikkat çekmiş, toplumların tepesinde yer alan ve çoğu demokrasi kaşesi taşıyan devletlerin, gittikçe üstteki küresel siyasetin birer alt siyasal organizasyonu hâline geldiklerini, kadim kültürlerin tanımladığı devletlerin gittikçe tükendiğini açıklamaya çalışmıştık.

Bu arada bazı gelişmeler oldu, başta yönetici seçkinler olmak üzere yazarların büyük bir

kısmı İsrail’in yanında yer aldı, Filistin’i haddi bildirilmesi gerekli bir soykırımcı olarak gösterdi. Tabii herkesin görüp durduğu gerçeği hatırlatanlar yok değildi. Frankfurt Kitap Fuarı’nın açılış konuşması için davet edilen Slovaj Zizek, İsrail’i eleştirmenin suç sayıldığını belirterek “Almanya’da analiz yasağı var” dediği için Alman yetkililerce protesto edildi. Enzo Traverso “holokost anısının araçsallaştırılması bugün Gazze’deki savaşı meşrulaştırmak için kullanılıyor.” dedi.

Fakat daha da önemlisi ağır top diyebileceğimiz düşünürler İsrail’in ki yetmemiş gibi Filistin’i bombalamaya devam ettiler. Çağın filozofu kabul edilen Jürgen Habermas, Nicole Deitelhoff, Rainer Forst ve Klaus Günther gibi yazarlarla birlikte “Dayanışma İlkeleri Üzerine Açıklama” başlıklı bir bildiri ile Filistin’de yaşanan dehşeti görmezlikten geldi. “HAMAS’ın korkunç vahşeti ve İsrail’in buna verdiği insani cevap...” diye başlayan bildiri vahşetin nerede yaşadığını da gösteriyordu. Sıradan insanlar bağnazlık düzeyinde birilerinin yanında veya karşısında olabilirler. Ama çağa ışık tuttuğu kabul edilen birilerinin bu bağnazlığı görmezden gelinemez.

King’s College London’da Avrupa çalışmaları profesörü Alex Callinicos ise X sosyal medya hesabındaki paylaşımında, Habermas ve meslektaşlarının soyut bir İsrail savunucusu olmaktan ziyade ırkçı, aşırı sağcı Başbakan Binyamin Netanyahu hükümetinin eylemlerini savduklarına dikkati çekti ve Habermas’ın düşünsel tarafı için “Eleştirel teori resmen ölmüş!” notunu düşü.

ABD’li siyaset bilimci Jodi Dean da X sosyal medya hesabından, Habermas’ın da imzaladığı bildirinin, İsrail’den soykırım niyetini beyan eden net ve herkesin malumu çok sayıda açıklama yapıldığı gerçeğini görmezden geldiğini ve İsrail ve Yahudiler arasındaki farkı bile anlamakta başarısız olduğunu belirtti. Bu olay, en iyi Habermas’ın temsil ettiği kabul edilen eleştirel teorinin içinin boş olduğuna da işaret etmekle kalmadı, dayanağı aydınlanma düşüncesinin bir değerlendirmesini de gerekli kıldı. Başka bir ifadeyle bu iş daha ötede bir yorum yapmamızı gerektiriyor ki bizim bu yazıda yapmak istediğimiz de budur.

İlk bakışta daha çok ideolojik ve siyasal tutarsızlık gibi gözükken sorun, şüphesiz daha derindi. Jürgen Habermas gibi filozofların İsrail’in insanlık dışı gaddarlığını görmezden gelip HAMAS’ı suçlamaları düşünsel açıdan da Batı’nın (nereye geldiğini değil) hâlâ nerede durduğunu gösterdi. İnsanlığın geçmiş ve geleceğine ilişkin ‘büyük’ analizleriyle tanıdığımız yaşlı Habermas, 94 yıllık ömrünü insanlığın ortak ve mutlu bir yaşama alanı olan “kamusal” inşa etmekle geçirdi. Ne var ki dünyanın bu güzel kurgusunu bozacak parazitler hep vardı. Mesela ‘terörist’ HAMAS gibi örgütleriyle Gazze’li Müslümanlar gibi unsurlar olmasa kamusal alan pek güzel olacaktı.

Aslında bu olan, Batı kültürünün her alanında yaşanagelen bir durumdur. İnsan hakları, demokrasi, özgürlük ve hatta pozitif hukukun üstünlüğü gibi ilkeler ilan edilip hegemonik bir düzlemde savunulurken muhtemelen kendilerinin dışında birilerinin de bundan yararlanabileceği düşünülmemiştir. Mesela Müslümanlarla (birlikte değil) beraberce yaşama konumuna gelince tabir caizse söylediklerine pişman oldular, çünkü uygulamalar bunları geçersiz kıldı. Ülkelerin tepesindeki küresel siyaset temsilcisi yöneticiler bugün dünyayı bir değersizlikle idare etmektedirler.

Tabi burada Batı’yı her şeyi ile bir potanın içinde eritmek doğru olmaz. Modern kültürün tekilci, çıkarıcı, paganist tüm çözücü kurumsal etkilerine rağmen yararlı görüşler, sağduyulu kişiler, topluluklar, kitleler her zaman var olagelmıştır. Bunu en son İsrail’in Filistin soykırımına

karşı gösterdikleri tepkide de şahit olmaktadır. Halk katları yukarıdaki İsrailci yöneticilerine ters düşmek pahasına Filistin’e destek gösterilerinde bulunmaktadır. Şüphesiz bu tavrın önemli bir kısmı, inanç, acıma, merhamet gibi insanın özlük alanına ait din, etnisite, meslek, meşrep üstü olgulardır.

Esasen kişisel veya grupsal, insan eylemlerinin üç temel biçimi vardır: Değersel, tutumsal ve davranışsal. Davranışsal, toplumdaki yaygın uygulamalarla ilgili eylemlerdir. Bu çerçevede bir Yahudi davranışsal bakımdan insanlığının gereğini yapıp Gazzelilerin yanında yer alabilir. Tutumsal, insanın, toplumdaki yaygın uygulamalarla ilgili eylemidir. Tutumsal eylem, kişinin çevresinden etkilenecek çoğu kere pek de düşünmeden yaptığı şeylerdir. Örnek olay üzerinden göstermek gerekirse bir Yahudi’nin, haksız da olsa dindanın yanında olması böylesi bir davranıştır. Bu sanki otomat bir harekettir.

Halk katları yukarıdaki İsrailci yöneticilerine ters düşmek pahasına Filistin'e destek gösterilerinde bulunmaktadır. Şüphesiz bu tavrın önemli bir kısmı, inanç, acıma, merhamet gibi insanın özlük alanına ait din, etnisite, meslek, meşrep üstü olgulardır.

Sosyoloji, değersel/düşünsel olan eylemi en ideal hareket olarak nitelendirir, genel kültüre göre gerçekleşir. Burada genel kültür, Aristocu bir tanımlamaya gerek duymaksızın herhangi bir olgunun en ideal biçimine işaret eder. Mesela öğretmen kavramı, öğrencileri için yapılması gerekeni yapan kişiyi gösterir. İnsanlar (malumatta kalan bir bilgi düzeyinde değil) düşünce seviyesinde yükseldikçe toplumsal şartların yönlendiriciliğinden uzak daha bir objektif ve aynı öngörüye bağlı olarak üstteki bilgili kesimin daha sağduyulu olabileceğini düşünür. Tabii bilenler hiyerarşisinde; malumat sahibi ve bilim insanından sonra üçüncü sırada gelen düşünür önemli bilen mevkiini ifade eder. Dördüncü sırada pek az kişiye nasip olan bilgelik vardır. Bir düşünürün düşünürlüğü, görüşleri kadar önemli olaylar karşısındaki tavrıyla ölçülür.

Bugün Batı'da adı düşünürlüğü (veya filozofluğa) çıkmış insanların bazı olaylar, mesela İsrail katliamı karşısında takındıkları tavırlar, sahiplerinin düşünürlüğüne gölge düşürmektedir. İsrail yanlısı bir sokak adamı tavrıyla beyanatta bulunmak bu yargımızın sıradan bir delilidir. O zaman bu durumu nasıl açıklamalıyız, bu insanlar düşünür değil midir, sorusu akla gelmektedir. Bunda şüphemiz yok, yapılması gereken şey, düşünürü yargılamaktan çok bu düşüncenin içeriğine dönüp bakmamızdır.

Batılı bu düşünürler, üç yüz yıldır dünyayı evirip çeviren bir düşünce birikimine sahiptirler. Bunların bir kısmı şüphesiz insanlığın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır ki bilim ve teknik bunun tipik örnekleridir. Ne var ki bu düşünsel dünya belli temellere dayansa da aynı oranda insanın özlük alanına ciddi bir katkısının oldu-

ğu söylenemez. Çünkü bilim ve teknik alanındaki gelişmeler, insanın özlük alanına ait hiçbir değer üretmezler. İhtiyaç duydukları ahlaki bile kendileri üretirler ki bunun çıkış noktası insan değildir. Özel olarak karşısında olmasalar bile şefkat ve merhamet gibi insanın kadim değerlerine bir katkıda bulanamazlar. Böyle bir kültürü kendisine şiar edinmiş bir dünya Filistin'de on bin çocuğu öldürmesi karşısında bir merhamet duygusu yaşamaz, kendi geleceğinin garantisi adına İsrail'in yanında yer alır.

Batı, düşünürleri (filozofları) ile tanınmış ve bunlarla düşünce tarihine önemli katkılarda da bulunmuştur. Düşünür, disiplinler ve bilimler arası bilgiye sahip olan kişi demektir. Sırf kişisel çıkarları değil, kendi toplumuna ait sorunları bile aşabilmiş, doğrunun, iyinin ve güzelin yanında yer almış insanlardır. Uzakdoğu, Çin, Hint, bilgilerinde, Ortadoğu Müslüman düşünürlerinde, mensubu bulunduğu toplumların dışındaki insanlara karşı olumsuz bir kurguya rastlanmaz. Hatta ekonomik sıkıntılar gibi maddi sorunlar düşüncelerinde yer almaz.

Buna karşılık Batı'da daha farklı bir durumla karşılaşırız. Teori ve pratik çelişkilerine, (İslâm karşıtlığının doğurduğu tutarsızlıklar gibi) düşünürlikle bağdaşmayan nedensiz tartışmalara sıklıkla şahit oluruz. Mesela bütün dinlere karşı çıkan, Hıristiyanlığa bile acımasız eleştiriler yönelten, kiliseleri insanların üstüne bağdaş kurup oturan birer zorbalık aleti olarak gören ünlü filozof Nietzsche Yahudiliği bu işin dışında tutmaya çalışır. Her şeye bir gerekçe bulan filozofun bu konuda ciddi hiçbir gerekçesi de yoktur.

Işığı, "hikmetli bilgi" yerine kullanan düşünürümüz Cemil Meriç bunu bir kitabının adına da taşıyarak *Işık Doğudan Gelir* diyordu. Gerçekten de düşünce Doğu'dan gelmiş ve uzunca bir süredir burada ikamet etmiştir. Doğu'dan gelen ve belli bir süredir Batı'da yaşayan düşünce öyle gözüküyor ki buradan gitmeye hazırlanıyor. Başka bir ifadeyle Doğu'dan gelen ışık Batı'dan batmak üzeredir. Çünkü Batılı düşünürler ipek böceği misali kozayı içinden örmüşler ve içinde mahsur kalmışlardır. Batı önce ışığı aydınlığa

çevirdi ve belki paradoksal bir söz ama dünya artık aydınlığın gölgesinde değil, karanlığında yaşıyor.

Yazımızın başında ismini zikrettiğimiz Jürgen Habermas bu konunun iyi bir örneği, tabir caizse açıklayıcı bir konu mankenidir. Onun için anlatmak istediklerimi, 95 yaşına merdiven dayamış bu ihtiyar düşünür üzerinden götürmek mümkündür. Habermas genç Batı intelijansiya-sı üzerinde fazlasıyla etkili olmuş bir düşünürdür, yüzyılımızda aydınlanma felsefesinin en iyi temsilcilerinden birisidir. Taşdığı aydınlanma düşüncesiyle toplumsal hayatı, geleneksel olarak nitelendirilen anlayışın üstünde yeniden kurmak için çalışmıştır.

Bu kurgusunun başında gözetim ve denetim altına alınmış kamusalın kurgusu yer almaktadır. Üstat bir ömrü kamusal alanın yeniden düzenlenmesi düşüncesine vermiştir. Buna göre modernitenin yönlendirdiği insanlık güzel günler yaşayacak bilim ve teknik; bölüşüm, adalet, evrensel hukuk, insan hakları gibi herkesi 'kapsayan' kamusal alan ilkeleriyle dünya daha bir güzel olacak, herkes hakkın ve haklının yanında durmasını öğrenecek, öç alma, terör, gibi ilkel düşüncelerden kurtulacaktı. Tabi beklenenlerin tam tersi ortaya çıktı, ortalık kan ve gözyaşına boğuldu. Filistin'de yaşananları görünce oturup bir düşünmesi gerekirdi. Ama o Gazze gibileri olmasaydı dünya mutlu olacaktı, demeye getirdi. Dahası sokaktaki bir İsrail fanatığı gibi İsrail katliamına destek verdi. Bir dürüst Yahudi gibi bile davranmadı. Aydınlanmacılık karartmaya dönüştü.

Bir kaynaktan gelen ışıltı/parıltı demek olan aydınlık, Modern Batı kültüründe fiziksel ışımının ötesinde zihnin mutlak akılla aydınlatılması anlamında kullanılmaktadır. Batılı filozoflar, son üç yüzyıldan bu tarafa kadim ışığa yeni bir anlam yüklemişler, onu aydınlığa (daha doğrusu aydınlanmaya) çevirmişlerdi. Söz konusu aydınlanma, zihinsel bir ışım, düşünsel bir aydınlanmaydı. Zihin aşkınlıktan kurtarılıp içkin bir düşünceye dönüştürülmüştü. Salt akla dayanan aydınlanmanın en önemli özelliği seküler olmasıydı. Aydınlanma düşüncesinin

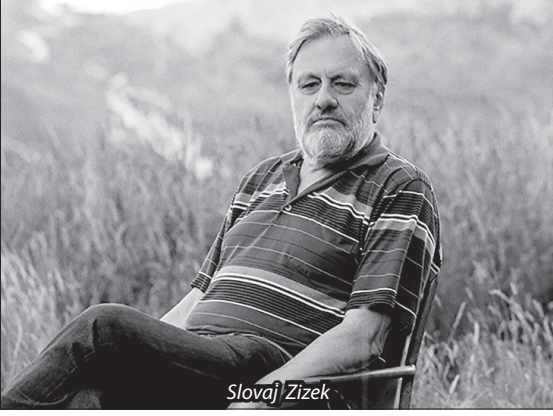
deklarasyonunda İmanuel Kant, "Yüz yıllardır dinin ipoteğinde kalan ve kendisine özgürce düşünme imkânı verilmeyen akıl artık bağımsızlaştırılmalıydı." der.

Burada dikkat çeken önemli noktalardan birisi (dinin vahyinden soyutlanmış) aklın dünyeviliği temsil etmesiydi. Artık bundan sonra toplumlarda aşkın bilgiler taşıyan farklı bilgin kişiler yok, yalnızca seküler düşünceli aydınlar vardı. Bu doğal gözükken gelişmeye göre iki tür aydınlanma söz konusuydu: Dış aydınlanma ve iç aydınlanma. Avrupa dillerinde *lumier* kelimesiyle karşılanan ve Batı'da işleyen dış aydınlanma bir bakıma dinden koparılmış aklın nesnel dünyayı aydınlatması, mesela tüm kurumları yeniden kurgulamasıdır. Yani burada dünya sırf olduğu hâliyle değil, olması gerektiği hâliyle ele alınmaktadır.

Yine Avrupa dillerinde *illumier* kelimesiyle karşılanan iç aydınlanma ise tarih boyunca daha çok Batı dışı toplumlarda yaşanagelen ilahi vahye veya en azından (akla değil) iç sezinlemelere dayanan bir aydınlanma yoludur. Sırf akla dayanmaz, bir manevi ışınlanmadır. Aslında ışınlanma ile aydınlatma farklı şeylerdir. Bizde bu konuya pek dikkat edilmediği için bu kavramlar pek de kolay anlaşılmiyor. Aydınlanma dünyevi bir olgu olarak, nesnenin dış yüzünde görülen bir ışıltıdır. Göz alıcıdır ama gönle, kalbe yansımaz, hatta daha bir karaltı olur. Çünkü bu ışık gerçek ışık kaynağından gelmez. Dilimizde aydınlığın karşılığı ziyadır, o, nesnenin çıkardığı bir parıltıdır.

İslâm'a dayanan kültürümüzde ışığın önemli ifadelerinden birisi "nur"dur. Nuru, taşıyan nesnenin kendisi üretmez, bir kaynaktan aldığı dışa yansır. Bu çerçevede mesela ayın ışığı bir nurdur, büyük ışık kaynağı olan güneşten aldığı bize yansır. Bir kimse için "yüzü nurlu" dediğimizde yüzünün ışık ürettiğini değil, içinde yaşattığı güzel duyguların, ahlakın bir yansıması olduğunu ifade etmiş oluruz. Esasen ışığın yegâne kaynağı Allah'tır. En-Nur, Onun güzel isimlerinden birisidir. "Allah göklerin ve yerin nurudur". Fiziksel-manevi tüm ışıkların kaynağı odur.

Belirttiğimiz gibi 18. yüzyılda ortaya çıkan ve akılcılık üzerine oturan "aydınlanma" düşüncesi (veya felsefesi) iç sezinlemeyi bunun tam kar-

şısına yerleştirmiş ve karşı çıkmıştır. Hâlbuki insanın, fiziksel varlığın dışarıda nesnel dünyadaki varlığın ışıltısı kadar bu iç ışığa da ihtiyacı vardır. Ne var ki Batı kültürü dünden bugüne bu ihtiyacı anlayamadı. Onun için aydınlanmada karar kıldı. Buna göre akıl ile yeniden kurulmamış her şeyin ilk (fitri) şekli ilkel, kaba ve vahşi idi. Onun için de her şey yeniden kurulmak zorunda idi. Şüphesiz bir şeyler yeniden düzenlenip imar edilebilirdi. Buradaki paradigmanın yanlışlığı, bir şeyin fitri hâlinin anormal olduğu, akıl ile yeniden kurulan bir şeyin hep iyi olacağı inancı idi. Daha sade bir anlatımla, 'Allah'ın rasgele yarattığı her şeyin insan eliyle düzeltilmesine ihtiyacı vardı'.

Şüphesiz akıl, Allah'ın insana verdiği en önemli donanımlardan birisidir. Ancak akıl herkeste, her yerde ve her zamanda doğruyu biliyor değildir. Yaygın bir deyimde belirtildiği üzere "akıl yolu bir" değildir. Eğer öyle olsaydı (mesela) "en iyi yönetim sistemi nedir?" sorusunun tek türden bir cevabı olurdu. 16. yüzyılda yaşayan Makyavel'e göre iyi sistem, otoriteryanizmdir, çünkü kargaşadan kurtulamayan toplumları ancak ahlak, din ve toplum müdahaleleriyle iktidarı sınırlandırılmamış mutlak hükümdarlar yönetebilir. Locke'a göre ise iyi sistem, herkesin işe katılabileceği demokrasidir. Aynı demokrasi Sartori'ye göre yükünü tutmuş emperyalistlerin bir kandırmacası, bir kaos sistemidir.

Benzer akıllara dayanmadığında şüphe bulunmayan bu farklı cevaplar, düşünürlerinin farklı ortamlarda yaşamalarının bir ürünüdür. Buradan ulaşabileceğimiz sonuç şudur: Bir düşünme yeteneği olan akıl, kendi kendine değil, ilişkiye getirilen durumlara göre çalışır. Bu noktada

iki etken vardır, birisi toplumsal şartlar, diğeri vahiy ve hikmet gibi toplum üstü yönlendiricilerdir. Esasen örneğimizdeki düşünürlerin yargıları toplumsal şartlarının bir ürünüdür. O zaman otoritesizlik içinde bir kargaşa yaşayan Makyavel'in İtalya'sının otoriteryanizme, yükünü tutmuş Locke İngiltere'sinin de demokrasiye ihtiyacı vardı.

Hâlbuki aklın toplumlar üstü düşünebilmesi için herhangi bir toplumla sınırlı olmayan yüksek değerlere ihtiyacı vardır. Mesela bu değerler paganizmin yerine "tevhid"e, farklılıkları yok sayan birliğin yerine "beraberlik"e ve tabi bunların gereklerine bağlı bir sisteme ihtiyaç vardır. Sırf şartlandırılmış aklına değil de buna inanmış bir filozof, katliamcı İsrail'in yanında değil, hakkaniyetin yanında yer alacaktır.

Burada çok önemli bir konunun altını çizmemiz gerekiyor. Ahlak ve sağduyu ile çalıştırılmış akıl, ancak akletmiş olabilir. Batı düşüncesinde (dinden uzak) iyi çalıştırılmış akıl anlamında kullanılan rasyonalite aslında bir akıl bozması, akleden aklın zekâlaştırılması demektir. Akıldan farklı olarak zekâ, tüm canlılar için yaşama şartlarını düzenleyen bir içgüdü olgusudur. İnsanda bu içgüdü'nün gelişmiş biçimine zekâ adı verilir. Zekâ ahlak ve sağduyuya karşı kayıtsızdır. İhtiyaca göre bir kurgulama yeteneği hâline getirilmiş rasyonalite de insana özgü bir zekâ biçimidir. Değerlendirmede vahiyden, varlık algısında fitrattan uzaklaştığı nispete bir gerçek dışılığı ifade eder. Sağduyu ve ahlak yoksunu aydınlanma felsefesi bu insani sapmayı kendisine şiar edinmiş ve dünyanın geniş bir aydın kesimini buna ikna etmiştir. Böylece de insanlığı ürettiği aydınlığın karanlığında bırakmıştır.

Sözünü ettiğimiz rasyonalite (akılcılık) 200 yıldır Batı'nın üstünlüğünün ispatı sayıldı. En akılsız ve ahlak dışı tutumları bu akılcılıkla meşrulaştırma geldi. Bu konuların ünlü teorisyeni Weber, Yahudilerin sırf ekonomi alanındaki rasyonel olduğu gibi, en ilkel toplumun bile bir noktada rasyonel olabileceğini ileri sürdü. "Ama çok yönlü, bütüncü bir akılcılık biz batılılara aittir" diye övünüyordu. Ahlakdan bağımsız çalışan bu Batı rasyonalitesine göre dünyayı sömürme bile Batılıların en doğal hakkı idi, çünkü bu soygun ilkel insanlara medeniyet götürme-

Bugün Batı’da adı düşünürlüğe (veya filozofluğa) çıkmış insanların bazı olaylar, mesela İsrail katliamı karşısında takındıkları tavırlar, sahiplerinin düşünürlüğüne gölge düşürmektedir. İsrail yanlısı bir sokak adamı tavrıyla beyanatta bulunmak bu yargımızın sıradan bir delilidir.

nin bir öğretmenlik ücreti sayılabiliirdi. Esasen Batı’nın lehine olan her şey olumlu bir şeydi.

Şüphesiz Batı’nın İsrail ile daha özel bir ilişkisi vardır. Batı’yı konu alan medeniyet tarihçilerine göre, insanlığın genel kültürel gelişim süreci içinde oluşmuş bir maddi kültürel veri olan teknik bilgilerin yeni bir evresi olan teknolojiyi bir tarafa bırakırsak, Batı uygarlığı dört temel üzerine oturmaktadır: Yahudilik (Judaizm), Grek Felsefesi, Roma Kültürü ve Hıristiyanlık dini. Boher D’İsraili gibi Yahudi felsefeciler Grek kültürünü Yahudiliğin eseri olarak görmektedirler. İsmi zikrettiğimiz düşünür “Aristo da kim, Grekçe konuşan bir Musa”dır, diyordu. Philon gibi bazı Hellenistik düşünürleri bir kenara bırakırsak zikre değer Yahudi kökenli filozofların bulunmadığı söylenebilir. Ancak Batılılar bu iddiaya önem vermiş medeniyetlerinin dayanaklarından birisinin Judaizm olduğunu kabul edegelmişlerdir.

Roma kültürünün (özellikle normatif hukuk anlayışının) etkisi önemsenmekle birlikte tabir caizse antikçağdan beri dine şaşı bakan Batı, son yüzyıllarını onunla mücadele ile geçirdiği Hıristiyanlık’tan çok şey almıştır. Weber’in iktisatta örneklendirdiği din bağlantılı tutum ahlaki tabir caizse düşünce ahlakında da kendini göstermiş, bize göre eksikli de olsa (mesela İslâm’dan farklı) bir dünya görüşü olarak en derin paradigmaları vermiştir. Şimdilerde Batılı düşünürler Hıristiyanlık’tan bir başka türden yarar sağlamaya çalışıyorlar. İncil’den pek açık referans vermeseler de modernite ile pek de uyumlu olmayan gizemli bir Mesiyaniğin kültürün içinde dolaşmaktadır. Bu gelişme sanki derinleştirilen maddeciliğin arkadan dolaşarak ulaşılmış yeni bir idealizm biçimi şeklinde görünüyor.

Öyle gözüküyor ki Batı son zamanlarda bir çok yaşıyor ve teknolojinin kendisi için bir

etki aracı olmaktan çıktığını görüyor. Hiçbir aşkınlığı olmayan bu kör kuvveti, artık hemen her toplum alıp götürebiliyor. Belki bu, onları kendileri olmaktan çıkarıyor, ama Batı’nın bir parçası hâline getirmiyor. Yüzlerce yıldır Batı karşıtı Doğu’nun klasik temsilcileri sayılan Hint, Çin ve Japonya artık kendi kültürlerinden çıkmışlardır. Çin’de Konfüçyanizm bir hikmet kültürü; Hindistan’da Budizm bir tarihsel din, Japonya’da Şintoizm özel toplumsal bir kalıp olmaktan çıkmıştır. Bunların hepsi bir yabancı kültür çöplüğüne dönmüşlerdir: Hindistan teknolojik atıklar ülkesine, Çin kapitalizm pazarına, Japonya kimliksizlik diyarına dönüşmüştür. Ancak bu hâllerıyla de Batılı olmamış, onun bir parçası hâline gelmemişlerdir. Yani damarlarında bir Judeo-Grek, Mesiyaniğin-Roma kültürü işleyen bir Batı toplumu olmamışlardır.

Bu tarihsel tecrübe, bilim ve teknoloji gibi din ve ahlaka karşı kayıtsız olguların toplumları kendi kültürlerinden arındırdıklarını ama bir kültür ve medeniyeti telkin görevi yapamadıklarını gösteriyor. Batı’nın, bel bağladığı Doğu Bloku’nun yıkılmasından sonra dünya ideolojisi olarak bir kere daha deklare ettiği liberalizm, her ne kadar mevcut ekonomik yapıyla uyumlu gözükse de imperatif bir ideoloji olmadığı ve bir taşınabilirliğe sahip olmadığı için Batılı tipler üretememektedir. Aynı ekonomik model farklı kültürel barajlarda farklı sistemler doğurabilmektedir. Bundan dolayı İngiliz ve Fransız liberal sistemleri arasında bile farklılıklar vardır. İdeoloji ve ekonomi arasındaki ilişki de Raymond Aron’un iddia ettiği gibi tek ve tek yönlü değildir.

Günümüzde Batı aydınları pek de barışık olmadıkları kutsal kitabı bir başka açıdan okumakta, bir mesiyaniğin kültür yorumuna girerek Hıristiyanlık’tan yeni bir yararlanma

yolu denemektedirler. Bu süreç, Hıristiyanlığı doğrudan kullanmak yerine dinin gizemliliğinden yararlanarak bir rasyonelleşmeyi aşma çabasıdır. İlk bakışta bize bile hoş gözükken bu yorumlar, yıktığı inançların yerini doldurabilecek gibi gözüküyor.

Yukarıda, küresel politika ile bir yanaşık düzen hareketi içinde bulunan ve sömürgeciliğin bir gün biteceğini düşünen Batı'nın yönetici kesimi, gelecekteki egemenliği için hep bir kaygı ve çaba içindedir. Kaygılıdır çünkü geçmişte kazandığı cazibesini her geçen gün yitiriyor. Geleceği için, teknoloji ve çevresinde türettiği ideolojilerin dışında yeni yollar arıyor. Bu çerçevede, ünlü tarihçileri Bernard Lewis'in dediği gibi "dünyanın inisiyatifi, rakip gördükleri Müslümanların eline geçerse kendilerine, dünya toplumlarına yapageldikleri gibi davranılacağını ve bir tarih fenomeni hâline gelebileceklerini" düşünüyorlar. İslâm dünyasının kalbine bir hançer gibi saplanmış katil İsrail'i ne pahasına olursa olsun savunmanın ve buna karşı hiçbir gerekçeye dayanmayan katil bir İslâm fobisi çizmenin bir başka gerekçesi olamaz. İslâm dünyasını Hıristiyan yapamayacaklarına göre onu hep sorunların içinde tutmak, yapabilecekleri yegâne iştir ki olan da budur.

Habermaslar bir taraftan aydınlanmanın akılcılığı üzerine ahkâm kesedsunlar, diğer taraftan onun karanlığını da göstermiş oluyorlar. Müslüman Roger Garaudy, insanlığın rasyonalitede olmadığını gösterdiği için, düşünce özgürlüğünün savunucusu Fransa sokaklarında kitapları ateşe verildi, yayınevleri yıllarca bolca basıp sattıkları kitaplarını boykot ettiler. Düşünce özgürlüğü İsrail'i eleştirene, insan hakları Müslüman olmayanlara idi. Önceleri Müslümanlar, Batı'nın "Bir"inde idi, yan yana yaşamaya mecbur kalınca "beraberliğine" tahammül edemedi. Çünkü birlik zihni rasyonel, beraberlik kalbi ahlaki bir olgudur.

Bizim aydın kesimimiz, elit tabakamız sürecin tabiatına uygun olarak genelde aydınlanmacıdır. Sözde Batı karşıtı olduğunu iddia eden de aydınlanmacıdır. Bu çizgi üç yüz yıllık bir birikime dayanıyor. Bu birikimi ifade eden bir aydın kimliği taşıyor. Bu kimliğe göre HAMAS terörist olmasa da Müslüman Arap olması, karşısında

yer almaya yeter bir sebeptir. İsrail'in yaptıklarını görmezlikten gelmek için de yeterince argüman üretebilir.

Her oluşumun bir getirisi olduğu gibi şüphesiz Batı'nın da vardır. Biz burada bir başarı gibi getirdiği ama aşamadığı bir sorundan, yıkmak istese bile kolay aşamayacağı önündeki bir setten söz ediyoruz. Gerçekten de 20. yüzyıldan beri aydınlanma ve pozitivist felsefeye karşı bir kuşku uyanmış, eleştirel bir düşünce biçimi ortaya çıkmıştır. Pek çok aydın, her alanda, önceki kültürle bağlantı kurulamayacak, dikkat çekici tespitlerde bulunmaktadırlar. Özellikle genç akademisyen kuşağımız bunları heyecanla okumakta, haberdar olmanın mutluluğunu yaşamaktadırlar. Sırf malumat sahibi olmakla kalmayıp üzerine bir şeyler söyleyebilmek kaydıyla bunun önemli olduğunu kabul etmek gerekir. Ne var ki sonuç her hâlükârda böyle olmamaktadır.

Söz konusu ettiğim Batılı yazarlar, tabir caizse resmî Batı kültürü modern skolastizmin karşısına yerleştirilen, merak uyandıran bir gizemlilik taşıyan, uzun bir zaman diliminde oluşturulan sekülerlik hegemonisi sebebiyle bir referans vermeseler de İncil'in mistik yorumuna dayanmaktadırlar. Tabi İncil'de çözülememiş en temel konulardaki akide sorunu bu düşünürlerde de devam ettiği için söyledikleri şeyler bir yere oturmamaktadır.

Tabi benzer sorunu bizim takipçi aydınlarımız yaşamaktadırlar. Çünkü farklı bir referansları olmadığı gibi, başlangıçta zikrettiğimiz, Batı'nın dört tür referansını yeterince içselleştirememekte, dolayısıyla da sonuçlarla yetinemediler. Çoğu kere lokal bilimsel tespitlerin ötesinde önemli olayları belli eksenlerde değerlendirememekte, böylesi konularda gününbirlik malumatın üzerine çıkamamaktadırlar. Batı'ya tutulmuş Filistin aynasındaki bu görüntüleri iyi okuyabilirsek bize çok şey söylemektedir.

Kant'ın aydınlanma manifestosunun sonunda söylediği sözü güncelleyerek tekrarlayabiliriz: "Ey insan, çıkarıcılık gibi şartların kurgusunda oluşturulmuş bir bozuk akıl tipi olan rasyonalitenin ipoteğinden kurtulmak için yüksek değerlerle işleyen akletmeyi kullan, bunun için çaba göster. Yoksa Doğu'dan gelen ışık Batı'dan gitmiş olacak."

ENTELEKTÜEL ÖFKE NEREDE?

— KAMİL ERGENÇ —

Emperyalist-Siyonist ittifaka (ki bu ittifakı mümkün kılan teolojik zemine aşına olmak modern/postmodern paradigmanın karakteristik özelliğine vukufiyet kesbetmek anlamına gelir) karşı yaklaşık üç aydır müstesna bir direniş sergileyen Gazze, bu direnişiyle bir yandan burjuva Protestan kültür kodlarının barbarlığa müzahir doğasını deşifre ederek, insanlık ölçeğinde, bir duyarlılık hattı oluştururken, diğer yandan da aydınlanma ideolojisinin albenili ambalajlarla servis edilmesinde ve benimsenmesinde hayati rol oynayan “epistemik cemaatin” kibirli ve küstah yüzünü gözler önüne seriyor.

SOYKIRIMA UĞRAYAN ENTELEKTÜEL BİLİNÇ

Siyonizm’in çıkarları söz konusu olduğunda küre ölçeğinde belirginleşen entelektüel dayanışma bir kez daha gösterdi ki, modern/postmodern paradigmanın kavramsal ve kurumsal hegemonyası/hiyerarşisi Judeo-Hıristiyan teoloji/sin/den bağımsız değil. Kudüs özelinde ayan beyan ortaya çıkan bu durumun özelde Müslüman toplumlara, genelde ise insanlık ailesinin bilincine, uyanıklık-duyarlılık kazandırması murat edilir. İnsanlık tarihinin en barbar, en vahşi fiilleri en ‘gelişmiş’ uygarlıkların riyasetinde icra edilirken, insanın anlam arayışına rehberlik etmesi beklenen entelektüel havzalardan kayda değer bir öfkenin sadır olmaması (hatta zalimin yanında saf tutulması) utanç vericidir...

Bilgiyi güç-tahakküm-kontrol-kâr vesilesi olarak gören cari küresel sistem, öyle görünüyor ki, entelektüel bilinci de soykırma uğrat-

muş... Halklar nezdinde belirginleşen öfkenin entelektüeller arasında karşılık bulmaması müstebirlere angaje bir gerçekliğin izlerini taşıyor. Bu bağlamda Gazze direnişi artık sadece Siyonizm’e karşı verilen bir mücadele olmaktan çıkmıştır. Orası Judeo-Hıristiyan esinli modern/postmodern paradigmanın insan öğüten doğasından teberri edip “insan kalmayı tercih edenler” için bir mektep olmuştur. Bu mektep ilahi

vahiy bilgisi ve nübüvvet pratiğinden aldığı ilhamla teçhiz ettiği entelektüel çabayı, eylemle eşanlı yürüyen yüksek düzeyli bir bilinçlilik hâli olarak tebarüz ettirmektedir.

Moderniteyi insanlık tarihindeki en büyük inhiraflardan biri görmek/anlamak yerine, onu kaçınılmaz bir şekilde uğranılması gereken bir durak şeklinde tanı/mla/yan cari sosyal bilimler literatürünün teşrih masasına yatırılmasının vakti geldi de geçiyor. Hıristiyanlık içi gerilimin sonucu olarak ortaya çıkan aydınlanma ideolojisinin (ki bu ideoloji kendisini insanın evrim çizgisindeki en olgun safha olarak konumlandırır) merdut olduğunu beyan etmekten niçin çekinelim... Kendi tarihsel tecrübesini biricikleştirip merkeze alarak, kendi dışındaki toplumları ilkel/primitif/barbar olarak tavsif eden ve şayet uygar/medeni olmak istiyorlarsa yüzlerini Batı'ya dönmelerini salık veren Avrupamerkezci sosyal bilimler dilini/söylemini/metodunu reddetmek, hâlihazırda devam eden vakur direnişi doğru anlamının da ön koşuludur.

Avrupalı beyaz adamın epistemolojik-ontolojik-metodolojik emperyalizmine/dayatmasına razı olan ve bu rızanın doğal sonucu olarak mebzul miktarda *otokolonizatör* (kendi kendini sömürgeleştiren) aydınlar yetiştiren Türkiye'den esaslı bir entelektüel öfkenin sadır olmasını beklemek elbette ki gerçekçi değildir. Kaldı ki bu kendi kendini sömürgeleştirme hâli, bir süredir hamaset ve popülizm odaklı "gösterişli yalanlar"la kılıflanarak görünmezlik özelliği kazanıyor.

Evanjelist-Siyonist ittifakının teolojik/teopolitik perspektifine dair ciddi bir farkındalık yoksun(lu)luğu söz konusu...

AKADEMİK CAMİANIN DİLSİZLEŞMESİ

Ulus devlet realizmi, konjonktürel zaruretler, reel-politika gibi argümanlar eşliğinde meşrulaştırılan "pasiflik" akademik camianın dilsizleşmesini beraberinde getiriyor. Fikir sahiplerinin öfkesizliği, toplumsal bünyenin hamasetle büyülenmesini kolaylaştırıyor. Öfkesi olanların fikir yoksunluğu ise, direnişin müstesna doğasının fark edilmesini güçleştiriyor, hatta onu duygusal tatmin "vasıtası" hâline getiriyor. Şayet öfke sahibi entelektüellerimiz olsaydı, Gazze direnişinden, modern/post modern paradigmanın epistemik referanslarıyla hesaplaşma bilinci inşa/ikame edebilir, akabinde ise *sömürgeleştirme* (dekolonizasyon) mücadelesinin yol haritasına ilişkin çok esaslı, çok yürekli, çok nitelikli çözümlenmelere şahit olabilirdik.

Siyonist-emperyalist ittifakının bir türlü kıramadığı direnişin bu kıvama nasıl geldiğini konuşabilir, bu direniş modelinin çoğaltılması için neler yapılabilir sorusunun cevabını arayabilirdik. Lakin onun yerine reel politikayı-konjonktürü-ulusal çıkarları öne alan bir yaklaşım terviç edildi. Oysa hiçbir ulus devlet (epistemik referansları itibarıyla) antiemperyalist olamazdı... Bu gerçeğin toplumlar(ımız)dan gizlendiği her dakika sömürgeci bilginin egemenliği pekişiyor, dahası otokolonizasyon sistematikleşiyor. Aktüel-politik gündem, hamaseti ve popülizmi âdeta kurumsallaştırarak ilmî-entelektüel çabayı tahfif ve istiskal ediyor. Kitabi olmayan bilginin (daha doğrusu malumat yığınlarının) bombardımanı altında âdeta eziliyor. Doğu hükümetleri bilgiyi saklayarak tebaalarını kontrol-denetim altında tutarken, Batı hükümetleri habere-malumata boğarak cahil bırakıyor. Esasında her ikisi de aynı kapıya çıkıyor...

Malumat/enformasyon bombardımanı altında insanlar "ilişkilendirme kabiliyetlerini" yitiriyor, dahası hafızasını kaybediyor. Böylece kolaylıkla manipüle edilebiliyor. Bunu iyi bilen küresel tiranlık elindeki tüm imkânları seferber ederek direnişin model alınmasının önüne geçmeye çalışıyor. İşte tam da böyle zamanlarda entelektüelin ortaya çıkıp hakikati beyan

etmesi, batıla karşı öfkesini göstermesi, ayar-tılmaya teşne zihinlere uyanıklık aşısı yapması gerekiyor.

Gözlerimizin önünde işlenen cinayetler, toplu katliamlar, sürgünler, yargısız infazlar, tecavüzler, mülksüzleştirmeler bile entelektüel öfkeyi görünür kılamıyorsa artık ne olması bekleniyor? Ruhsuzlaşmış kelimelerle konuşmak statüko sahiplerinin elini güçlendirmekten başka bir işe yaramıyor. Bencil çıkarlar, etnik-mezhebi bağnazlıklar, ulusal menfaatler uğruna insanlıktan uzaklaşan/yozlaşan bir sosyal gerçeklik içinde entelektüellerin sesinin daha gür çıkması beklenir. İnsanların bilinçlerini kavi kılmak için işlev görmesi gereken siyaset, gösterişli yalanlara tevessül ederek büyük bir yıkımın faili oluyor. Entelektüel derinliğin rehberliğinde yürümesi gerekirken klişelerin gölgesine sığınıyor. Toplumsal bünyenin sıhhatini temin etmesi gerekirken (ki bu da sahil düşünme kabiliyetinin geliştirilmesi, yani hakikatle ünsiyet kesbetme imkânının temin edilmesi ile olur) tam tersine bu bünyenin uyuşturulması için, gerçeğin ayırıcına var/a/maması için, yüzeysel ilgilere müptela olması için, fanatik taraftarlıklar icat etmek için, statükonun devamını sağlamak için icrayı faaliyette bulunuyor. Entelektüeli de kendine çekerek, âdeta kendine tabi olmaya zorlayarak, olmaması hâlinde başına gelecekleri hatırlatarak, toplumsal bünyenin kadavralaşmasına vesile oluyor. Siyaset kendi kendini siyasetles-tiriyor.

JUDEO-HİRİSTİYAN İTTİFAKA SADAKAT

Irak'ın ikinci kez işgalini protesto amacıyla Londra'da meydanları dolduran binlerce kişiye dönemin İngiltere Başbakanı Tony Blair "Sizin refahınız için oradayız" cevabını verdiğinde, protestolar sona ermişti. Benzer şekilde Gazze'deki soykırım 'uygar dünyanın' terör tehdidinden kurtarılması argümanına yaslanarak yürütülüyor. Bu argümanın etkili olup olmadığını zaman gösterecek. Lakin yerel ve küresel entelektüeller nezdinde, büyük ölçüde, kabul gördüğü söylenebilir. Habermas örneğinde de görüleceği üzere namılı entelektüellerin Siyonizm'le iç içeliği/müzaheret-i sadece II. Dünya savaşında Yahudilere uygulanan kıyım-dan duydukları utançla ilgili değildir. Modern paradigmanın inşasında kurulan Judeo-Hiris-

Habermas örneğinde de görüleceği üzere namılı entelektüellerin Siyonizm'le iç içeliği/müzaheret-i sadece II. Dünya Savaşı'nda Yahudilere uygulanan kıyımdan duydukları utançla ilgili değildir.

tiyan ittifaka sadakatlerinin de payı vardır bu destekte...

21. yüzyıl, halkı müslüman beldelerin işgali ve parçalanması stratejisiyle başladı. 11 Eylül'ün ardından Afganistan ve Irak işgal edildi. Guantanamo-Ebu Garib-Şibirgan'da insanlık adına utanç verici fiiller işlendi. Ardından Suriye-Libya-Yemen istikrarsızlaştırıldı, fiili olarak bölündü ve bir daha toparlanamayacak hâle getirildi. Adına Ortadoğu denilen bu coğrafyaya Lübnan modeli âdeta dayatıldı. Bütün bunlar sadece enerji nakil hatlarının güvenliğini sağlamak için yapılmadı elbette. İlaveten, belki de daha önemlisi, İsrail'in güvenliği teminat altına alınmak istendi. Küresel sistem Ortadoğu havzasında İsrail'den daha güçlü bir yapının oluşmasını istemiyor. Bu çok açık... Bu nedenle de tehdit oluşturabilecek tüm ülkeleri etkisiz kılmaya çalışıyor. Camp David'den sonra Mısır'ın Filistin davasına sırtını dönmesi sistemi kısmen rahatlattı. Körfez monarşilerinin "İbrahim Anlaşmaları" adı altında İsrail'le normalleşmesi ise artık sürecin kemale ermesi yolunda pek bir engel kalmadığını gösteriyordu. Irak'ın ve Suriye'nin küresel güçlerce işgallerle, iç savaşlarla istikrarsızlaştırılması İsrail'in elini rahatlatırken, onun uluslararası arenada meşruiyet kazanmasını ve bölgesel güç dengesinin önemli aktörlerinden biri olmasına da imkân sağladı. Tüm bu olup bitenler küresel sistemin İsrail için öngördüğü geleceğe dönük göz kamaştırıcı başarılar anlamına geliyordu. Ta ki direnişin bütün bu denklemi altüst eden istisnai müdahalesine kadar...

Direniş bir yandan Avrupamerkezci bilgi-fikir yorum düzeninin vampir karakterini deşifre ederken, diğer yandan bu karakterle uzlaşarak kendisine haysiyetli bir gelecek inşa edeceğine inanan müslümanların ne kadar büyük bir ya-

Evvelemirde kapitalist-neoliberal-sömürgeci cari gerçeklikle (bu gerçekliğin ikamesinde rol alan doktrinle ve bu doktrine renk veren itikatla) yüzleşmek-hesaplaşmak gibi ağır bir sorumluluğumuz var.

nılgı içinde olduklarını gösterdi. 20. yüzyılı ulus devlet realitesine (ki bu realite tepeden tırnağa Avrupamerkezci bilgi sisteminin Judeo-Hıristiyan karakterinden ilham alır) teslim olarak/boyun eğerek zillet içinde geçiren halkı müslüman beldeler, şayet direnişin sağladığı bu imkânı görmezden gelir, uzlaşmacı-sinik-pısırik-hoşgörülü bir yaklaşımda ısrar ederlerse 21. yüzyılı da zillet içinde geçirmekten kurtulamayacaktır.

CARİ GERÇEKLİKLE YÜZLEŞEBİLMEK

Demek ki evvelemirde kapitalist-neoliberal-sömürgeci cari gerçeklikle (bu gerçekliğin ikamesinde rol alan doktrinle ve bu doktrine renk veren itikatla) yüzleşmek-hesaplaşmak gibi ağır bir sorumluluğumuz var. Direniş bu sorumluluğunun farkında olduğu ve her ne pahasına olursa olsun uzlaşmayı reddettiği için bugün emsali görülmemiş bir barbarlıkla karşı karşıyadır. Küresel istikbar Gazze'ye uyguladığı vampirliği bir gözdağı gibi kullanmakta, âdeta tüm insanlara, ama özelde müslümanlara (ki hâlihazırda cari gerçeklikle yüzleşebilecek-hesaplaşabilecek yetkinliğin inşası sadece ve sadece yüce İslâm'a ram olmakla mümkündür), 'şayet bana karşı gelerseniz sonunuz Gazze gibi olur' demektedir. Bu noktada direnişin müstesnalığını bir kez daha tespit ve takdir etmek lazımdır. Entelektüel çabamızı, bu müstesna direnişi mümkün kılan fikriyata yoğunlaşarak saygın kılabiliriz.

Türkiye özelinde böyle bir yoğunlaşmaya tanıklık ettiğimizi şimdilik söyleyemeyiz. Hatta direnişi tahfif ya da tahkir ve tezyif etmeye teşne bir gerçekliğin varlığından söz edebiliriz. Ulus devlet realizmi sayesinde beyinleri dağlanmış-kalpleri katılmış-bilinçleri yaralı entelektüeller aracılığıyla toplumsal bünye ciddi bir pörsümeyle-yozlaşmayla yüz yüze gelmiştir. Siyasal alana rehberlik etmesi beklenen entelektüel havzalar etnik-mezhebi-ulusal-reel-politik-konjonktür putlarının gölgesinde kaldığı için fikir kabızlığı yaşıyor.

Âdeta birer şarkiyat enstitüsü gibi çalışan üniversitelerimiz Avrupamerkezci bilgi sisteminin meşruiyetini sorgulamaya cesaret edemiyor. Akademisyenler, uzmanlığı entelektüel çabaya tercih ettikleri için cesur adımlar atamıyor. Toplumsal bünyedeki hastalığı teşhis edemiyor. Uzmanlık, piyasa şartlarına hizmet eden bir yaklaşımı/tutumu meşrulaştırıyor. Parçaya odaklanıp bütünü görmeyi zorlaştırıyor. Nesnelik adına hakikatin üzerini örtüyor. Güç ve para sahiplerine hizmet ediyor. Elde ettiği verileri hakikatin tebellür etmesi için değil kontrol-denetim-kâr amaçlı kullanıyor. Toplumun siyasal bilinci kötürümleş/tiril/diği için yapısal sorgulamalar yapamıyor. Halkın rızasını Halkın rızasına tercih etmenin adı olan popülizm tüm siyasal yapılar tarafından içselleştirildiği için, gerçeklerle yüzleşme kabiliyeti her geçen gün zayıflıyor. Toplumlar, en gösterişli yalanı söyleyenlerin ardından koşmayı siyaset yapmak zannediyor. Milliyetçiliklerin antiemperyalist/antikolonyalist olduğu yalanına ikna olan kalabalıklar selim akla yabancılaşıyor. Entelektüel öfke sahibi örneklikler olsaydı şayet, toplumlar duygusal baskı altına alınamayacak, işgal ve istizafa maruz kalmayacaktı. Sadece İslâm dünyasında değil küre ölçeğinde çok ciddi bir entelektüel çölleşme söz konusudur. Direniş bunu görünür kılmıştır. Demokrasi-insan hakları-kadın hakları-çocuk hakları-çevre gibi değerlerin sadece Avrupalı beyaz adam için geçerli olduğunu, diğer ulusların bunlara istihkakı olmadığını aşikâr etmiştir...

Vakit, güç-tahakküm-kâr-şehvet arzusuyla kışkırtılarak birbirinin kurdu olmaya zorlanan yığınlara direnişin, "insan kalma mücadelesinin" beyan edilmesi vaktidir... Vakit, direnişin özgünlüğünü öne çıkarıp, modern/postmodern paradigmanın epistemik referanslarından beri olmanın vaktidir... Vakit, ilmî/entelektüel çabayı soylu bir öfkeyle yoğunlaşarak zalimlerin karşısına dikilme vaktidir... Vakit, etnik-mezhebi-ulusal bağnazlıklardan uzak durup, ümmet bilincini tahkim etmenin vaktidir...

ADOLF EICHMANN DAVASINDAN FİLİSTİN'E DÜŞEN PAY

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Nasıl şimdiye kadar Yahudileri tasfiye etmekle uğraştıysan, bundan böyle de Yahudilere gözün gibi bakmakla uğraşacak, gerekirse Yahudilere dadılık yapacaksın; çünkü ben öyle emrediyorum.”¹ Bu sözler Nazi olaylarının aktörlerinden birisi olan Heinrich Himmler’in soykırımla suçlanıp yargılanan Adolf Eichmann’a hitabıdır.

Sözlerde saklı olan denklem, açık ve basittir. “Seni yöneten otorite sev deyince sevecek, öldür deyince öldüreceksin.” İsrail’de yargılanıp ölüme mahkûm edilen Adolf’un duruşmalarına gözlemci olarak katılan Hannah Arendt onun soğukkanlılığına, vurdumduymaz tavrına, onlarca ölümleri sıradan gibi gösteren duruşuna göndermede bulunarak kötülüğü sıradanlaştırıcı tavrına işaret etmektedir.² Kötülüğün sıradanlaşması katliamların hiçbir vicdani ve insani duygu göstermeden gerçekleştirilmesidir. Bu sıradanlaşma ikili bir formülasyonla ortaya çıkmaktadır. Kendilerini yasa ve yönetmeliklere hatta yönetmelik olmadan bile birtakım beklenti ve heveslere kaptıran komutanlar, öte yandan

bu komutanlara ya da yasalara karşı kendisini hiçleştiren askerler vardır.

Asker için sorumlu kişi kendisi değildir, ona talimat veren komutandır. Katliam talimatlarını verenler ise katliamın dehşetengiz boyutlarından uzaktadırlar. Eichmann gibi fedailer, talimatlar, yasalar, yönetmelikler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan direktifler karşısında kendi rollerini silikleştirmekte, sorumluluğu başkalarına atmaktadırlar. Buna göre baş-

komutanın kararlarını sorgulamak, onu yargılamak askerin işi değildir. Onun verdiği emir ve kararların isabetli olup olmadığına ancak Tanrı ve tarih karar verebilecektir.³

Katliamlar sadece askerî ve teknolojik süreçlerle açıklanamaz, aynı zamanda felsefi ve düşünsel sorunlara da işaret eder. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan olaylar savaşın arka planına dönük birtakım tartışmaların ve felsefi anlayışların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. İronik bir şekilde bu tartışmaların felsefi arka planının düşünsel dinamiklerini de merkeze katarak analiz eden dikkat çekici metinler, bu sürecin olumsuz sonuçlarını yaşayan Yahudi düşünürlerce kaleme alın-

1 Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, çev. Özge Çelik, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 145.
2 Detay için bk. Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*.

3 Hannah Arendt, *Kötülüğün Sıradanlığı*, s. 156.

mıştır. Bunların içerisinde Hannah Arendt ve Zygmunt Bauman dikkat çekici çözümler yapmaktadır. Bauman Almanya'daki olayların Hitler ve onun etrafındakilerin ötesine uzanan boyutlarına işaret etmektedir. Onun modernleşme ve Holocaust münasebetine odaklanan tezi soykırım faaliyetlerinin fikrî ve felsefi arka planına dönük analizler içermektedir. Bauman'a göre kitlesel öldürmelerin dayandığı motivasyonla modernleşme sürecinin felsefesi arasında pozitif bağlantı vardır. Modernleşme standardizasyona işaret eder, Holocaust da benzer şekilde tek düşünceye ve standardın dışında kalanların yok edilmesine dayalıdır.⁴

Modern Batı felsefesi kendini hümanist bir söylem üzerine inşa etmektedir. Oysa ortaya çıkarıldığı gerçek, kan ve gözyaşındır. Genel hatlarıyla modern felsefenin sistematik olarak yok edici faaliyetlere sempatiyle yaklaştığı söylenebilir. İsrail'in son model teknolojik makinelerle yaptığı katliama Batı başkentlerinin ses çıkarmaması ya da çıkan seslerin cılız kalması başka bir durumla izah edilemez. Modern felsefe, grand tuvalet giyinen biriyle pejmürde giyinen birinin ölümüne aynı tutumu sergilemez. Tercihini standartları, ölçüleri, sistematığı, şıklığı olan dan yana koyar ve kurumsal katliama sempatiyle yaklaşır.

Bauman'ın felsefi cihetiyle üzerinde durduğu hususun bu durum olduğu ifade edilebilir. Modern dönemlerin soykırımcı özelliği J. J. Rousseau'nun şu sözlerini hatırlatmaktadır: "Gözlerimi kaldırıyor ve ufka bakıyorum. Ateşi ve alevleri görüyorum; harap olmuş tarlaları, talan edilmiş şehirleri görüyorum. Canavarlar! Dehşet verici bir gürlü duyuyorum. Nasıl bir kargaşa bu! Ne çok haykırış var! Yaklaşıyorum; bir katliam sahnesiyle karşılaşıyorum: Katledilmiş on binler, üst üste yığılmış cesetler; atların nalları altında can çekişenler ölümün imgesini ve ıstırabını çağırıyor. İşte sizin barışçıl kurumlarınızın meyveleri!"⁵

John Keane'nin dediği gibi 21. yüzyıl her ne kadar liberal ve barışçı söylemlere sahip olsa

4 Ayrıntı için bk. Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, çev. Sertabiboğlu, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.

5 Akt. John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, çev. Peker Bülent, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

da aslında savaş ve kitlesel öldürme yüzyılıdır. Nitekim "Soykırıma varan savaşlar, bombalanan kentler, nükleer patlamalar, toplama kampları, kişisel cinayetlerin bir veba salgını gibi yayılması. Bu yüzyıl, tasarlanmış olsun ya da olmasın şiddetin her türünün, hak ettiğinden çok daha fazlasına tanık oldu. Üstelik daha da fazlasına tanık olmak işten bile değil."⁶ Filistin meselesi bu sürecin örneklerinden biridir. Bugün havadan, karadan ve denizden bombardıman altına alınan, hayat damarları kesilen Gazze, Bauman'ın modern felsefeyle ilişkilendirdiği Holocaust'un bir tekrarı olarak göze çapmaktadır. Yerinden etme, gettolaştırma ve nihayetinde öldürüp yok etme... Filistin örneği sadece öldüren aktörle mazlumun değiştiğinin bir göstergesidir. Modernleşme felsefesi düşünüldüğünde Nazi olaylarının mağduru bir toplumun Nazi yöntemlerini denemesi modernleşme dinamiklerinin kitlesel yok edici özelliğine vurgu yapan tezlerin yabana atılmaması gerektiğini göstermektedir.

KÖTÜLÜK ÜRETEK MAKİNE

Nazi olaylarında aktif rol almakla suçlanıp yargılanan ve idama mahkûm edilen Adolf Eichmann'ın duruşmasını izleyen Hannah Arendt onun yaptığı tüm kötülükleri sıradan gibi gösteren tavırlarını *kötülüğün sıradanlaşması* kavramıyla açıklar. Arendt'e göre Eichmann mahkeme boyunca yaptığının yasal görevler dâhilinde olduğunu vurgulamaya özen gösterir. Burada Adolf Eichmann'ın yaptığı çok basittir. "Sistem ve onu yöneten lider öldür der öldürür, sev der sever, nefret et der nefret eder." Katliama imza atan özne silik bir metadır. İşlediği tüm kötülükleri bir üst mercie havale ederek, kendinden dışsallaştırır ve eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınır. Burada dramatik olan husus, katliamı yapan kişilerin insan olmasıdır ve bu kötülüğün kötü niyetle yapılmamasıdır. Elbette ki neyin kötülük olduğu konusu felsefi olarak zor bir meseledir. Ancak Eichmann soykırımı kötü bir niyetle işlemediğini, niyetlerinin iyi olduğu ve bunları yasal çerçevede yaptığını vurgulaması modern felsefenin kötülüğü konumlandırma biçimiyle ilgili öğretici unsurlar içermektedir.

6 John Keane, *Şiddetin Uzun Yüzyılı*, s. 13.

Arendt, kötülüğün bu şekilde basitleştirilmesini totalitarizmle açıklar. Buna göre meydana gelen kötülükler ve yapılan katliamlar mutlaka totaliter bir sistem ve o sistemle sembolize edilen bir figür veya kişiyle ortaya çıkar. Burada totalitarizm bir makine gibi işlemektedir. Bireyler sadece makinenin çarklarıdır. Çarklar makineye hükmedemeyeceklerine göre, makinenin hareketleri esnasında çarklar altında ezilenlerin sorumluluğu çarklarda olmamalıdır. İsrail'in kuruluşundan günümüze kadarki süreç dikkate alındığında yaptığı katliamların, Arendt'in totalitarizmle izah etmeye çalıştığı yapıyla örtüştüğü görülmektedir. İsrail'in Filistinlileri her çeşit kötülüğü yaparak yeryüzünden silmeyi bir çeşit devlet geleneği hâline getirdiği anlaşılmaktadır. Filistin topraklarının tarihî süreçler içerisinde İsrail lehine olacak şekilde daralması bu sürecin açık göstergesidir. Nasıl oluyor da duygulara sahip bir varlık olan insanlar sistematik katliamlar yapabilmektedir? En azından Arendt'in vurguladığı gibi totalitarizm kitlesel ölümlerin ortaya çıkmasını sağlayıp kötülüğü sıradanlaştırıyorsa, çoğu kaynakta rasyonel düşünen bir varlık şeklinde tanımlanan insanın fillerini sorgulamaması düşündürücüdür. Elbette ki kitlesel ölümler kitlesel hareket eden gruplarca yapılmaktadır ve kitlesel hareket eden grupların ise çimento işlevi gören birtakım ideolojileri vardır.

Burada insanın totaliter birtakım yönetimlere meyilli olmasının da etkili olduğunu söylemek gerekir. İnsanlar otoriteyi sever ve bilerek otoritenin direktiflerine uyarlar. Çünkü bu durum bir çeşit konfor meydana getirmektedir. Aslında bireylerin otorite ve liderlerle ilişkisi küçüklükten itibaren başlar. Pek çok psikolog bu sürecin başlangıç noktası olarak baba figürüne dikkat çeker. Ne kadar zeki olursa olsun her çocuk babanın talimatıyla hareket eder ve onun komutlarını dinlemeye eğilimli olur.

Küçüklükten itibaren ortaya çıkan otorite ilişkisi sonraki süreçte içselleştirilerek gönüllü itaate evrilir. Siyaset platformlarında aile ve baba figürlerinin sıklıkla otoriteyi meşrulaştırıcı bir metafor olarak kullanılması bu sürecin örneklerindedir. "Patron babadır, vatan anadır, ülke yurttur."⁷ Bu söylemi temsil eden lider, kurtarıcı

7 Richard Sennett, *Otorite*, çev. Kamil Durand, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 94.

İsrail'in kuruluşundan günümüze kadarki süreç dikkate alındığında yaptığı katliamların, Arendt'in totalitarizmle izah etmeye çalıştığı yapıyla örtüştüğü görülmektedir. İsrail'in Filistinlileri her çeşit kötülüğü yaparak yeryüzünden silmeyi bir çeşit devlet geleneği hâline getirdiği anlaşılmaktadır.

görülür, topluluğa biçim kazandırır. Totaliter bir sistemi meydana getirmeye çalışanlar, "aile dışındaki iktidarı aile içi rollere dayandırarak meşrulaştırma"⁸ yolunu denerler. Bu durum otoritenin kolay bir şekilde kabulünü sağlar. Çünkü "birbirinden farklı toplumsal biçimler ve insan imgelerinin olduğu bir sosyal dokuda tek kişinin otoritesine inanmak güç gelebilir. Baba metaforu bunu kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır."⁹

İnsan ilişkilerinin soya göre belirlenmediği toplumlarda, aile ve politika, iş ya da savaş arasında ilişki kurmak bir tür dönüştürme kuralını kullanmayı gerektirmektedir.¹⁰ Bu dönüştürme sürecinin başarılı olabilmesi otoriteye itaat eden bu durumu içselleştirmesine bağlıdır. Aslında otorite de yöneticilere gönüllü olarak itaat eden bir kitlenin teşekkül etmesiyle meydana gelir ve anlamlaşır.¹¹ Bu yönüyle toplulukların egemen otorite karşısında itaatkâr olmaları bir çeşit kitlelerin yeniden çocuklaşmasıdır.¹² Burada benlik kitleselleşen durum karşısında etkisiz bir ögeye dönüşür.

ÇARPITILAN İYİLİK

İnsanoğlunun yaptığı tüm kötülüklerin kaynağı bencilce bir iyilik sayılına dayanır. Kendi ideolojisini, düşüncesini, inancını ve çıkarlarını idealize eden bireyler, bunu çoğu zaman bir otoriteyle sembolize eder. Otoriteyle desteklenmiş totaliter bakış açısı kendince kurgulanmış gü-

8 Richard Sennett, *Otorite*, s. 74.

9 Richard Sennett, *Otorite*, s. 96.

10 Richard Sennett, *Otorite*, s. 87.

11 Richard Sennett, *Otorite*, s. 35.

12 Richard Sennett, *Otorite*, s. 37.

İsrail ölüm, katliam ve kötülöklere rağmen süreci görev bağlamında oturtmakta, öldürmeyi kendi yasal hakları içerisinde görmektedir. Nitekim İsrail, Birleşmiş Milletler ve çeşitli oluşumların suçlamalarını Eichmann'ın ağzı ve tavrıyla cevaplamaktadır.

venlik ve iyilik telakisinin cisimleşmiş biçimidir. Bu durum otoritenin varlığını önemli kılar ve onu vazgeçilmez yapar. Burada birey otorite sahibi kişiden korkar; ancak özne bu kişinin yok olacağı düşüncesinden daha da çok korkar. Bu sürecin sonucunda, yanlış olan her şeyi bir otoritenin varlığına bağlayan bir dil ortaya çıkar; otoritenin varlığı önem kazanır.¹³

Totalitarizm başkasının iyiliği için organize olmuş bir bütündür. Bu bütünlük başkasını yok etme pahasına kendi gündemini dayatmaya çalışır. Kendi temellerini yanulsamalı bir iyilik söylemi üzerinde kurmaya çalışan totaliter bakış açısı modernleşmenin ana karakterlerinden biri olan düzeni selamlar, karmaşanın, farklı olanın önüne geçer. Tüm bu süreçleri başkalarının bakımını üstlenme söylemiyle işe koşturular. Temelini iyiliğe dayandırdığı için karmaşayı engellemeye dönük bir bakış açısını benimser. Nihayet Eichmann'a göre de Nazi organizatörleri iyilikleri yapmaya çalışıyor ve niyetleri kötü değildi. Başkalarının bakımını üstlenmek totaliter yönetimin bir lütfudur ve otorite bu lütfu, kendi çıkarlarına hizmet ettiği sürece bahşeder.¹⁴

Nihayetinde "otorite kısmen daha güçlü birinden duyulan korkuya dayalı bir deneyimdir ve acı çektirme, bu gücün somut bir temelidir."¹⁵ Korku otoriteye bağlılığı artırır, otorite de ancak korkuyla dizginlenir. Burada otoriteyi sağlayan güç, salt bedensel acı dışında, maddi araç ve imkânlardır. Birey ya itaat edip teslim olur ya da gazabına uğrar. Totaliter söylem dış dünyanın saldırılarına karşı çekilen savunma hatlarından

biri olarak konumlandırılır. Dışarı kötü, içeri ise iyidir. Safların sıkılaştırılması dışarıdakilere karşı bir settir. İnsanlar özgür olma pahasına belirsizliğe, yarım yamalak önlemlere ve dış tehlikelere katlanamazlar.¹⁶ Otorite bir çeşit yargıçtır, ona payeyi veren gönüllü itaatçileridir. Çünkü o güçlüdür ve bilir; bu nedenle başkalarını koruyabilir.¹⁷

Neticede Filistin özelinde kitlesel ve sistematik bir şekilde yapılan katliamlar Bauman'ın vurgusuyla modernleşmenin, Arendt'in bakış açısıyla totalitarizmin bir sonucu olarak okunabilir. Nazi sürecinin de mağdurları olan bu iki düşünürün fikirleri aslında paraleldir. Bu da modern katliamların tarihsel katliamlardan ayrılan yönüyle ilgilidir. Modern katliamlar totaliter, sistematik ve kurumsaldır. İsrail bu sürecin öznelştirdiği örneklerden birisidir. Bu hâliyle İsrail bir öldürme makinesidir. Bu süreç içerisinde en azından vicdanlı insanlar İsrail'den merhamet, empati ve bir insandan beklenilebilecek vicdani tutum beklemekte, buna yönelik çağrılar yapmaktadırlar. Oysa İsrail Eichmann'ın cisimleşmiş hâlidir. O bir sistemdir ve o sistem de katliamı gerçekleştiren kişileri, sorumluluktan beri kılmaktadır. İsrail ölüm, katliam ve kötülöklere rağmen süreci görev bağlamında oturtmakta, öldürmeyi kendi yasal hakları içerisinde görmektedir. Tıpkı Naziler gibi katliamı iyilik adına yaptığını var saymaktadır. Bu tarz bir bakış açısından vicdan beklemek bir çeşit ütopyadır. Nitekim İsrail, Birleşmiş Milletler ve çeşitli oluşumların suçlamalarını Eichmann'ın ağzı ve tavrıyla cevaplamaktadır.

Tarihî tecrübeler totaliter karakterli sistematik katliamların, telkin, merhamet ve vicdan çağrılarıyla değil, ancak gelişkin bir otoritenin devreye girmesiyle durdurulduğunu göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın durumu bunun en yakın örneğidir. Kötülökle harmanlanmış, sahte bir iyilik söylemine sahip, kendi içerisinde tarihsel olarak sistematik yok ediciliği misyon edinmiş bir örgütü ancak daha üst bir otorite frenleyebilir. Diğer bir ifadeyle otoriteye koşturulan bir düşmanlığı ancak daha güçlü bir otorite durdurabilir. İslâm dünyası ise güncel anlamda bu otoriteyi sağlayacak güçten uzaktır.

13 Richard Sennett, *Otorite*, s. 90-95.

14 Richard Sennett, *Otorite*, s. 101.

15 Richard Sennett, *Otorite*, s. 112.

16 Richard Sennett, *Otorite*, s. 151.

17 Richard Sennett, *Otorite*, s. 175.

YENİ BİR DÜNYA KURMAK

— ALİ AKGÜN —

Müslümanların dünyadaki varlığını -son birkaç yüz yıldır- Batı'yla karşılaştırdığımız zaman elbette sönük kaldığını görüyoruz. Bugün İslâm âlemi yeryüzünde rüzgârını kaybetmiş ve yolunu gösteren bir hidayet rehberi de olmaksızın, mümin kimliğinden uzak bir konumdadır. Müslümanlar mağlup sayıldı ve kitleler sömürgeleştirildiler. Aslında “*Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirirsiniz. Siz Allah'a iman da edersiniz*” (3/10) ayet-i kerimesi İslâm toplumunu tanımlar. Müslümanlar Allah'ın hükümranlığı için cihadı unuttuklarından dolayı bu durumdadırlar. Tıpkı geçmişte başka bir ümmetin de Tih ile müptela kılındığı, sınıandığı gibi, İslâm ümmeti de sınanmaktadır. Muhammed Kutub şöyle söyler: ‘Gelin Tih Çölünün karanlıklarından çıkalım.’¹

İslâm ümmetinin yaşadığı bunalım giderek düzelmemekte, aksine görünür bir şekilde yoğunlaşmaktadır. Bugün Müslüman ülkelerdeki hayatı karartan zulüm Batı'dan kaynaklanmaktadır. Teoride örtük olarak varsayılan düşmanlık fikri, düşüncenin zorunlu olarak geçmişi de içermesi olgusuna dayanır. Haçlı Seferleri ve Moğol istilaları gibi yıkıcı bir dış etken olarak Batılı şer güçler Müslümanların sosyal, kültürel, iktisadi ve askerî olarak geri kalmalarında önemli bir faktördür. Ortadoğu'da daha bariz bir şekilde görülmekle birlikte bütün İslâm dünyasında etkileri tespit edilen bu sistemli kötülüğün sebebi nedir?

Temel bir neden, din ve medeniyet anlayışımızın Batı'dan farklı olması ve Batı'nın İslâm'a karşı beslediği duygulardır. 15. yüzyılda Rönesans

¹ Muhammed Kutub, *Tih'ten Çıkış*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruç Yayınları, İstanbul 2019, s. 10. Kur'an Hz. Musa zamanında Yahudilerin Rabbanî emre karşı gelmeleri nedeniyle bu durumun gerçekleştiğini bildirir: “O yerde (Tih'te) kırk yıl süre ile şaşkın şaşkın dolaştılar.” (5/26)

hareketiyle başlatılan Batı medeniyeti dinden koparılmış akli bir temel üzerinde yükselmiştir. Çünkü Hristiyanlık tarihte, kilise aracılığıyla aklın ve bilimsel gelişmenin önünde durmuştur. Orta Çağ'da Avrupa ancak dinin kurumsal kısmına (kiliseye) karşı çıkarak ve Endülüs'te Müslüman bilginlerin çalışmalarından deney, gözlem ve ölçmeye dayanan araştırma metodolojisini öğrenerek bilime yönelmiştir. Hristiyanlık teslis, enkarnasyon, ilk günah gibi makul olmayan inançlar nedeniyle bozulmuş ve zayıf bir durumdadır. İnciller Hz. İsa'dan çok sonra kaleme alınmış ve birbirini tutmayan dört farklı metin ortaya çıkmıştır. İncil ve Tevrat'ta çelişkili ve ahlaki olmayan ifadeler pek çoktur. Oysa Kur'an Hz. Peygamber zamanında yazılmış ve ezberlenmiştir. Kur'an'da ahlaki olmayan ve tutarsız tek bir cümle yoktur. “Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir.” İşte bu büyük söz (tevhit kelimesi), İslâm ümmetini yeryüzünde en üstün konuma yükselten sözdür. Bu sebeple bizim için İslâm, medeniyetimizin biricik kaynağıdır. İslâm'ın iman ve bilgi anlayışı kusursuz ve eşsizdir. Kur'an'ın İncil ve Tevrat'tan üstünlüğü apaçık olduğu ve bu nedenle Hristiyanlık evrensellik ve doğruluk niteliğini kaybettiği için, Batı'nın İslâm'a bakışı düşmancadır.

LİSAN VE MEDENİYET

Dünyanın en zengin ve tutarlı lisanı, Kur'an'ın getirdiği lisandır. Kur'an'daki kelimeleri ve bunlar arasındaki kavram ilişkilerini incelediğimiz zaman bunu daha iyi anlıyoruz. İslâm medeniyetinde başlangıçta kavramları doğru kullanan insanlar söz konusudur. Hz. Peygamber (s.)'in eğittiği sahabenin, o zamanki Arapların kullandığı birçok kelimeyi daha farklı bir şekilde kullandığını görüyoruz. Bu konuda önemli görülen üç kavramı Kur'an'da tarif edildiği şekilde açıklamaya çalışalım: *İlim, ibadet ve şehit.*

İlim; bilinmesi gereken şeylerin hepsine ilim denir. Bu anlama uygun olarak fıkıh, matematik, astronomi, ahlak, dilbilgisi vb. hepsi ilimdir. *İlim* (=bilgi) kavramı merkezî bir öneme sahiptir. Şekillendirici bir araç olarak ilim, Müslümanların medeniyet görüşünü şekillendirmiş ve bilgiyi toplum hayatında belirgin kılmıştır. Tarihte Müslümanlar -Kur’ân ve Hz. Peygamber’in (s.) sünneti temelinde- bilim ve gerçekliğe kültürün ve eğitimin her düzeyinde yer veren büyük bir medeniyet inşa etmişlerdir.

İlk nesiller İslâm’ın dışındaki uygarlık donanımlarından hiçbirisine sahip değildiler. İslâm’dan önce bilimle hiç ilgisi olmayan toplumlar, bilim ve felsefe alanında araştırmalar yapmak için İslâm’la güçlü bir motivasyon kazanmışlardır. Kur’ân’ın yaklaşımıyla öğrenmeye yönelik davranışların gelişmesi ve İslâm’ın getirdiği araştırmacı insan yapısı, tarihte çok kısa sayılabilecek bir sürede, düşünce, bilim ve teknoloji alanında büyük bir atılımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İslâm düşüncesinde gerçeklik bir bütün olarak görülür. Bunun bir neticesi olarak ilim kavramının, “Kelamcıların M. 11. yüzyılda yaptıkları ‘din ilmi, dünya ilmi’ ayrımı ile alakası yoktur. ‘İlmu’d-din ve ilmu’d-dünya’ terimlerine Kur’ân’da ve sahih altı hadis kitabında da rastlanmamaktadır. İşte ‘ilim kelimesinin yapay olarak din ilmi ve dünya ilmi şeklinde ikiye bölünmesi, aslında bölünmüş, parçalanmış bir gerçeklik (=hakk) anlayışından kaynaklanmaktadır. Gerçekliğin dinî ve dünyevi gerçeklik olarak bölünmesi kelamcıların hadis, tefsir, kelim, fıkıh gibi ilimleri din ilmi olarak; matematik, fizik, kimya ve astronomi gibi ilimleri de dünya ilmi olarak nitelendirmelerine yol açmıştır. Bu bölünme sonunda Müslümanların ilmin önemli bir kısmını ihmal ve hatta onu terk etmelerine yol açmıştır. İlmin ihmal ve terk edildiği yerde adaletin ve dolayısıyla siyasi nizamın hâkim olması mümkün olmadığı için müslümanlar giderek dünyada siyasi iradede tamamen mağrum bir duruma düşmüşlerdir.”²

Bir başka husus da Müslümanların faaliyetlerinin “ibadet ve muamelat” diye ikiye ayrılmasıdır ki fıkıh kitaplarının telifinden çok sonra

2 Şakir Kocabaş, “İslâm ve Bilim”, *Divân*, 1996/1, s. 76.

ortaya atılmış bir meseledir. “Fakat hemen şunu ifade edelim ki, evveleminde bu taksim amelîyesi ilmi telife dayanan ve mücerret bir sınıflamadır. Aradan bir müddet geçtikten sonra bu eserleri, Müslümanların bütün hayatında derin izler bırakan yanlış düşünceli birçok eserler serisi takip etti: Ve böylece ibadet mefhumu insanların zihnine ‘ibadet fıkının’ ele almış olduğu beşeri faaliyetlerin ilk kategorisine has bir mesele olarak yerleşti. Bu arada ‘muamelat fıkının’ ele almış olduğu beşeri faaliyetlerin ikinci kategorisine kıyasla bu mesele tamamen şaşılacak bir durum arz etmektedir. Böyle bir düşünce şüphesiz İslâm tasavvurundan sapmadır. Bu sapmanın zamanla İslâm cemiyetinin bütün hayat sahalarına yayılacağı bir gerçektir. Şu bir hakikattir ki İslâm tasavvurunda ibadet mefhumu bulunmayan veya bu vasfın gerçekleşmediği hiçbir beşeri faaliyet ve davranış yoktur. İslâm nizamı, bidayetinden nihayetine kadar ibadet mefhumunu gerçekleştirmeyi kendisine en büyük gaye edinmiştir. İslâm’ın idari ve iktisadi nizamında, ceza hukukunda, medeni ve aile hukukunda ve bu nizamın içine almış olduğu diğer kanunlarda bundan başka bir hedef yoktur. İslâm nizamının beşeri hayatta ibadetin manasını gerçekleştirmekten başka bir gayesi yoktur. Beşeri güçler -Kur’ân-ı Kerim’in insan varlığının gayesi olarak beyan buyurduğu bu hedefi ancak Rabbanî nizamı uygun olarak tamamladıkları zaman gayelerini gerçekleştirebilirler ve bu vasıfla muttasıf olabilirler. Ve böylece Allah Teâlâ’nın ulûhiyeti ikrar edilmiş olur. Aksi takdirde böyle bir hareket ibadetin manasının dışına çıkmak demektir. Başka bir ifadeyle ubudiyetten ayrılmak demektir. Yani Allah Teâlâ’nın irade buyurmuş olduğu insan varlığının gayesinden uzaklaşmaktır.”³

Kur’ân ve sahih hadislerde bulunmayan bir şekilde “din ilmi-dünya ilmi”, “ibadet- muamelat” gibi tasnifler -o dönemde müslümanları yanlış inanç ve fiillerden korumak için iyi niyetle yapılmış olsa bile- yararlı olmamıştır. Çünkü bu durum daha sonra kavramsal sistemimizin bozulmasına ve İslâm ümmetinde de bir gerilemeye sebep olmuştur.

3 Seyyid Kutub, *Fizûlî'l-Kur’ân*, çev. İ. H. Şengüler, M. E. Saraç, B. Karlığa, Miraç Yayınları, İstanbul 2021, cilt: 8, s. 290.

Şehit, Allah'ın isimlerinden biridir. Sözlükte “bir şeyin mahiyetine vâkıf olmak, onu bilmek, sözle ifade etmek” anlamındaki *şehadet* kökünden türeyen şehit, kesin olarak bilen, demektir.⁴

Kur'ân ve hadislerde şehit kelimesi “Allah'ın dininin yüceltilmesi için canını feda edenler” için de kullanılmıştır. Kur'ân şöyle söyler: “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Zira onlar diridir, ama siz farkında değilsiniz.” (2/154) “Sakin Allah yolunda öldürülenlerin ölü olduklarını sanma. Onlar diridir ve Rableri katında rızıklanmaktadır.” (3/169) “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.” (4/74) Hz. Peygamber (s.), dünyevi amaçla olmayıp, yalnız Allah'ın dininin yüceltilmesi için canını feda edenlerin şehit sayıldığını bildirmiştir: Birisi Hz. Peygamber (s.)'in huzuruna gelerek “Ya Resûlallah! Bir adam ganimet için, diğeri şöhret için, öbürü riya ve gösteriş için savaşır. Hangisi Allah yolundadır?” diye sorunca, Hz. Peygamber (s.) şu cevabı vermiştir: “Kim Allah'ın adını, hükmünü yüceltmek, her şeyin üstüne çıkarmak için savaşırsa o Allah yolundadır.”

TİH'TEN ÇIKMAK

Müslümanlar bugün üst üste binmiş karanlıklarla kaplı bir karamsarlık ve eylemsizlik çölünde mahsur kalmışlardır. Fertler toplumlarına karşı kör ve sağırdırlar. Seyyid Kutub şöyle söyler: “Acaba Müslümanlar nasıl zevkle yiyip içiyorlar, nasıl rahat uyuyorlar. Din kardeşleri en aşağılık, en rezil insanların ellerinde en kötü işkenceleri görürken, çeşit çeşit zillate layık görülürken.”⁵ Gözler ufuktur: “Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli”⁶ bir nesil umut edilmektedir.

Allah'tan başka kimsenin varlığın bugünü ve geleceği üzerinde bir tasarrufu yoktur. Allah'a

4 Bekir Topaloğlu, “Şehit”, *İslâm Ansiklopedisi* cilt: 38, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s. 428

5 S. Kutub, *Tarihte Düşünce ve Metod*, çev. H. Fehmi Ulus, Beka Yayınları, İstanbul, 2019, s. 21

6 “Ey iman edenler sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah yakında öyle bir toplum getirecek ki, o onları sever, onlar da onu severler. Müminlere karşı alçak gönüllü kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir.” (5/54)

tam bir teslimiyetle bağlanmalıyız. Lisandaki bozulma ruhumuzu ve medeniyetimizi sınırlamıştır. Kur'ân'ın kavram sistemine bağlı düşünme yöntemi 11. yüzyıldan itibaren terk edilmeye başlanmıştır. Lisan ile gerçeklik ilişkisi kaybolmuştur. Şehadet, şehit gibi kavramlar toplumumuz için anlamlı bir şey ifade etmiyor artık. Bir korku ve yıkım var yüreklerde. Ölümden kaçıyor ve rahatımızın bozulmasından endişe ediyoruz. Bu durumu 7 Ekim'deki HAMAS⁷ eyleminden sonraki süreçte açık bir şekilde görüyoruz. Filistin'de Müslüman toplum bozuncu ve soykırımcı İsrail tarafından parça parça ortadan kaldırılırken İslâm âlemi sessizce bakıyor. Oysa İslâm ülkeleri silah ve asker göndererek Gazze'deki Müslümanları desteklemeliydi. Müslümanları ve Kudüs'ü kurtarmak için işgalci Siyonist devlete karşı cihat ilan edilmeliydi. Ümmet Mescid-i Aksa'yı ve öldürülen çocuk, kadın, yaşlı Filistinli kardeşlerini umursamıyor bile. Kur'ân şöyle söylüyor: “De ki: ‘Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticaretiniz, hoşlandığınız konutlar, size Allah'tan, Resûlü'nden ve onun yolunda cihat etmekten daha sevimli ve önemli ise o hâlde Allah emrini gönderinceye kadar gözetleyin (başınıza gelecekleri göreceksiniz)! Allah yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.’” (9/24)

Müslümanların uyanışı nasıl gerçekleşecektir. 7 Ekim hamlesi zaferi kazandıran ilk harekettir. Sönmez cihat ateşinin ilk kıvılcımıdır. İşgale direniş metninin ilk cümlesidir. Ümmetin ilk cevabıdır. Müminlerin çölden çıkarak Allah'ın iradesinin ve büyük dönüşümlerin gerçekleşeceği yeni bir dünya inşa etmesi için kavramlarda yenilenmeyi gerçekleştirmesi gerekir. İslâm medeniyetinin geleceği konusunda ümit verici gelişmeleri görebiliriz o zaman. Kur'ân'ın zengin kavram ve düşünce sistemine tekrar sahip çıkmalıyız. İlim, ibadet ve şehidi tanıma, anlama ve öğrenme gibi konular İslâm ümmetinin yeryüzündeki varlığını doğrudan ilgilendiren konulardır.

7 HAMAS 7 Ekim 2023'te Aksa Tufanı hamlesi ile işgalcilere karşı cihada başlamıştır. HAMAS'ın mottosu (Hasan el-Benna'dan): “Allah gayemiz, Resûlüllah önderimiz, Kur'ân anayasamız, cihat yolumuz, Allah yolunda şehit olmak en büyük arzumuz.”

ADONİS'LE GAZZE, MODERNİTE VE SİYASAL İSLÂM TARTIŞMASI

— HUSAM EBU HAMİD —

Sair Adonis geçen Kasım ayında Arap entelektüellerle birlikte, Batılı entelektüellere “direniş ile terör arasında kasıtlı bir karıştırma” gitmemeleri çağrısı yapan bir bildiriye imza atmıştı. Çünkü bu karıştırma “işgali haklı çıkaracak, modern tarihteki her meşru direnişi hor görecek ve ulusal içeriğini tahrif edecektir”. Aynı Adonis, birkaç gün sonra 4 Aralık’ta Beyrut merkezli *el-Ahbar* gazetesinin yayınladığı “Müslümanların ve İslâm’ın Yeni İmajına Doğru” başlıklı ve kendisi dışında hiç kimseyi bağlamayan bir bildiriyle karşımıza çıkageldi.

ADONİS'İN ESKİ YENİ HESAPLARI

Adonis bu bildiride, “mücahitlerin” İslâm adıyla hâlâ “Müslümanların çöküşünün kendilerinden ve “aynı hâkim İslâmî zihniyetten” kaynaklı olduğuna inandırıcı kanıt sundukları” düşüncesiyle “Siyasal İslâm”la eski yeni hesaplarını görme fırsatı buldu. Adonis, bildiride “Osmanlılaşmış veya Amerikanlaşmış İslâm’da” sadece soykırım kültürü olduğunu savunarak “maddi direnişin”, etkin ve yaratıcı fikrî ve ahlaki direniş olmadan etkin ve yaratıcı olamayacağını vurguluyor. Acaba şairimiz ilk bildiride Batılılara uyarısını yaptığı aynı hataya mı düştü?

Görünen o ki Adonis, Filistin direnişi modelinin İslâmî bir modele dönüşmesinden endişe duyarak şöyle soruyor: “Peki günümüzde Filistin söylemi, savunma, vizyon ve proje bağlamında nasıl olmalıdır?” Adonis’e göre “hâkim İslâmî zihniyet” Müslümanların “siyah” gerçeğinin ilk öncüsüdür. Başka bir ifadeyle “Müslüman Kar-

deşler Teşkilatı (İhvân) cübbesi içindeki Osmanlılaşmış İslâm’dır. Hilafet Osmanlı sureti içinde “medeni İslâm’ı yok etti, geriye sadece otoriter yapı ve kılıç kaldı. Hiçbir yabancıya veya sömürgecinin yapmadığı kadar tüm alanlarda Arapları yok etti.”

Adonis bugünkü modele karşı çıkan “medeni İslâm’ı” yukarı doğru yükselen tarihî hat içinde arıyor. Bu hat Ömer bin Hattab (adalet) ve Ali bin Ebu Talib (ruhani bakış) ile temsil edilen ikilisiyle başlıyor, oradan Emeviler ve Abbasi-lerden geçip Endülüs’teki Emevi Devleti ile son buluyor. Sonrasında tüm bu hat ile Osmanlı İmparatorluğu arasında mutlak bir tarihsel ve epistemolojik bir kopukluk kuruyor.

Adonis tarihi geriye doğru bir perspektifle okuyor, önceden belirlenmiş sonuçlarla hareket ediyor, tarihle bağlantının göreceli olduğunu ve ayrıca tam bir epistemolojik veya tarihî bir kopukluk bulunmadığını göz ardı ediyor. Bir yandan 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun yükselişi, önceki İslâmî siyasi toplulukların birikimlerinin taçlandırılmasıydı. Diğer yandan bu imparatorluk, Albert Hourani’nin “İslâm Dünyası’nın Roma’sı” diye tanımladığı benzersiz bir inovasyondur. O vakitler imparatorluk titizlik, rasyonellik ve bürokratik şekilde yönetilen kurumların üzerinde yükseldi, Avrupa’daki her hangi bir krallıktan daha yetkin yükselen bir güç olarak ortaya çıktı, Catherine Armstrong’ın ifadesiyle İtalyan Rönesans’ı dönemindeki gibi kültürel bir yenilenmeye sahipti.

Adonis tarihi geriye doğru bir perspektifle okuyor, önceden belirlenmiş sonuçlarla hareket ediyor, tarihle bağlantının göreceli olduğunu ve ayrıca tam bir epistemolojik veya tarihi bir kopukluk bulunmadığını göz ardı ediyor.

Tüm bunlar Batı'nın modern teknoloji ve sürekli sermaye yatırımlarına dayalı yeni ve benzersiz bir medeniyet sunmasından önceydi. Bu durum tarım ekonomisine dayalı bir toplumu bu yeni medeniyet karşısında başarısız kıldı. Osmanlı saltanatının kopukluk öncesi öznel nedenlerle çöküşünün nesnel sebeplerini araştırmak mümkün. Adonis'e göre bu sebepler "hâkim zihniyette" ve "iktidarın sürekli devam eden zulüm içinde doğrudan teokrasi ile bağlı kalmasında" yatmaktadır. Çünkü din ile düşünce ve din ile siyaset arasındaki ilişki sadece İslâm toplumlarına özgü değildir, tüm toplumlarda genel bir konudur ve aralarındaki ayırım sadece metodolojiktir. Çünkü sahadaki siyasi eylem, dini kökleri sayesinde güç kazandı. Bu ise "medenî İslâm" döneminde bir vakıta idi, en fazla sekülerleşmiş ve modernleşmiş toplumlar bile bu etkiden kaçamaz.

HAKSIZ KARIŞTIRMALAR

Şayet İslâm düşüncesinde din ile siyaset arasındaki ilişkinin kurumsallaştığı anla ilgili konuşmak mümkün olsaydı Abbasiler dönemine geri dönmemiz gerekirdi ki Adonis'in Emevi hükümdarları ile Abbasi halifeleri arasında bilgi eksikliğinden kaynaklı haksız bir karıştırma içinde olduğu anlaşılabilir. Muaviye bin Ebu Süfyan biat formalitesini korumasına rağmen "ilk hükümdar" olduğunu ilan etti, vahyin tarih üzerindeki denetimi iktidarın lehine olacak şekilde azaldı, ideolojik çekişmenin hazmı içinde Abbasi döneminde hilafetin ideolojik teorisi tamamlandı. Şia fikhını teorikleştirme girişimi karşısında "imamet hakkı" Ali bin Ebu Talib'in eşi Fatıma'dan olma soy ile sınırlandırıldı. Böylelikle Abbasiler devletlerinin teokratik yapısına sıkıca sarıldılar. Hilafet etrafındaki teorikleştirmedeki hedef ümmetin değil, mezhebin

HAMAS'ın meşruiyetine eleştiri getirilmesine karşın Filistin'deki siyasal İslâm'ın meşruiyetini mevcut durumda tesadüfen kazanmadığını, aksine Filistin direnişinin toplumsal taşıyıcısı hâline gelmesi sonrası kazandığını vurgulamak gerekmektedir.

birliğini sağlamaktı. Bağdat hükûmetine karşı rekabet eden çeşitli hilafet merkezlerinin varlığı altında hilafete ve birliğine sarılmak varoluşsal bir durum hâline geldi, adalet talepleri geri çekildi, sultanın zulmüne sabredilmesi ve itaatın zorunlu olduğu görüşü ortaya çıktı.

Siyaset kelimesinin yaratana muhalefet etmeksizin kulların maslahatının gerçekleşmesi anlamına gelmesi sonrası şer'i siyaset beşeri siyasetin karşısı oldu. Bu tutum İslâm'ın resmî kurumlarının genel eğilimi hâlini aldı ve etkileri günümüze kadar uzandı. Siyasal İslâmî hareketler sadece siyasi otoriteye isyan etmedi aynı zamanda bu otorite ile genelde iş birliği yapan resmî dinî kuruma da isyan etti. Adalet talebini gerçekleştirmedi ve inançlı kitlelere manevi şifa olamadı. Siyasal İslâm, "hilafeti" kendi özel bakış açısına göre benimsedi. Tarih boyunca ortaya çıkan yanılığardan kaçınarak "Osmanlılaşmış İslâm"dan konuşmak, din ve dindarlaşma arasında veya resmî ve aktif İslâm arasında bir karışıklığa gitmek burada anlamsızdır.

Adonis, "modern İslâmî dinî düşünceyi" bulamadığı zaman bizi "modern Yahudi dinî düşünceye, modern Hıristiyan dinî düşünceye" yönlendiriyor. Ancak hatırlamamız gereken şey şudur ki Müslümanlar, siyasi yenilgiden mustarip oldukları bir zamanda sömürge ve yabancı hegemonyayla irtibatlı zorlayıcı güç olarak moderniteyi deneyimlediler. Adı "bağımsızlık" olan şifre kelimeyle uyum sağlamları gerekiyordu. Modern Avrupa'nın kapitalizmi tarafından yoksun bırakılmadan önce bu kelimeyi Osmanlılardan çekip almak istediler. "Yahudi modernitesi"nin sonu ise Hannah Arendt'in ifadesiyle "İsrail devletinin kurulmasıyla" çakış-

tı, Yahudi modernitesi, mağdurları zalimlere, ezilenleri zalimlere dönüştürerek eski bir zulmü bitirdi. "Holokoust anısı" Enzo Traverso'nun ifadesine göre Batı dünyası için bir tür "sivil din", demokratik ahlaki faziletleri değerlendirmek için zorunlu ve gerekli bir model, siyasi kurumlarına entegre olmak isteyen devletlerin girdiği bir test hâline geldi.

Adonis geleceğin sekülerlikte olduğunu vurguluyor ancak sekülerlik ve modernitenin alacağımız tek tip başarılı modeller değil, yaşanmış tecrübeler olduğunu göz ardı ediyor. Adonis işgal altında eklemeleri kesilmiş bir halkın sekülerlik süreçlerine nasıl girebileceğini, hayatın en basit dinamiklerinden ve haklarından mahrum abluka altına alınmış bir neslin, ayaklarını nasıl modernitenin yoluna koyabileceğini bize anlatmıyor.

7 Ekim öncesinin sonrasında farklı olduğu inancının hüküm sürdüğü bir dönemde Adonis de bildirisinde belirttiği üzere 11 Eylül öncesi ile sonrasında da farklı olduğunu düşünmektedir. Hiç kuşkusuz Adonis ne kadar siyasal İslâm'a ve bu kapsamda meşru HAMAS'a eleştiri getirirse de HAMAS hareketi fikren ve yöntem olarak ne el-Kaide'dir ne de DEAŞ. HAMAS'ın meşruiyetine eleştiri getirilmesine karşın Filistin'deki siyasal İslâm'ın meşruiyetini mevcut durumda tesadüfen kazanmadığını, aksine Filistin direnişinin toplumsal taşıyıcısı hâline gelmesi sonrası kazandığını vurgulamak gerekmektedir. Kaldı ki herkes Filistinlileri öldürmeye ve köklerinden sökmeye kararlı bir grup fanatiğin başını çektiği apartheid devleti şeklindeki "Yahudi modernitesi" ile mücadelede bu direnişi terk etmişti. Direniş, başka direniş şekli bulamadı ve ortada bir uluslararası hukuk da yoktu. Ahlaki boşluk neticesinde ya katille iş birliği yapılıyor ya da katilin suçlarına sessiz kalınıyor ve görmezden geliniyordu.

Modernite sorusu meşrudur ancak ölüm ve abluka arasına sıkışan Gazze'nin sınırlarını aşan açık bir tarih sorusudur aynı zamanda. Özgürlük savaşları yanı sıra kurtuluş savaşını da hatırlatıyor bu soru. Oysa Gazze'deki katliam beklemiyor!

El-Arabi el-Cedid gazetesi (20 Aralık 2023)

Çeviren: Halil ÇELİK

YENİ YILDA ORTADOĞU'DA TIKANIKLIKLAR VE UFUKLAR

Rıdvan SEYİD

Ortadoğu'nun ifadesi hâline gelen Arap Maşrik bölgesi yeni yıla girerken büyük sorunlarla mücadele ediyor. Gazze ve Filistin'de patlak veren savaş gözle görülen en büyük sorunlardan. Ne var ki konu bununla da sınırlı değil.

Filistin'in etrafındaki ülkelerden Lübnan'da kriz ordunun ve uluslararası güçlerin varlığına rağmen ülkenin güney sınırındaki savaştan ibaret değil. Ekonomik çöküş ve yeni cumhurbaşkanının seçilememesi gibi devam eden bir iç kriz yaşanıyor. Bir küsur yıldır bu makamın koltuğu boş ve mevcut hükümet tarafından temsil edilen yürütme bir teknokrat hükümeti. Suriye'de ise üzerinden on yıldan fazla süre geçen kriz dondurulmuş vaziyette.

Karşı veya deniz tarafına dikkat çektiğimizde Yemen'in iki yönetim arasında hâlâ bölünmüş olduğunu görüyoruz. Kızıldeniz, Babu'l-Mendeb ve Arap denizindeki uluslararası ticaretin güvenliği tehlikeye sokularak yeni bir kriz ateşleniyor. On yılı aşkın bir süredir Libya'da iki hükümet ara-

sında bölünmüşlük yaşanıyor ve Sudan'da büyük bir iç savaş patlak verdi.

Birçok gözlemci her zaman bölgedeki beklentilerin savaşların patlak vermesi yönünde olduğunu savundu. Her ne kadar savaşlar, insana ve kalkınmaya yönelik neden oldukları trajik kayıplar sebebiyle kabul edilemez olsa da Arap ve uluslararası siyasi çevreler 70 küsur yıldır Filistin'e yönelik devam eden savaşların son bulması ile birlikte "iki devletli çözüm" temelinde Filistin meselesini konuşuyor.

Araplar, Amerikalılar ve Avrupalılar savaştan çıkmak için iki devletli çözümden bahsediyorlar. Şu ana kadar İsraililer bu konuda bir şey söylemedi. Bu çözüm, destekçisi çevreler açısından önemli olduğu için umut vaat ediyor ve sadece Filistinliler ve İsraililer nezdinde değil, dünyada hiç kimse kan dökülmesini istemiyor. Bununla birlikte varsayılan çözüm karmaşık ve karışıktır. Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Kudüs'ü tekrar birleştirmek, HAMAS'ın akıbetine, Filistin Yönetimi'nin kapasite-

tesine ve yeniden inşaya bakmak, nihai çözüm ve sorunları müzakere etmek gerekiyor.

Şu an en önemlisi çocukların üzerindeki savaşın durmasıdır. Her hâlükârda bu büyük savaşın patlak vermesi barışın sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun en büyük kanıtı, dünyanın kaderi için daha tehlikeli olabilecek küresel bir dosya olmasına rağmen, şiddet veya çatışma olmadan geniş ufuklar açan büyük barışçıl etkinlik COP28 Konferansı'dır. Bu konferans iklim değişiklikleri sorunlarına uzun vadeli çözümler sunulması için Birleşik Arap Emirlikleri'nde gerçekleştirilmiştir. Bu durum uzun bir hazırlık neticesinde ortaya çıktı. Keza stratejik diplomatik bir ustalığı gerektiriyor. Çünkü bu durum ileri gelen rakiplerin, güçleri, iradeleri ve çıkarları göz ardı edilmeyecek çevrelerin olduğu uluslararası ortaklığı elzem kılmaktadır. İki hafta süren konferansın sonuçlarının dünya barışı, esenliği ve güvenliğine etkileri olacaktır.

O hâlde elimizde barış ve iş birliğini sağlamak için iki model var. *Birinci model*, silahlarla öldürülmeyenlerin canını alacak şekilde tünelleri su basmak da dâhil türlü silahların denendiği modeldir. Bu yaşanan büyük korkunç gelişmelerden sonra şiddetin aşılacağı düşünülmektedir. *İkinci model* ise, halklar arasında ayırım yapmaksızın, tüm insanlığın özgün, saygın, istikrarlı, sağlıklı, sürdürülebilir, toplum ve insan için güvenli yaşam hakkına dayanarak insanlığın barış ve selametini sağlamak için tüm epistemolojik, teknolojik ve maddi imkânları temsil etmektedir.

(Birleşik Arap Emirlikleri gazetesi, *el-İttihad*, **الإتحاد** 23 Aralık 2023)

ABD'NİN ORTADOĞU'DAN İMKÂNSIZ ÇIKIŞI

Gazi DAHMAN

Görünen o ki ABD, Ortadoğu bölgesine kırılması zor organik bir bağla bağlı. Son iki yıl boyunca bölgede yaşanan gelişmeleri ABD'nin bu bölgeden çıkışının Amerikan yönetimlerindeki bazı akımların temennilerinden ibaret olduğunu gösterdi. Yahut en iyi ihtimalle, sadece gerçekçi Amerikan stratejileri kapsamında uygulama fırsatı olmayan teorik planlardan ibarettir.

İsrail'in Gazze'ye yönelik savaşı bu gerçek tabloyu büyük ölçüde ortaya çıkardı. Şöyle ki en önemli askerî varlıklarını bölgeye gönderdi, Amerikan askerî seviyesi tüm enerjisiyle savaşı yönetmekle ve seyrini denetlemekle meşguldü. Bu durum, ABD siyaset düzleminden gelen açıklamalar, İsrail'in HAMAS'ı bitirme ısrarı olarak beliren savaşın hedeflerinin oluşturulması ve İsrail'e çeşitli silah türlerinin sağlanması üzerinden net bir şekilde kanıtlanmıştır.

Bu da Washington'un hedeflerine ulaşma yolunda emin adımlarla yürüdüğü anlamına gelmez ve zaman faktörünün bu çabaya yardımcı olmayacağı daha muhtemeldir. Zira HAMAS'ı bitirmek uzun bir zaman ve farklı stratejik bir ortama ihtiyaç duyarken ABD'ye, asgari düzeyde hedeflere ulaşılmasını kabul etmesini dayatan belirleyici unsurlar var. Ukrayna'daki şartlar dolayısıyla Kiev'e, İsrail'e gönderilen silahlara nazaran az miktarda silah sağlanmasına karşın tehlike çanları çalmaya başladı. Ayrıca Çin Denizi'nde işler Washington'un kontrolünden çıkabilir. Bunların yanı sıra bölgedeki çıkarları üzerindeki etkilerini azaltmak için Amerikan nüfuzuna baskı yapılması hususunda İran, Rusya ve

Türkiye'nin çıkarlarının buluşması nedeniyle Ortadoğu'da karşılaştığı rahatsız edici şartlar...

ABD, Gazze'de haftalar sonra eliyle yarattığı gerçekliğin karşısında bulacak kendisini ve bu durum kendisi için uzun vadeli sıkıntı oluşturacak. Savaşı yöneten taraf olması dolayısıyla kendisinden krizden çıkış sürecini yönetmesi istenecek. Bu ise siyasi garantiler olmaksızın bölgesel ve uluslararası tarafları ikna etmesi kolay olmayacak bir imar süreci anlamına gelmektedir. Yıkımın boyutu yeniden imarın faturasını büyük ölçüde artıracaktır. Fatura kabardıkça Washington bölgesel ve uluslararası aktörlere bazı ödünler vermeyi zorunlu olarak kabul edecektir.

Doğal olarak bu vetire, kapsamlı siyasi bir süreç olmaksızın gerçekleşmeyecek ve Washington, İsrail'deki yönetici takımını değiştirmesini ve savaş sonrası dönemin idaresi için yeni birtakım getirmesini gerekli görse dahi masayı siyasi çözüme hazırlamaya mecbur kalacak. Zira mevcut siyasetçilerin kalması, ABD'nin gelecek dönemdeki stratejisinin işlememesi demektir. Bu da ABD'nin uluslararası saygınlığı ve bölgedeki konumu için büyük riskler taşımaktadır. Ayrıca çıkarlarını tehlikeye atacaktır. Çünkü dünya kamuoyunda faaliyetlerine hâkim olduğunu ve eğilimlerini kontrol ettiğini iddia ettiği uluslararası çekişmeleri yönetemeyen taraf olarak görülecektir. Bu durum sadece Washington'un hâkim olmadığı yeni bir uluslararası sistem hazırlığını hızlandırabilir ve daha iyi bir dünya arayışı söz konusu olacaktır.

Biden yönetiminin tüm bu sorunlara dikkat çektiği ve Gazze sava-

sının bir sonraki günü bu sorunların içerdiği risklerin ve fırsatların farkında olduğu açık. Bu yüzden tarihi Filistin'de iki devletli çözüme dönme çağrısı yapmaya başladı. Bu karmaşık sorunun gelecek iki yıl boyunca Amerikan siyaset düzleminde müstesna bir siyasi çabaya ihtiyaç duyacağı malum. Ki böylelikle asgari düzeyde bir sonuca ulaşabilsin. Yahut hiçbir sonuç elde edemeyecek, eski taktikler ve stratejilere dönecek.

Gerçekten de ABD, Çin ve Kuzey Kore'ye karşı Güney Çin Denizi'nde büyük ve maliyetli seferberliği yanı sıra uluslararası konumunu bu iki savaşa (Ukrayna ve İsrail) bağladıktan sonra oyunun kurallarını ayarlayamayacak veya sınırlayamayacak.

Ortadoğu'nun, ajanların çokluğu, çatışma üslerinin zayıflığı ve alevlenmeye daimi elverişliliği sebebiyle çekişme için en kolay bölge olması dolayısıyla bölgesel ve uluslararası aktörlerin stratejilerinin merkezine güçlü şekilde girdiği kesin. Bu dinamiklerin gölgesinde ABD'nin bölgeden çıkış şansı hayli zayıf hâle gelmektedir. Washington'un Suriye ve Irak'ta askerî varlıklarını attırmaya çalışması muhtemeldir. Bunların yanı sıra Kızıldeniz ve Akdeniz'e deniz gücünü daha fazla konuşlandıracaktır. Keza bölgenin etkileşimleri, Ortadoğu'nun Washington'un diplomasi çabalarının en büyük alanını işgal edeceği kesin.

(arabi21.com, Suriyeli yazar, 8 Aralık 2023)

MUSEVİ SUİKASTI VE İRAN'IN ÖNÜNDEKİ TEK SEÇENEK

Abdulbari ATVAN

İsrail işgal devletinin İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Ordusu'nun üçüncü adamı, Filistin direniş gruplarının, Suriye, Irak ve Lübnan'daki diğer silahlı tugaylarının silahlandırılmasından sorumlu Seyid Rıza el-Musevi'ye suikast düzenlemesi, İranlı yetkilileri hayli zor seçeneklerle karşısı karşıya bıraktı. Bu zorluk sadece suikastın zamanlaması sebebiyle değil, aynı zamanda en belirginleri güvenlik ihlali, İsrail provokasyonu ve meydan okuma dozunun artması olan başka birçok faktörden kaynaklıdır.

Önde gelen İran askerî figürlerin ilk defa suikasta maruz kalmadığı doğru ve Musevi'den daha önemli suikast Kudüs Ordusu Komutanı General Kasım Süleymani suikastıdır ancak bu yeni suikast, hem İran'ın saygınlığı, bölgesel ve uluslararası konumu üzerindeki tehlikeli etkisi, hem de İsrail'in Gazze Şeridi'ne, işgal altındaki Filistin ve dışına yönelik saldırılarıyla eş zamanlı düzenlenmesi sebebiyle farklıydı.

Belki de İran yönetiminin önündeki tek ve ikna edici seçenek Musevi gibi bir şahsiyetin konumuna yakışır ve çifte mesaj verecek intikam eylemi yapmasıdır. Bu çifte mesajın ilki direniş eksenini üyelerini rahatlatmak ve morallesini yükseltmek, ikincisi ise İsrail işgal devletine İran yönetiminin ülke içinde veya dışında her yerde şehitlerinin intikamını almakta tereddüt etmeyeceği mesajıdır. İran, hasımları tarafından birçok "intikam" eleştirisine maruz kaldı. Çünkü tehditlerini direnişçi müttefiklerini destekleyerek, doğrudan ve dolaylı askerî müdahaleyle Gazze Şeridi'ndeki

katliamları ve soykırım savaşını durdurarak hayata geçirmedir. Son zamanlarda hâlâ gizemini koruyan nedenlerle geri adımlar attı. Belki de Ortadoğu'ya uçak gemileri ve nükleer denizaltılar gönderen ABD ile çatışmaktan kaçınmak için attı bu adımları. İşgal devletiyle "kendi etrafında dönen" kan kaybı savaşı başlatmakla, Yemen, Lübnan'ın güneyi ve Irak'ın kuzeyinde üç cephe açmakla yetindi, ancak Şam'ın göbeğinde Musevi suikastıyla doğrudan hedef alınınca kanımızca durum tamamen farklılık arz ediyor.

Musevi suikastı, Süleymani suikastından çok farklıdır. Zira işgal devleti Musevi'ye Suriye'de suikast düzenledi Süleymani'ye ise ABD Irak'ta suikast düzenledi. Bu yüzden intikam, yer, zamanlama ve boyut açısından farklı olacaktır.

Süleymani'nin konvoyunun Şam'dan gelirken Bağdat Havalimanı'ndan ayrılması sonrası patlatılması akabinde İran misillemesi Irak'ın batısındaki Enbar'da bulunan Aynu'l-Esed Amerikan üssünü hedef almıştı ve ABD yüz asker ve subayın yaralandığını kabul etmişti. Bu yüzden şiddetle yöneltilen soru, İran'ın Musevi'nin kanununun intikam zamanı, yeri ve boyutu, hedef alınacak İsraili şahıs veya şahsiyetleri hakkında olacaktır.

İran yönetimine yakın üst düzey Lübnanlı bir kaynak İran'ın misilleme işini müttefiklerine vermeyeceğini, bizzat kendisinin Devrim Muhafızları tugayları üzerinden ve olabildiğince çabuk yapacağını vurguladı. Belki de bu intikam misillemesi 3 Ocak'ta Süleymani suikastının yıl dönü-

müyle eş zamanlı veya öncesinde olacak. Misilleme, ABD'yle Gazze'deki mevcut savaşın hal-kasını genişletmeme yönündeki yükümlülüklerini veya anlaşmalarını bitirmenin ilanı olarak gerçekleşecek. Şöyle ki savaş Gazze Şeridi ve Batı Şeria'nın yanı sıra Lübnan'ın güneyinde Hizbullah, Yemen'de Ensarullah ve Irak'taki Haşdi Şabi gibi başka alanları kapsayacak.

Musevi suikastının, ABD'yi İran'la "ertelenmiş" savaşa çekmek ve tüm Ortadoğu'yu ateşe vermek için işgal devleti tarafından kasıtlı bir komplo girişimi olması ihtimalini uzak görmüyoruz. İsrail Gazze Şeridi'ndeki savaşını kaybettiğini anladı, itibarını, güvenliğini ve istikrarını kaybettiren bir yenilgiye uğradı. Bu yüzden can simidi olması umuduydu savaşın alanını genişletmek ve yükü ABD'nin sırtına atmak istiyor. Bu durum birkaç yıl da olsa ömrünü uzatacak ancak sonuçlar hem ABD hem de işgal devleti için felaket olabilir. Özellikle de ilki Ukrayna'da ve ikincisi Gazze'de yenilmişken...

İran'ın Musevi suikastına cevabının sarsıcı olmasını uzak ihtimal görmüyoruz. Çünkü sadece bir liderin şehit olmasının intikamı olmayacak, aynı zamanda İran'ın saygınlığını, itibarını ve tehditlerinin doğruluğunu kurtaracak, düşmanlarını, özellikle de Siyonistleri ve Amerikalıları korkutacaktır. İntikam tehdidi Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'den ve dinî lider Ali Hamaney'in telkiniyle geldi. İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahyan'ın da dediği gibi geri sayım başladı. Belki de önümüzdeki günlerde büyük bir İran intikam operasyonu tavsiyesinde bulundular. Allah en iyisini bilir.

(*Ra'yu'l-yevm* gazetesi, Filistinli yazar, 27 Aralık 2023)

AKİLE SALİH'İN TÜRKİYE ZİYARETİ VE TUTUM DEĞİŞİKLİĞİ

Senusi BESİKRİ

Libya Bingazi'deki Temsilciler Meclisi Başkanı Akile Salih, iki gün Türkiye'nin misafiri oldu. Bu ziyaret, Türkiye'nin 2019 yılında Halife Hafter'in başkent Trablus'a karşı açtığı ve Salih'in de desteklediği savaşta Trablus'taki Mutabakat Hükümetini desteklemesi ve arka planındaki çetin anlaşmazlıklar sonrası Salih'in ikinci ziyaretiydi. Hatta Salih Türkiye'nin müdahalesini sömürgecilik diye nitelenmesiyle ve Osmanlıların Libya yönetimi sırasında olduğu gibi bir kez daha Türklere vergi ödemeyi kabul etmeyecekleri yönünde yaptığı açıklamalarıyla biliniyordu.

İlk ziyaret buzları eritme amaçlıydı ancak Salih nispeten aynı görüşlerini muhafaza ediyordu, son ziyaretinde Türkleri methederek Türklerin İtalyan emperyalizmine karşı Libyalı mücahitlerle yan yana mücadeledeki rollerine övgüler dizdi. Hatta "Türk kanının Libya desteğiyle mecz olduğunu" ifade ederek Türkiye'nin Filistin davasına ve İslâm dünyasının sorunlarına desteğini takdir etti. Akile Salih, Derne şehrini vuran felaketteki Türk rolünü övmeyi ve Türkiye'nin Libya'nın doğusunu saran sellere yardımlar sunan ülkelerin başında geldiğini belirtmeyi unutmadı.

2019-2021 yıllarındaki çok sert tutumdan tamamen kopan sevgi ve övgü dolu bu yeni söylem, Libya'daki gelişmelerle ve bugün şu iki önemli dosyayla ilgili yaşanan yoğunlaşmayla bağlantılıdır: Seçim yasaları ve yeni hükümetin kurulması.

Libya'daki siyasi durumu çevreleyen çıkmazın sebebi Devlet Yüksek Konseyi'nin Temsilciler Meclisi'nin çıkardığı seçim ya-

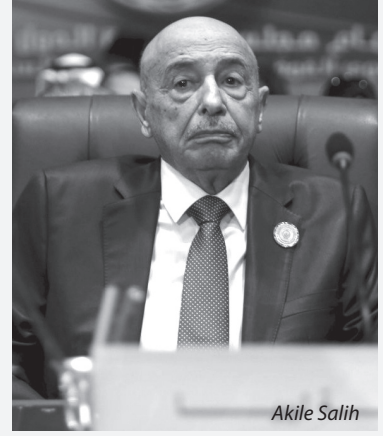
salarına rezerv koyması. Oysa 6+6 Komisyonu bu yasalarla ilgili düzeltme yaparken Devlet Yüksek Konseyi bu düzeltmeleri reddediyor.

Temsilciler Meclisi Başkanı açısından en acil dosya, hükümet. Akile Salih, Devlet Yüksek Konseyi'nin seçim yasalarına ilişkin tutumuyla pek ilgilenmiyor. Uluslararası toplum bu konseyin BM Güvenlik Konseyi'nde Libya'nın temsilcisi olduğunu ilan etmiş ve seçimleri gerçekleştirmenin, yasama sürecinin başı olarak görmüştü.

Akile Salih tüm yumurtaları hükümet sepetine koyarken uluslararası toplumun seçim yasalarına desteğinin, bu yasaların uygulanmasına ve seçimlerin yapılmasına yol verdiği anlamına gelmediğini biliyor. Başka bir ifadeyle siyasi süreç işlemecek, tökezleyecek, kriz büyüyecek, doğunun hükümeti iktidarsız kalacak, tam bir nüfuzu olmayacak, yok eğer seçimler yapılırsa meclisin ve başkanı olarak kendisinin hükümetin şekline ilişkin bakış açısını baskın kılabilir.

Salih'in Türklerle konuşmasının en önemli noktası birlik hükümeti kurulması gerektiği konusu etrafında dönüyor. Salih, hükümetteki bölünmüşlüğün Türkiye'nin çıkarına olmadığı, Ankara'nın Libya için istediği ve ancak seçimlerle gelecek istikrarın mevcut hükümet şartları gölgesinde gerçekleşmeyeceği uyarısında bulundu.

Salih'in Türklere yönelik tutumundaki en önemli değişim, Türkiye'nin Kasım 2019'da Ulusal Mutabakat Hükümeti'yle imzaladığı antlaşmalara -askeri ve güvenlik ile deniz ekonomisi

Akile Salih

nüfuz antlaşması- yönelik Tobruk Temsilciler Meclisi'nin tutumunu değiştirebileceğine açıkça işaret etmesinde yaşanmaktadır.

Salih, Temsilciler Meclisi'nin antlaşmaları imzalamamasının sebebini, önceki hükümetin, antlaşmaları meclisin güvenoyunu almadığı için sunamamasıyla açıklamıştı. Bu yeni açıklama, Salih'in, yeni hükümetin kurulması ve Türklerin bunun başarılmasındaki desteklerini kazanmak için bir şeyler vermek zorunda olduğu kanaatine dair büyük dönüşüme işaret etmektedir.

Akile Salih'in bu adımları sadece Türklerle yakınlaşmak için atma-yacağını söyleyebiliriz. Libya'nın batısındaki Türk varlığı dosyası da dâhil ki bu dosya doğu bölgesinin fiili yöneticisi ve Kahire'nin müttefiki yerel ortak Halife Hafter açısından çok hassastır. Kahire, Libya çekişmesinde Ankara ile mevcut bir denge kurmuştu. Salih ya Ankara ile ilişkilerindeki gelişmelerde Kahire ile koordineli olacak ya da meclisten antlaşmaların onaylamasıyla ilgili tam garantiler olmaksızın hükümet değişikliği için Türklerin desteğine bel bağlayacak. Bu mesele zamana ihtiyaç duyuyor, çoğunluğu rezerv koyan meclis üyelerinin tutumuna bağlı.

(arabi21.com | Libyalı yazar, 16 Aralık 2023)

Arap dünyası mediasından derleyerek ORTADOĞU'dan sayfasını hazırlayan ve tercüme eden Halil Çelik.

FİLİSTİN BATI'NIN MASKESİNİ DÜŞÜRDÜ

RAŞİD VAHİDİ

Siyonist İsrail rejimini eleştirenlere yönelik “cadı avı”nın tüm hızıyla sürdüğü günlerde, Fransız yayıncı Fayard, İsraili eleştirel tarihçi Ilan Pappé'nin¹ yazdığı kolonyalist soykırımla ilgili en önemli araştırması *Filistin'de Etnik Temizlik*² isimli eserin Fransızca çevirisini tüm satış noktalarından çekti.³

1 İsrail'in en cesur, en ilkeli ve en keskin tarihçisi kabul edilen Ilan Pappé 1954 Hayfa doğumlu. Kudüs İbrani ve Oxford üniversitelerinde eğitim gördü. Hayfa Üniversitesi Ortadoğu Tarihi ve Siyaset Bilimi bölümlerinde dersler verdi (1984-2006). Kurucusu olduğu Givat Haviva Barış Enstitüsü'nün ve Hayfa Emil Tuma Filistin Çalışmaları Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı (1992-2006). Halen Exeter Üniversitesi College of Social Sciences and International Studies bünyesindeki Institute of the Arab and Islamic Studies'de çalışmalarını sürdürmektedir ve European Centre for Palestine Studies'in direktörüdür. Ortadoğu, Filistin ve İsrail, çokkültürlülük, eleştirel söylem analizi, bilgi ve iktidar konularında çalışmaktadır. *Modern Filistin Tarihi, Yeryüzünün En Büyük Hapishanesi, Unutulmuş Filistinliler* gibi kitaplarının yanında çok sayıda makalesi ve söyleşi Türkçeye çevrildi.[çev.]

2 Türkçesi için bk. tarihçi Ilan Pappé *Filistin'de Etnik Temizlik*, çev. Yankı Deniz Tan, İntifada Yayınları, İstanbul, 2023.[çev.]

3 Burada İsrail politikasının temelindeki mitleri sorgulayan Roger Garaudy'yi hatırlamamak imkânsız. Garaudy 1995'te yayımlanan *İsrail, Mitler ve Terör* kitabında ise, Yahudilerin Naziler tarafından öldürülmesinin, İsrail'in, Nazilerinkiyle kıyaslanabilecek kolonyalist siyasetlerini doğrulama amacı güden Siyonist bir efsane olduğunu ileri sürüyordu. Öldürülen Yahudi sayısının abartıldığını, imha edilen 6 milyon Yahudi'nin, İsrail'in Filistin'deki, tüm Ortadoğu'daki Amerika'daki ve Amerika eliyle tüm dünya politikasındaki suistimallerini meşrulaştıran bir dogmaya dönüştüğünü, Yahudilerin imhasının planlanmadığını, Nazilerin sadece Avrupa'yı Yahudilerden arındırmak ve onları başka bir yere götürmek istediklerini, gaz odalarının olmadığını, ölenlerin zorunlu çalışmadan ve tifüsten öldüğünü ileri süren Garaudy'nin bu kitapla Holokost inkârcıları arasına katıldığı belirtildi. Ardından Fransa'da

Fransız yayıncı, 2008'de Fransızca çevirip bastığı kitabı 7 Kasım 2023 günü raflardan kaldırdı. Artık okuyucular bu eseri kitapçılarda bulamıyor. Çalışmanın satıldığı çevrim içi sitelerde bile kitabın “pazarlama sürecinin kalıcı olarak sonlandırıldığı” belirtiyor.

FRANSA'DA İSRAİL ELEŞTİRİLERİNİN SUSTURULMASI

Fayard Yayınevi'nin iddiasına göre, kitap hukuki gerekçelerle çekilmiş. Yayıncının hukuk sorumlusu basına, “kitabın sözleşmesinin 27 Şubat 2022 günü sona erdiğini, bu sebeple, 3 Kasım'da yayınevinin sözleşmeyi yenilemeyi feshetmeye karar verdiğini” söylüyor. Hâlbuki bu, hiç de makul bir gerekçe değil, çünkü kitabın satışı, özellikle son haftalarda fazlasıyla arttı. Resmî istatistiklere göre eser, en çok 9 Ekim-12 Kasım arası dönemde ilgi gördü ve alındı. Satıştaki artışa karşın yayınevi, kitabı raflardan indirmeye karar verdi ve tartışma konusu olan sözleşmenin 21 aylık olduğunu söyledi.⁴

“insanlığa karşı işlenmiş suçları reddetmek ve ırkçı iftiralarda bulunmak” suçundan hapis ve para cezasına çarptırıldı ve kitabı yasaklandı. Garaudy ise çalışmasının antisemit değil, *antisyonist* olduğunu ileri sürerek davasını temyize götürmek istedi fakat bu isteği kabul edilmedi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki adil yargılanma talebine yer verecek bir durum olmadığı hükmü verildi. Bunun akabinde Garaudy, başta Fransa 'da olmak üzere, Avrupa ve ABD'de entelektüel hayattan ve medyadan tamamıyla yok oldu. İslâm dünyasının Garaudy'e desteği ise *İsrail, Mitler ve Terör* kitabının yayımlanması ve sonrasındaki mahkeme sürecinde zirveye ulaştı. Filistin halkının savunuculuğuna soyunan Garaudy bir bakıma Müslümanlar arasında kahramanlaştı. [çev.]

4 *Actualité* çevrim içi edebiyat dergisine göre, Fransız yayıncı Fayard, 7 Kasım'dan bu yana İsraili tarihçi Pappé'nin, 1948'de İsrail'in kuruluşu ile Filistin halkına yapılan etnik temizliği konu aldığı kitabının satışını

Fransa’da tenkitlerin susturulmasına dönük birçok olaya şahit olundu. Filistin yanlısı gösteriler yasaklandı, Genel İşçi Konfederasyonu’nun bir üyesi ‘terörizmi övme’ suçu üzerinden gözaltına alındı, duvarlara Filistin yanlısı afişler astı diye Sürekli Devrim isimli solcu bir örgütün üyeleri mahkemeye verildi.

Aslına bakılırsa yayınevinin kararı, son dönemde zirveye çıkan cadı avı ile alakalı. Bu zaman zarfında Siyonist işgalci yapının yürüttüğü etnik temizlik ve kolonyalist siyasetini eleştiren sesler, sistematik bir çaba ile susturuluyor. Sadece Fransa’da tenkitlerin susturulmasına dönük birçok olaya şahit olundu. Filistin yanlısı gösteriler yasaklandı, Genel İşçi Konfederasyonu’nun (CGT) bir üyesi “terörizmi övme” suçu üzerinden gözaltına alındı, duvarlara Filistin yanlısı afişler astı diye Sürekli Devrim isimli solcu bir örgütün üyeleri mahkemeye verildi.⁵ Bunun yanında, çalıştıkları yayın mecraları Siyonist anlatıdan yana saf tuttuğu için itirazlarını dillen-

durdurdu. Yayınevi, *Actualité* dergisinin kitabın satışının geri çekilmesine ilişkin talebi üzerine yaptığı açıklamada, yazarla yapılan kitap sözleşmesinin 27 Şubat 2022’de sona erdiğini o nedenle Kasım ayında kitabı dolaşımdan kaldırma kararı aldıklarını belirtti. (<https://actualite.com/article/114858/edition/l-ouvrage-controverse-sur-la-palestine-trouve-un-nouvel-editeur>) Diğer yandan edebiyat çevrelerince, İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları nedeniyle tüm dünyanın gündeminde olan Filistin meselesi hakkında yazılan kitabın, özellikle satışlarının arttığı bir dönemde satıştan çekilmesi manidar bulundu. Yayınevi, kitabın satışının durdurulmasına sözleşmenin dolmasını gerekçe gösterse de bu kararın neden 22 ay sonra alındığı sorusu cevapsız kaldı. Ayrıca, eserin satışının durdurulması, Fayard’ın çatı şirketi Hachette Livre’in aşırı sağcı Fransız milyarder Vincent Bolloré tarafından Kasım ayında satın alınmasının ardından gerçekleşti. Fransa’daki kitap satışlarını yayınlayan istatistik sitesi Edistat’a göre, kitabın bu yıl içinde satılan 307 nüshasından 203’ü, İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarının başlamasının ardından okurlarla buluştu. [çev.]

5 Fransa’da HAMAS’ı terörist olarak tanımlamayı reddeden Boyun Eğmeyen Fransa (LFI) neredeyse tüm siyasi güçler tarafından antisemitizmle suçlandı. [çev.]

diren gazeteciler işlerinden oldular veya istifa etmek zorunda kaldılar.

Dikkatle yürütülmüş araştırma sürecini ve müşahhas belgeleri esas alan kitabında Ilan Pappé, 1948’de kurulan “İsrail’in etnik temizlik yoluyla Arap nüfusunun bölgeden kovulması sürecinin ürünü olduğunu” vurguluyor. Arapların sistematik bir çaba sonucu yerlerinden edilmesiyle ilgili siyaset, Pappé’nin “ilerici soykırım” adını verdiği uygulamayı teşkil eden ana unsur.

Pappé’nin kitabının piyasadan çekildiği günlerde yayınevinin bağlı olduğu Hachette şirketi, aşırı sağcı Fransız milyarder Vincent Bolloré tarafından satın alındı. Onunla bağlantılı kanallar ve gazeteler, 7 Ekim’den beri Filistin karşıtı konum aldılar. Bolloré, 1 Ekim 2023’te başlattığı İslâm karşıtı kampanyasında süregiden soykırımı “medenileştirme misyonu” çerçevesinde ele alan akla ziyan izahatlar yaptı.

Belirtmek gerekir ki Pappé’nin kitabının piyasadan çekilmesinin hiçbir hukuki dayanağı yok. Bu eylem, hiç tereddütsüz mahkûm edilmesi gereken bir sansür teşebbüsü. Bu manada saldırının tüm içeriği ve kapsamı bu tür sansür teşebbüsleriyle açıklığa kavuşuyor, teyit ediliyor. Filistin’de süren soykırım ve Fransa gibi emperyalist güçlerin suç ortaklığı ifşa edilmeyi bekliyor.

Bu noktada, Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını ve Siyonist devletin yok edilmesini talep eden geniş bir kitle hareketinin inşa edilmesi gerekiyor. Böylesi bir hareket, bugün her zamankinden daha fazla önemli. Çünkü

Pappé'nin kitabındaki o birilerini rahatsız eden tespitinde dile getirdiği biçimiyle, "etnik temizliğe son vermenin yegâne yolu, İsrail'deki ırk ayrımcısı rejime karşı mücadele etmek. Filistin Siyonizm'den tümüyle arınmalı, nehirden denize özgür ve demokratik bir ülke kurulmalı."

HAYDUT DEVLETE BOYUN EĞEN AVRUPA

Diğer yandan, araştırmacı gazeteci Maşa Gessen'e verilen Hannah Arendt Ödülü, Gazze ile ilgili makalesi yüzünden kendisinden geri alındı. Alman Yeşiller Partisi ile bağlantılı Heinrich Böll Vakfı, Bremen Bölge Senatosu ile aynı telden çalarak, aslen Rus olan Amerikalı gazeteci Maşa Gessen'in ödülünü geri alacağını duyurdu. Bu kararı almasının sebebinin ise yazarın *New Yorker* dergisinde yayımlanan son yazısı "Holokostun Gölgesinde" olduğunu söyledi. Gessen, 9 Aralık tarihli metninde⁶ özelde Alman meclisinin aldığı, BDS hareketini⁷ "antisemitik" olduğu gerekçesiyle mahkûm eden kararı, genelde Almanya'nın yürüttüğü İsrail yanlısı politikayı, ayrıca Nazilerin Yahudi soykırımının anıldığı güne dair uygulamalarını eleştiriyordu. Gessen yazısında, Gazze'de kuşatma altında yaşayan halkın bugün çektiği çileyi Doğu Avrupa'da Nazilerin işgali altındaki gettolarda yaşayan Yahudilerin çilesiyle kıyaslıyor. Yazısında, "Son 17 yıldır Gazze nüfusu aşırı yoğun, aşırı yoksul, duvarla çevrili bir hapishaneden başka bir şey değil" diyor.

Maşa Gessen'in ifade ettiği gibi, bu nüfusun belirli bir kısmı kısa süreliğine bile olsa şehri terk etme hakkına bile sahip değil. Başka bir deyişle, burası onlar için bir tür getto. Ama bu getto, Venedik'teki veya Amerika'nın iç kesimlerin-

6 <https://www.newyorker.com/news/the-weekend-essay/in-the-shadow-of-the-holocaust>

7 BDS [Boykot Tecrit ve Yaptırım] hareketi, 2005 yılında 170 Filistinli sivil toplum kurumunun ortak çalışmasıyla ortaya çıkmış uluslararası bir boykot hareketidir. Hareket, Filistin'deki işgalin sona ermesi, yasadışı duvar ve yerleşimlerin yıkılması ve Filistin vatandaşları için tam eşitlik ile Filistinli mültecilerin korunması adına harekete geçmeyi hedeflemektedir.[çev.]

deki gettolara değil, Nazi Almanya'sının işgali altındaki Doğu Avrupa ülkelerindeki gettolara benziyor: "HAMAS saldırısının üzerinden iki ay geçti. Gazze'deki tüm halk, İsrail güçlerinin gerçekleştirdiği acımasız saldırıların çilesini çekiyor. Binlerce insan katledildi. Şehirde her on dakikada bir, bir çocuk katlediliyor. İsrail, hastaneleri, doğumevlerini ve ambulansları bombalıyor. Şehirdeki her on kişiden sekizi şu an itibarıyla evsiz, bir yerden bire sürekli hareket etmek mecburiyetinde. Güvenli bir yer bulma imkânından mahrum."

Bu hafta başında Alman gazetesi *Die Zeit*'ta yayımlanan bir makaleye göre, Almanya-İsrail Derneği'nin Bremen'deki şubesi, Gessen'in Gazze'deki duruma dair açıklamalarını sert bir dille yerden yere vurdu ve kendisi için düzenlenecek ödül töreninin askıya alınmasını talep etti. Derneğin mektubunda açıkça şu söyleniyordu: "Büyükbabası Nazilerce katledilmiş bir Yahudi yazar olarak Gessen'e verilecek ödül, giderek güçlenen antisemitizme karşı atılması gereken o kararlı adımla çelişecektir." Böylelikle, "Holokostun Gölgesinde" yazısı yüzünden Maşa Gessen'e verilen Hannah Arendt Ödülü geri alındı.

Şurası açık ki işgal altındaki bir halka hâlihazırda soykırım uygulayan bir haydut devlete boyun eğmiş bir hükümetin gönlünü alacağım, diye tarihteki en önemli otoriterlik karşıtı siyaset teorisyenlerinden birinin adını taşıyan ödülü geri alma çağrısı, demokrasi, tolerans ve özgürlük gibi değerleri yüceltip duran Almanların altına imza attıkları son skandal olmayacak.

Almanya, son iki aydır İsrail'in Gazze'ye karşı yürüttüğü işgale sunduğu kayıtsız şartsız desteği yanında, Filistin yanlısı faaliyetlere saldırgan bir üslupla engel olması sebebiyle ağır bir şekilde eleştiriliyor. Almanya'da Filistinlilerin sesi, kültür sahasında da kesiliyor. Son haftalarda birçok müze gösterisi, kitap ödülü töreni ve resim sergisi bu engellemeler kapsamında iptal edildi.

Kaynak: https://www.al-akhbar.com/Literature_Arts/374259,

Notlarla Çeviren: Ali Ekrem BUĞRA

İSRAİL'E KARŞI PROTESTOLAR VE YENİ DÜNYA DÜZENİ

SALMAN SAYYİD

Sadece Batı ülkelerinde değil, dünyanın her yerinde mitingler olduğunu görmenin önemli olduğunu düşünüyorum.¹ Milyonlarca insan Gazze ve Filistin halkıyla dayanışma gösterilerine katıldı. Latin Amerika'dan ya da Müslüman olmayan Afrika'dan pek çok hükümet Tel Aviv'i kınadı, örneğin Güney Afrika hükümeti Tel Aviv'i sürekli bir şekilde eleştiriyor. Çünkü Güney Afrika'da mücadele ettiği ayrımcılık rejimi "apartheid"ın Filistinliler üzerinde yeniden canlandırıldığını görüyor. Ve bu şekilde Filistin'de yaşanan acılar ve Filistinlilere yönelik saldırılar, birçok insana kendi sömürgecilik, ırkçılık ve baskılanma tecrübelerini hatırlatıyor. Pek çok hükümet, kendilerine insanca davranmayı reddettiği için halklarda zulüm olasılığını düşündürüyor ve böylece yankı uyandırıyor.

BİR UCUBEYE DÖNÜŞEN NEOLİBERAL DÜZEN

Bence bu gerçekten de neoliberal düzenin bir grubu insan yerine koymamasına karşı bir isyan ve bu yürüyüşlere gittiğinizde göreceksiniz ki orada pek çok Yahudi, Müslüman ve ateist protestocu var. Onları bir araya getiren tek bir şeyden bahsedemeyiz. Bu, farklı fikirlerin bir araya geldiği bir aile. Ama Gazze'de hepimizi etkileyen bir şey görüyorlar.

1 Leeds Üniversitesi'nden Salman Sayyid, Gazze'deki soykırım girişimine karşı direnişin daha iyi bir dünya için yeni bir vizyon ihtimalinin önünü açtığını belirtiyor. İsrail'e karşı protestolar ve yeni dünya düzeniyle ilgili olarak 1 Aralık 2023'te Anadolu Ajansı Analiz'den Hatice Karahan'a konuşan Sayyid'in söylediklerini kendisiyle yapılan söyleşi sorularını dışarda tutarak, bazı düzenlemeler yaparak okurlarımızın dikkatine sunmayı gerekli bulduk. [Umrân]

Bosna soykırımının gerçekleşmesine izin verildiği için Rohingya soykırımının yapılmasının daha kolay hâle geldiği söylenebilir. Rohingya soykırımı hayli önemlidir çünkü çok zayıf bir ülke olan Myanmar tarafından gerçekleştirilmiştir ki bu ülke birçok Müslüman ülkeden çok daha zayıftır. Ancak Müslümanların ya da diğerlerinin bu soykırım konusunda bir şey yapmaması, dünyada Müslümanlığa karşı artan şiddete müsamaha edildiği anlamına gelir.

Söylemek istediğim, neoliberal düzen artık kimsenin inanmadığı, kimsenin gerçekten üzerine bile düşünemediği bir ucubeye dönüştü. Ama yine de beyinlerimizi ve kalplerimizi tüketmeye devam edecekler, çünkü yapmayı bildikleri tek şey bu. Ve şu anda, bugün dünyada yeni bir vizyona ihtiyaç var ancak ufukta yeni bir vizyon görünmüyor.

Gazze'deki soykırım girişimine karşı direniş, daha iyi bir dünya için yeni bir vizyon ihtimalinin önünü açıyor. Bu vizyon, Bosna'da kaybedilen, Rohingya ve Çeçenistan vakalarında ortaya çıkmayan, örneğin Uygurlar veya Keşmirli gibi pek çok farklı olayda görülmeyen bir vizyon.

Hatırlamak gerçekten çok önemli ama İslâm dünyasının pek çok yerinde şu anda bu mitingleri gerçekleştirmek mümkün değil. Örneğin Riyad'da istesenez de gerçek bir miting yapamazsınız. Diğer bir deyişle Şakira konserine gitmek serbest ama Filistin için bir halk mitingini yapamazsınız.

Ancak diğer müslüman ülkelerde gerçekleşen büyük mitinglerde de pek çok hükümet bu tür halk protestolarını kısıtlamaya çalışmıştır, çün-

kü kendilerini devirebilecek tek şeyin halkın gücü olduğunu farkındalar. Başka bir ifadeyle insanların bir araya gelmesinden ve güçlerinin farkına varmasından korkuyorlar.

DAHA İYİ BİR DÜNYANIN İMKÂNLARI

Çözüm olarak, sizin gibi kuruluşların işinin bir parçası da insanları siyasi mücadele konusunda aydınlatmak ve eğitmektir. Çünkü çözümler kendiliğinden ortaya çıkmaz; çalışma gerektirir, bilgi gerektirir, boykot ihtimallerine bakmayı gerektirir, örneğin fikrî anlamda önde olmayı gerektirir. Boykotlar işe yarar ve işe yarayacaklar. Bununla birlikte elimizdeki tek güç boykotlar değil. Boykotlara başvurmak zorunda kalmanızın nedeni, kontrol edebileceğiniz tek şeyin bu olmasıdır. Zira hükümetlerinizi doğru- dan daha titiz adımlar atmaya zorlayamazsınız.

İnsanların ya niyetleri ya yetenekleri ya da bilgileri yok. Dolayısıyla mücadele sürecinin bir parçası da daha iyi bir dünyanın imkânları konusunda bilinçlenmek, kendimizi eğitmek ve başka insanların örneğine bakarak bunu nasıl yapacağımızı öğrenmektir. Örneğin, müslümanlardan ne kadarı Malcolm X gibi insanların mücadelesini, Cezayirlilerin mücadelesini ya da sömürgecilik karşıtı mücadeleyi, İmam Şamil'i biliyor? Bunların hepsi bizim için kayıp. Çünkü eğitim sistemimizde bize bunlar öğretilmiyor, dolayısıyla tüm bu direniş mazisi kayboluyor. Bu nedenle işin bir parçası da kendimizi eğitmek, umut etmek, bir şeyleri değiştirebileceğinizi ve bir şeyleri değiştirmek için bir göreviniz olduğunu düşünmek olmalıdır.

Kendimizi sömürgeleştirilmekten kurtarmayı öneriyorum. Bilginin sömürgeci kurtulmasını öneriyorum. Sömürgeci kurtulma çabasının bizim hâlihazırda yaptığımızdan daha derin olması gerektiğini öneriyorum. Sömürgeci kurtuluşla birlikte özgüven de artacaktır.

Örneğin, bir ya da iki istisna dışında İslâm İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin ordularının neredeyse tamamı tamamen Batılı orduların mantığıyla inşa edilmiştir. Aynı zamanda, gerçek kurumsal hafızaları sömürgeci. Onurlarını çoğu zaman diğer Müslümanları öldürerek ve baskı altında tutarak kazandılar ve Mısır, Cezayir, Pakistan, Endonezya gibi ülkelerde yaptıkları da buydu.

Ve sorunlarla karşılaştığınızda, eğer oturmuş bir eleştirel bilgiye sahip değilseniz, sorunlarınızı onları nasıl çözeceğinizi söyleyen el kitaplarına, Batılı ve teknik kılavuzlara bakarak çözmeye çalışacaksınız. Bu tür bir dayanak noktası size yardımcı olmayacak ve size daha iyi bir dünya inşa etmek için araçlar vermek yerine, tüm acımasızlıkları ve adaletsizlikleriyle sizi mevcut dünya düzeninin içine hapsedecektir. Daha iyi bir gelecek inşa edecek araçlara sahip olabilmemiz için sömürgecilikten kurtulmamız gerekiyor.

O hâlde asıl mesele şudur: Ulus ötesi, gelecek odaklı ve kendi yolunu çizecek kadar kendine güvenen bir Müslüman siyasi kimliğinin ortaya çıkmasına izin verecek miyiz? Bu olmadan Titanik'te sandalyeleri hareket ettiren yolcular gibiyiz ve birileri iyi bir sandalyede, birileri de kötü bir sandalyede oturuyor olabilir ama gemi batarsa hepimiz de onunla birlikte batacağız.

DIRİLİŞ DÜŞÜNÇESİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ

TEMEL HAZIROĞLU

Diriliş düşüncesini tam olarak anlayabilmek için kendi iç dinamiklerine yakından bakmakta fayda var. Zira onun ne gibi bir hareketi ateşleyebileceğini ve neleri değiştirebileceğini, bugün ve muhtemel gelecekte ne gibi imkânlar barındırdığını ve bunlardan nasıl istifade edilebileceğini ancak böyle daha net görebiliriz. Bu çerçevede diriliş düşüncesini canlı, hareketli, enerjik ve etkin yapan sekiz tane dinamikten bahsetmek mümkündür. Bunlar: medeniyet, tarihî sosyolojik, özgünlük, yenilenme, büyük millet ve birlik, umut, siyaset, ekonomi, şiir ve edebiyat boyutları.

MEDENİYET BOYUTU

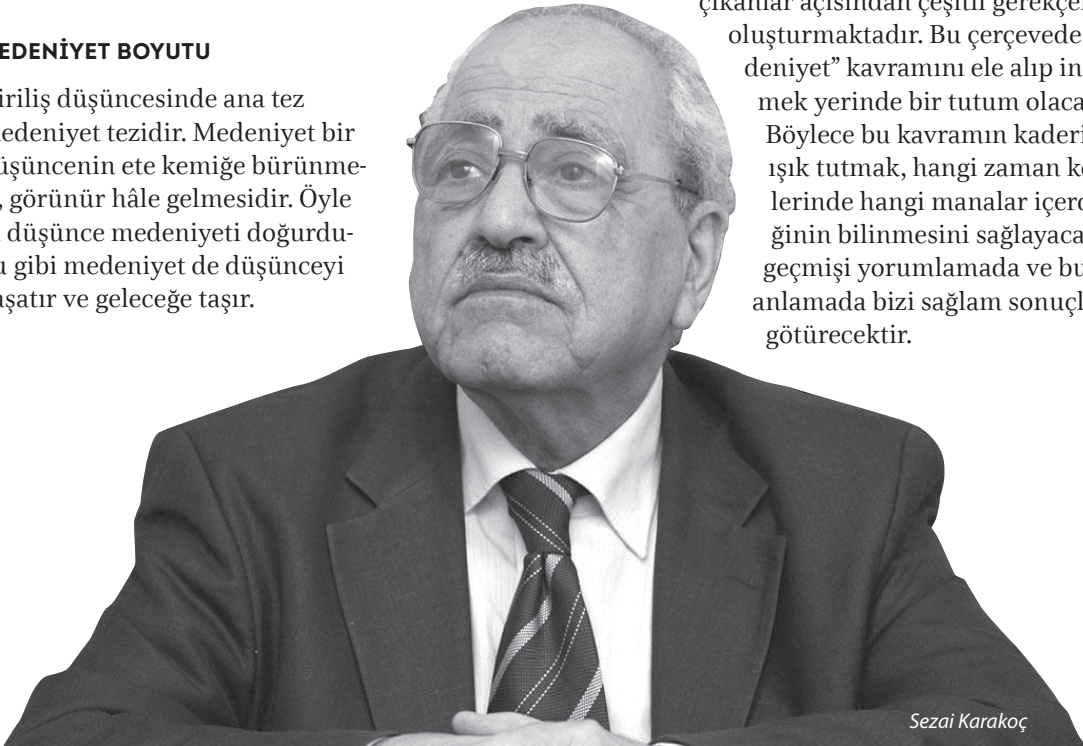
Diriliş düşüncesinde ana tez medeniyet tezidir. Medeniyet bir düşüncenin ete kemiğe bürünmesi, görünür hâle gelmesidir. Öyle ki düşünce medeniyeti doğurduğu gibi medeniyet de düşünceyi yaşatır ve geleceğe taşır.

Medeniyet, bir şeyin üzerine oturduğu kaidedir. Kaide sallandığı durumda üzerindeki yapılar da sallanır ve hatta kaybolur. O yüzden de medeniyet ve devlet krizlerinde öncelik hep medeniyettir. Zira önce medeniyet çözülür sonra devlet çözülür. Bu nedenle ilk olarak medeniyet krizini ele almak ve onun ışığında diğer krizleri değerlendirmek gerekir.

Açıktır ki kavramların ortaya çıkışları ve anlamlarının zaman içinde bazı değişmelere uğraması yaygın görülen bir husustur. Bu durum da o

kavramları hem savunanlar hem de karşı

çıkanlar açısından çeşitli gerekçeler oluşturmaktadır. Bu çerçevede “medeniyet” kavramını ele alıp incelemek yerinde bir tutum olacaktır. Böylece bu kavramın kaderine ışık tutmak, hangi zaman kesitlerinde hangi manalar içerdiğinin bilinmesini sağlayacak, geçmişi yorumlamada ve bugünü anlamada bizi sağlam sonuçlara götürecektir.

Sezaî Karakoç

Zaman zaman “uygarlık” olarak da gündeme gelen ve Batı’da daha çok *civilization* şeklinde kullanılan medeniyet kavramı bizde çok geniş ve derin tartışmalara neden olmuştur. Savunuların da karşı çıkanların da tez ve gerekçelerini başka bir zeminde tartışmak kaydıyla şimdi diriliş düşüncesindeki medeniyet dinamiğine dönelim.

Karakoç’un geliştirdiği bütün sistemlerin temelinde medeniyet tezi vardır. O tüm kavrayışlarını ve fikriyatını ahlaktan neşet eden *hakikat medeniyeti* üzerine bina eder. Medeniyetimizin büyük krizinden hareketle medeniyet kavrayışını çok daha kökten ele alır ve onu son derece rafine bir şekilde şöyle tarif eder ve açıklar: “Artık, kriz, medeniyetimiz için, büyük bir krizdi. Daha öncekiler gibi sadece üst tabakayı, yöneticileri ya da bilim adamlarını ilgilendiren bir bunalım değildi; her kademedede ve her mevzuda, medeniyetimizi dış dış ısıran, kemiren, yok etmek isteyen bir kriz. En geniş, en derin, en köklü krizdi bu. Ölüm kalım krizi. Bugün İslâm dünyası bu krizi yaşıyor. Bu krizi kabul etmeyip, Müslümanlar, namazlarını kılsınlar, oruçlarını tutsunlar, kötülüklerden kaçsınlar, her şey düzeler zannında bulunup kitleleri böylece oyalayanlar, bilerek ya da bilmeyerek, Müslümanlara büyük kötülükte bulunuyorlar. Onlara zaman kaybettiriyorlar. Bilmiyorlar ki, namaz kılmak, oruç tutmak, iyilikleri işleyip kötülüklerden kaçınmak da önce, bir şuur kazanmak, bir ideal edinmek, bir ortam hazırlamak sonucunda kabildir. O zaman hakkıyla yaşanılır din ve bu yaşayış sürekli olur. Yoksa, zaten, çöküş, ibadetleri yapan bir halk varken oldu. İnançların güçlenmesi ve İslâm yaşantısının geri gelmesi, ancak ve ancak aydınların öncülüğüyle ve örgütlenişiyle, ruhun dirilişiyle, medeniyetin her cephede, inanç, ahlak, estetik ve bilim yaşayışına kadar bütün boyutlarıyla yeniden canlanması suretiyle mümkün ve kalıcı olacaktır. Temel tez, MEDENİYET TEZİ’dir. Kimse medeniyet tezinin karşısına başka tez çıkarmasın. İmanı ve İslâm’ı kimse medeniyet tezinin karşısına çıkarmasın. Çünkü: söylediğimiz Medeniyet, zaten iman ve İslâm medeniyetidir. İman ve İslâm bu medeniyetin merkezi, çekirdeği, tohumudur. İslâm Medeniyeti, iman çekirdeğinin, gökleri kaplayacak dallanma ve budaklanmaya varmış ağacıdır. Kim bu ağacın

Karakoç’un geliştirdiği bütün sistemlerin temelinde medeniyet tezi vardır. O tüm kavrayışlarını ve fikriyatını ahlaktan neşet eden hakikat medeniyeti üzerine bina eder. Medeniyetimizin büyük krizinden hareketle medeniyet kavrayışını çok daha kökten ele alır.

karşısına tohumu çıkarırsa gülünç olur. Çünkü: Bu ağaç, o tohumun serpilip gelişmiş hâlidir. Tohum ağacı doğurdu, ama ağaç da tohumun hayat garantisidir. Binlerce tohum serpecek ve onun geleceğini sağlayacaktır. Tohum gelişmesin, ağaç olmasın demek, o tohumu ölüme mahkûm etmek demektir,” (Karakoç, 1995b: 71-72).

Son derece canlı, dinamik bir medeniyet anlayışı ortaya koyan ve “benim devletim, medinetü’l fazıla diye adlandırılan devlet yani erdem devletidir”, diyen Karakoç, medeniyet anlayışını Batı etkisinden ve yönlendirmesinden ayrı ve farklı olarak görmek gerektiğinin altını çizer ve uyarır: “İslâm, batı medeniyetinden ayrı bir medeniyet olarak ele alınmadıkça gerçeğine varılamayacak bir realitedir. Batı sınırlamaları ve muhtevalarıyla İslâm realitesinin üzerinde yapılacak soyutlamalar, İslâm’ı değil, ancak batı doktrinlerinin İslâm’ı nasıl gördüğünü ve gösterdiğini tespiti yarar,” (Karakoç, 1987c: 10).

Karakoç; kendilik, özgünlük ve bütünlük açısından net bir medeniyet yaklaşımı sergiler ve bir müjde verir: “İslâm, esasında tek medeniyet kabul eder: Hakikat Medeniyeti. Öbür medeniyetler bunun yozlaşmış şekilleridir aslında. İşin aslına döndürdüğünüz zaman, tek medeniyet doğacaktır. O medeniyet, İslâm Medeniyetidir. Onun için, bizim burada yerel olarak başlatacağımız hareket, bir bakacakınız, evrensel boyuta doğru gidecektir. Önce İslâm âlemini kapsayacak, sonra da evrensel olacaktır,” (Karakoç, 2002: 159). Devamlı tezlerini şöyle sürdürür: Benim inandığım devlet, her şeyden önce bir ül-kü-ideal, bir idea devleti. İslâm ideası veya ideal

devlettir. Bu devlette her şeyden önce temel idea, erdemdir. Değerleniş ona göredir. Kuvvet ve madde sahipliği değil, erdem ve ahlak sahipliği, değerlendirmede ölçü, temel ölçü olarak kabul edilir. Toplumda sürekli olarak koruyan, geliştiren ve ayakta tutan bir erdemli öncüler topluluğu bulunacaktır. Karakoç, erdemin ve ideal devletin altını çizirken İslâm âleminin en büyük problemi olan parçalanmışlığa karşılık sürekli birliğin önemine de özel vurgu yapar: “Müslümanlar, coğrafyalarını, tarihlerini birleştirme, bu yolla da tek bir kültüre erme zorundadırlar. İslâm uygarlığının yeniden dirilişine katkıda bulunma, gücü ölçüsünde, her Müslümanın borcudur. Müslümanların ‘Birlik İdeali’ her gencin gönlüne silinmez bir şekilde yerleşecektir. Müslümanların politik birliğe doğru koşmaları, hayat memmat meselesidir.” (Karakoç, 2016: 63). *İslâm milleti* doğunca, artık *hakikat medeniyeti* demek olan *İslâm medeniyetinin dirilişi* de gerçekleşmiş olacaktır diyen Karakoç,

oluşturur. Bu çerçevede diriliş düşüncesi Hz. Âdem’den beri devam eden hak ile batılın, iyilik ile kötülüğün kavgasının bir devamıdır. Bu doğrultuda tarihin derinliklerinden gelen hak ve adalet savaşının, İslâm davasının bugünkü versiyonlarından biri, muhtemelen en önemlisidir.

Bütün bunların ışığında sonuç olarak şunu söylemek yerinde olacaktır: Diriliş düşüncesi, tarihe hükmeden ve İslâm âleminin önemli devletlerinden biri olan Osmanlı’nın bakiyesi Türkiye’de gelişen düşünce akımlarının en önemlilerinden biridir. En evrenseli, en gelişmiş ve en kuşatıcısıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse diriliş, Cumhuriyet döneminde bugüne kadar oluşan üç düşünce dalgasının (Mehmet Âkif’in başını çektiği *kurtuluş*, Necip Fazıl’ın başını çektiği *varoluş* ve Sezai Karakoç’un başını çektiği *diriliş* kavgası) en sonuncusu, en etkili ve en dinamiğidir. Düşünce dalgalarının her biri bir öncekinden beslenmiş, üzerine yeni

Diriliş düşüncesi, tarihe hükmeden ve İslâm âleminin önemli devletlerinden biri olan Osmanlı’nın bakiyesi Türkiye’de gelişen düşünce akımlarının en önemlilerinden biridir. En evrenseli, en gelişmiş ve en kuşatıcısıdır.

bunun önemini Rönesans vurgusuyla katmerleştirir: “İslâm kültür ve medeniyeti, Kur’an ve Peygamber’den gelen İslâm ruhundan fıskırması bir terkiptir. Ab-ı hayat terkiptir. Karanlıklar içinde arayıp bulacaksın onu sen, diriliş eri. Hızır’ın olacaksın kendi kendinin. Kendi Hızır’ının eline tutuşturulan bir meşale yapacaksın onu. Bir mumsa, ondan güneşini çıkaracaksın. Medeniyet Rönesans’ını (yeniden doğuşunu) yapacaksın ondan,” (Karakoç, 2016: 67).

TARİHİ SOSYOLOJİK BOYUTU

Diriliş düşüncesi tarihî derinliği ve sosyolojik genişliği olan bir düşüncedir. Tarihe bakar, dersini alır ancak orada çakılı kalmaz, bugüne gelir, onu kavrar ve yarına yönelir. Bu düşünce hem tarihte ete kemiğe bürünmüş olarak yer alırken sağlam bir geçmiş oluşturur hem de bugünün toplumsal dokusunda bir umut karşılığı

şeyler katmış ve bir sonrakini de etkilemiştir. Tabii ki bunların sonuncusu olan diriliş düşüncesi hem öncekileri kuşatıp özümsemesi hem de kendinden sonra geleceklere zemin oluşturması açısından özel bir yere sahiptir.

Diriliş düşüncesi geçmişten beslenmiş, onu kavrayıp disipline etmiş, sistematik hâle getirmiş ve medeniyet boyutuna taşımıştır. Aslında geçmişin hulasası ve geleneğin özü olarak bütün İslâmî hareketlerin mihenk taşı olmuştur. Bu düşünce bundan sonrakiler için de büyük bir imkân ve kaynak olarak insanlığın önünde durmaktadır. Bir bakıma diriliş düşüncesi geçmiş, bugün ve yarının miladı konumuna gelmiştir.

Diriliş düşüncesi bir şeye karşı ya da bir şeyin yanında olmaktan çok hakikatten kalkarak bizatili yeni bir tez olmuş ve düşüncede büyük bir çığır açmıştır. Ancak biz bunun henüz tam anlamıyla farkına varmış değiliz. Nasıl ki ilk

giren kurşun, sıcaklığından dolayı ilk anda hissedilemiyorsa, diriliş düşüncesinin etkinliği ve büyüklüğü de aynı çağda yaşandığı, bizatihi canlı olarak birlikte bulunduğu için bihakkin anlaşılabilir. Doğruyu söylemek gerekirse, diriliş düşüncesi bugüne kadarki fikir akımlarının zirvesi ve bundan sonra doğacakların da kaynağıdır. Bu tarihî ve sosyolojik bir vakıadır. Artık onu anlamadan ve sindirmeden ne geçmişini ne de bugünü kavrayabiliriz. Ayrıca ona yaslanmadan ve ilham almadan da yarını öngöremez, inşa ve imar edemeyiz.

ÖZGÜNLÜK BOYUTU

Diriliş düşüncesinin mimarı ve bilge düşünür Sezai Karakoç'ta en temel duruş "özgün duruş" şeklinde tezahür eder. O tutum ve davranışlarında olduğu gibi geliştirdiği diriliş düşüncesinde de son derece özgün bir nitelik ortaya koyar. Bu çerçevede diriliş düşüncesinin en temel, en başat özelliği "özgün" oluşudur demek son derece yerinde bir tespit olacaktır.

Diriliş düşüncesi; kendine has, özel ve özgün bir duruş üzerinden hayat bulur. Bu düşüncede bir şeylere karşı olmak ya da bir şeylerin parçası olmak gibi bir tutum ve davranış asla görülmez. Diriliş düşüncesi ne bir şeyin karşıtı ne de bir şeyin cüzü olabilir. Diriliş düşüncesi, bizatihi kendi ontolojik gerçekliğiyle var olmayı temel alır. Doğal olan diriliştir, İslâm'dır ve diğerlerinden etkilenmez.

Diriliş kendi şahsına münhasır şekilde ortaya çıkar ve başkaları bu özgün varoluşa bakarak kendini ve kendi konumlarını belirlerler. Dolayısıyla onlar dar anlamda dirilişe, geniş anlamda İslâm'a nispetle kendilerini tanımlamak durumundadırlar. Bu yüzden, bu varoluşun karşısında mı yoksa yanında mı oldukları konusu onların sorunudur.

Diriliş düşüncesinin varoluşunun hikmeti sebebi, İslâm üzerinden doğrudan kendisidir. Diriliş, bizatihi İslâm üzerinden kendini ifade eder. Bu doğrultuda diriliş, bir şeye nispetle bir varoluşun değil, bizatihi kendi iç dinamikleriyle bir varoluşun adıdır. Başka bir ifadeyle özgün bir varoluşun adıdır.

Diriliş düşüncesinin, tevhidden kaynaklanan "birlik felsefesi" üzerinden bir temel felsefesi

kurar ve buradan hareketle bizatihi özgün bir düşünce ve duruşun adı olarak yerini alır. İslâm milleti, İslâm ülkesi, İslâm devleti ve İslâm medeniyetini esas alarak pratiğin çetrefil dünyasında dinamik varoluşunu sürdürür.

YENİLENME BOYUTU

Diriliş düşüncesinde yenilenme çok önemli bir boyuttur. Öyle ki, Karakoç, düşünüşte bir yenilenme olmadan, bir tazelenme yaşanmadan hiçbir şey yapılamayacağı gerçeğinin altını sürekli çizer. Ancak bu yenilenme ve canlanmayı sıfırdan başlamak veya bir reform şeklinde görmez aksine geleneğe bitişik bir yenilenmenin şart olduğunu ileri sürer. Ona göre yenilenme olmazsa çevresi değişen varlığın kendini tazelenmesi ve varlığını sürdürmesi çok zordur: "Bir varlığın bütün çevresi değişince o varlığın da kökten değişen çevreye kökten yeni bir tavır alması şarttır; yoksa uyum sağlayamaz ve yaşayamaz. Bugün bizim durumumuz o: Geriye dönüp her şeyi gözden geçirmemiz, düzenden başlayarak en kökten bir şekilde yeni bir revizyona, otokritiğe giderek, yeni durumlara göre yeni bir ortaya çıkış yapmamız gerekiyor. Bunu yapamadığımız takdirde tarihin sert yumruklarıyla karşılaşabiliriz ve çok acı neticeler doğabilir," (Karakoç, taryol, 1996c: 12).

Nitekim o, gelecekte çok büyük bir rol üstlenecek olan diriliş kavramını bu doğrultuda keşfetmiştir: "Siyasi havanın bulanması, kavgaya dönüşmesi ve kavganın kızışması, artık Türkiye'nin nereye doğru gittiğini belli etmişti... İşte bu havada, ben kısa vadeli çalışmaların, muhalefete ve komünistlere çatmakla yetinmenin fazla bir fayda vermeyeceğini düşünerek bir düşünce ve edebiyat dergisiyle yeni bir hareketin başlatılması gerektiği fikrine vardım. Yeni bir nesil gelmişti. Ortam otuz yıl öncesine göre çok değişmişti. Düşünüşte bir tazelenmeye ve yenilenmeye ihtiyaç vardı. Yeni bir dil ve üslup gerekiyordu. Bir süredir daldığım metafizik düşünceler de kendini ifade için beni zorluyordu. Bu fevkalade şartlar içinde doğdu Diriliş. İlk anda ismi yadırgandı. Hortlama gibi dehşet duyanlar oluyordu ismi duyunca. Ya da sanki yalnız amentüde bir unsur olarak düşünülebilir gibi geliyordu onlara. Mecazi anlamda, tarihi anlamda diriliş düşünemiyorlardı. 'Basubadelmevt'in karşılığı olarak 'diriliş'i

bulmuştum, 'ölümden sonra dirilme' anlamına. Tabii ki, sadece metafizik anlamda değil, tarihi sosyolojik anlamda da kullanıyordum," (Karakoç, 2022b: 151).

Diriliş düşüncesindeki yenilenme anlayışı dinin özünün ve ilkelerinin yenilenmesi değil tarihi süreç içinde değişime uğramış, hasar almış, bayatlamış anlayışları yenilemek ve dinin özünden ve temel umdelerinden hareketle insanoğlunun din yaşantılarını yenilemek demektir. Burada amaç karanlığa bulaşan insanlığa tevhitte ilhamla dinin ruhunu aktarmak, yeni ve gerçek bir aydınlanma yönünün açılmasını sağlamaktır.

Nitekim Karakoç'un bu konudaki açılımı açık ve net olduğu gibi son derece hayatidir de: "Yenileniş ve Din. Din yenilenmeye muhtaç değildir. Çünkü zaten her zaman yenidir. Bir dinin yeniliğini kaybetmesi demek, kendi özünden ayrılması, sapması demektir ki tarihte bunun örnekleri, Tanrının birliği ilkesinden şu veya bu anlamda ayrılan Yahudilik ve Hıristiyanlığın geçirdiği değişimlerde açık ve seçik olarak görülmektedir. Dünyaya inmiş olmak bakımından din, her özünden ayrılmanın arkasından vahiylerle aslına döndürülmüş, böyle böyle artık aslı bozulamayacak bir mükemmelliğe, mükemmelliğin son hâline, İslâm'a dönüşmüştür. Artık bundan sonraki ayrılmaları tespit etmek kolaylaşmıştır. İnsanlığın erdiği yazı uygarlığı, esas metinlerin kaybolmayacak şekilde muhafazası gücüne ulaşmıştır. Esas metinler ve peygamberlerin din yaşantısı, ilk müminlerin dini anlayış ve uygulamaları ana çizgileriyle artık her çağa ulaşacak bir sağlamlıkta insanlığın elinde bulunmaktadır. Bu bakımdan din yenilenmeye muhtaç değildir ama insanların din kavrayış ve hazmedişleri zaman zaman bayatlama tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. İşte her çağda gelen samimi din düşünürleri ve erenleri bu bayatlamış yapıyı değiştirerek dinin özünden alınan ilham ve hızlarla insanoğlunun din yaşantılarını tazelemeye çalışırlar ki bu çalışmalar dinde değişiklik yapma anlamına gelmez. Daha çok dinin ruhunu insana yeniden sindirmek, umutsuzluğa düşerek evren karanlığına gömülme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan insanlığı yeniden dinin aydınlığına kavuşturmak çabasıdır bu," (Karakoç, 1987: 70-71).

BÜYÜK MİLLET VE BİRLİK BOYUTU

Sezai Karakoç, son asrın en büyük düşünürlerinden biri olarak bağlı olduğumuz medeniyet havzasının, içinde bulunduğu büyük krizden çıkış yolunun "büyük millet" fikrine yeniden dönmek ve bunun ışığında "birlik ideali" hedefine sarılmak olduğunu belirtir: "Müslümanlar, coğrafyalarını, tarihlerini birleştirme, bu yolla da tek bir kültüre erme zorundadırlar. İslâm uygarlığının yeniden dirilişine katkıda bulunma, gücü ölçüsünde, her Müslümanın borcudur. Müslümanların "Birlik İdeali" her gencin gönlüne silinmez bir şekilde yerleşecektir. Müslümanların politik birliğe doğru koşmaları, hayat memmat meselesidir. Diriliş erinin çağdaş ülküsüdür bu," (Karakoç, 2016: 63).

Karakoç, "birliğin gücü"ne o kadar inanır ve birlik olmayı o kadar önemser ki şunları söylemekten kendini alamaz: "Bin yıllık ömrüm olsa, ömrüm boyunca konuşmam ve yazmam nasibimde varsa, hep Müslümanların birleşmesinden, bir araya gelip şuurlu birlikteliklelerini oluşturmalarından bahsederim. Bundan bıkmam ve yılmam. Çünkü: bundan daha büyük bir dava bilmiyorum. Tüm faaliyetim, İslâm'ın bir savunması ve bu savunmanın özü de Müslümanların uyanıp dirilmeleri, birleşmeleri ve kendilerini dış âleme karşı koruma gücüne ermeleri yönündedir zaten. Eğer Müslümanlar, tüm olarak, yeryüzünde birleşip bir güç oluşturmazlarsa, İslâm'ın temel prensibi ve hayat damarı, can damarı olan, Allah'ın birliği prensibini de yaşatmak zorlaşır. Puta tapıcılık ve ortaklaşuculuk alır yürür, yeryüzünü kaplar," (Karakoç, 1996b: 92-93).

O hep uyarır durur: Müslümanlar, tüm yeryüzünde bir araya gelip askeri, ekonomik, kültürel ve tarihi birliklerini kurmazlarsa, parça parça, ufak ufak üniteler hâlinde kalırlarsa, esaret, eziliş ve sefalet onların alın yazısı olur; bu durumda, hiçbir zaman kızıl, kara ve sarı emperyalizmin pençesinden kurtulamazlar. Hep köle, hep sömürülmüş kalırlar. Oysa onlar buna layık değildirler. Onlar dünyanın en hür olması gereken halkı ve milletidir. Müslümanlar, dünyanın en şerefli, bağımsızlığa en duyarlı, en şuurlu, en idealist topluluğudur. Böyledir ve böyle olmak zorundadır

UMUT BOYUTU

Diriliş bir bakıma umut hareketidir desek yeridir. O her zaman, her yerde ve her şart altında insanların ümide kapılmasına vesile olur. Zaten umudumuzu kaybedersek neyimiz kalır ki? Her şeyimiz kalmaz. Zira içinde bulunduğumuz şartlar ne kadar kötü olursa olsun umutsuzluk ondan daha kötüdür. İşte tam da bu yüzden umutlu olmak insanın yazgısı olmalıdır ve insan oradan kendini yeniden inşa etmelidir. Karakoç'un bize öğrettiği bu umuda sarılmaktır. O yüzden diriliş düşüncesinde umutlu olma son derece önemli bir yer tutar. Nitekim Sezai Karakoç her zaman her şartta ve her durumda umut sahibi olmanın altını çizmiş ve bu doğrultuda tutum ve davranış geliştirmiştir.

Diriliş gibi bir kavramı üreten, her türlü şiddet ve tekfirden uzak duran, seni öldürmeye gelen sende dirilisin, devrim yok diriliş var diyen, hakikat ve İslâm'dan hareketle insani ve yeni bir dünya peşinde koşan, Müslümanları birliğe davet eden, ancak böylece hem Müslümanların hem de insanlığın kurtulacağını söyleyen, ötelere ait dirilişi bugüne çekip yeniden umut tazeleyen Karakoç, her şartta bir Nuh'un gemisinin olduğunu söyleyerek insanlara nefes olmuş, ufuklarını açmıştır. O yüzden Karakoç, onunla aynı çağda yaşadığımız, aynı mekânda olup aynı havayı soluduğumuz için kıymetinin pek farkına varamadığımız bir düşünce adamı, değerini kavrayamadığımız bir bilgi olarak tezahür eder.

Sezai Karakoç'u ve dirilişi anlamak aslında kendi kurtuluşumuzun nereden başlayacağını, büyük milletimizin ve insanlığın ümit kapılarını görmek demektir. Dirilişi anlamak insanlığın varoluş temellerini üzerine bina edilmiş fitrat hareketinin yücelişi geçtiği kavramaktır.

Onun insanlara umut vermesi ve bunun sürekli altını çizmesi çoğu yerde kendini gösterir: "Her çağda, şartlar ne kadar ağır ve umutsuz olursa olsun inananlar için bir Nuh'un Gemisi vardır... Her çağda her uygarlık ve her inanç grubu için böyle bir "diriliş" umudu vardır," (Karakoç, 1985b: 31). "Temel, Allah'tan umutlanmak olduğuna göre, şartlar nice ağır olursa olsun, insanlardan da toplumlardan da umudu kesmek gerekir. Allah'ın izniyle, bütün gücümüzle

çalışıp, manevi ve maddi bütün güçlerimizi seferber edip yoz gidişi durduracağız, halkı gerçek yöne, diriliş yönüne çevireceğiz, döndüreceğiz," (Karakoç, 1996: 13).

Karakoç, gerçekten tam inanmış insanın gücünün nasıl bir umut doğurduğunu ve ne gibi bir müjdelerle karşılaşacağını bütün açıklığıyla ortaya koyar: "Bütün insanlık inkârın, reddin, inanmazlığın içinde yüzse, dünyada inanan, ama tam anlamıyla inanan tek kişi kalsa, yine insanlığın kurtulması için umut var demektir... İnanmış ve inancının izinden ayrılmamış kişi için bir kayıp yoktur, hep kazanç vardır. O, tek başına bütün bir insanlığı kazanacaktır. Bu inanmanın şansıdır," (Karakoç, 2013: 104-105). "Şu dünya hayatında sahip olup olabileceğimiz en büyük müjde, Allah'ın varlığıdır. İnsanların birbirlerine taşıyabilecekleri en büyük müjde budur. Hatta denilebilir ki, tek müjde budur. Çünkü öbür bütün müjdeler bu müjdeye bağlıdır. Allah'ın varlığı müjdesini taşımak, varoluşumuzun anlamını taşımak demektir. Niçin yaratıldığımızın anlamına ancak o ışık tutacaktır. Allah'ın varlığının müjdesini taşımak, insanlara barışın müjdesini taşımak demektir. Çünkü: hepimizin üstünde mutlak kudret sahibi olan Allah'ın buyrukları içinde, barış ve sulh içinde yaşamak, ona inanmanın en tabii sonucudur. Allah'a inanmanın müjdesini taşımak, bu dünyanın dar ufuklarında boğulan insanlara başka dünyaların da varlığını müjdelemek demektir," (Karakoç, 1985: 86-87).

SİYASET BOYUTU

Sezai Karakoç, yıllarca üzerinde çalıştığı ve büyük bir emekle oluşturduğu diriliş düşüncesini milletle buluşturmak ve hayata aktarmak için doğrudan siyasete girmeyi ve bunu bir parti üzerinden gerçekleştirmeyi planlar.

Karakoç, diriliş gibi bir fikri temellendirirken bunun pratiğe aktarılmasını da çok önemser. Öyle ki bu yapılmazsa fikriyatın bir anlamı kalmaz diye düşünür. Bütün bu nedenlerden ötürü bazıları garip karşılarsa da o düşüncelerini uygulamak için parti kurmak durumunda kalır. Bunu şöyle ifade eder: "Düşünürler düşüncelerini söylerler, arkadan gelen bir nesil de onu uygular. Ancak süreç hızlanınca, memleketimizin, milletimizin çok kritik bir döneme

girdiği görülünce bunu öne almak gerekti. Otuz yıl içinde düşüncelerimiz toplumda yayılmış, gelişmeler olmuş, yeni bir nesil yetişmeye başlamış, ancak istediğimiz anlamda bir siyasi kadro yetişmemiştir. Fakat hadiseler o kadar hızlı akmıştır ki bu siyasi kadronun yetişmesini veya faaliyete geçmesini çok hızlandırmak icap etmiştir. Bu sebeple düşünce alanından doğrudan politik alana geçme zarureti doğmuştur,” (Karakoç, 1996c: 11).

Sezai Karakoç, niçin siyasete ihtiyaç duyulduğunu ve düşünülen siyasetin temel dinamiklerini ve çerçevesini Yüce Diriliş Partisi programında şöyle açıklar: “Teorik düşünce, ne kadar sağlam görünürse görünsün, realitenin sert ve çapraşık şartlarında doğrulanmasını denemeye cesaret etmedikçe, inandırıcı ve yararlı olamaz. Pratik, teorinin mihenk taşıdır. Toplumla ilgili görüşler ve öneriler de bu yüzden, loş ve kaygan zihin planından, uygulamanın hem mutlu hem sancılı günışığına çıkmak zorundadırlar. Ne kadar çok ve farklı düşünce birbirleriyle karşılaşır, toplum, kendini yaşatacak ve geliştirecek asıl modeli bulmakta o kadar çok şanslı olur. Öteden beri sahip olduğumuz toplum düşüncelerinin, pratikte ve siyasi yelpazede yerini alarak, ülkemizin, özgürlük, barış, esenlik içinde güvenli bir ilerlemeye ermesine katkıda bulunma amacıyla partimizi kurmuş bulunuyoruz,” (2007: 7-8).

EKONOMİ BOYUTU

Karakoç her ne kadar *ekonomik yapı* (strüktür) kavramını kullansa da aslında kastettiği daha önce altını çizdiğimiz iktisat kavramının derin ve felsefi anlamıdır. Nitekim o İslâm iktisadî anlayışını net bir şekilde üç temel prensip üzerinden şekillendirir:

1. İslâm’ın her cephesinde olduğu gibi iktisat görüşünün aranmasında da birinci prensip onun İslâm dışı sistemlerden farklılığını kabul etmek,
2. İkinci prensip de İslâm’ın bu cephesinin öbür cephelerinden, yani, inanç, ibadet, ahlak, hukuk, sosyal hayat ve genel dünya görüşü cephelerinden ayrı ve bağımsız ele alınamayacağı, daha doğrusu onlar göz önünde tutulmadan, söz konusu olamayacağı prensibi,
3. Göz önünde tutulması gerekli üçüncü prensip de İslâm ülkelerinin bugünkü durum ve sistem-

lerine bakılıp İslâm’ın iktisat sisteminin bulunamayacağı, öte yandan, İslâm prensiplerinden çıkacak bir sistemin bugünkü yapıda hâlâ bazı faydalı etkilerinin bulunmadığının hemen söylenemeyeceği ilkeleridir, (Karakoç, 1987c: 13-14).

Üstelik Karakoç bu yaklaşımını ebedilik üzerinden çok daha açık olarak saflaştırır: İslâm, yaşadığımız hayatı ebediliğe göre ayarlar. Ekonomi, bu hayatın çerçevesini doğrudan doğruya aşma durumunda değildir. Ancak, ebediliğe aday olan insanın çalışmasında, dünyayı yorumlamasında ve kullanmasında önemli bir yeri olmak bakımından, dolaylı olarak, ebedilik problemiyle ilişir. Bunun için İslâm, bazı Marksist veya kapitalist ekonomistlerin sandığı gibi sadece ekonomik bir doktrin olmadığı gibi birçoğunun da gördüğü gibi sadece bir inanış da değildir. Bir ekonomi anlayışı, tutumu ve çerçevesi de olan bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır.

Karakoç, son derece manidar ve o ölçüde düşündürücü bir hiyerarşi disiplini kurarak hem mülkiyetin anlam temellerini yerli yerine oturtur hem de sınırları belli ve üç katmanlı bir sahiplik kavrayışıyla insanlığın ufkunu açar: “İslâm’da ise aynı malın üzerinde üç katlı bir mülkiyet vardır. Kişinin, cemiyetin, Allah’ın. Her şeyden önce mal Allah’ındır, sonra cemiyetindir, sonra kişindir. Kişinin arzusunu cemiyet kaideleri, cemiyetin arzularını da ilahi kaideler sınırlar,” (Karakoç, 1989: 83). Bir malı, kişi, gerekiyorsa Tanrı yolunda, cemiyet uğrunda harcamaya mecburdur. Müslüman, kendi malında, Allah’ın, cemiyetin ve öbür insanların hakkını yerine getirdikten sonra dilediği gibi tasarrufta serbesttir. İslâm’da mal insanın elinde bir fikrin ve inancın gerçekleşme vasıtalarından biridir.

ŞİİR VE EDEBİYAT BOYUTU

Sezai Karakoç, “diriliş medeniyeti” anlayışını her şeyinde olduğu gibi şiirin, edebiyatının ve sanatının da kurucu unsuru yapmıştır. Estetik ve sanat değeri yüksek metinlerde metafiziğin, ferdin ve toplumun hayat gayesi olarak vurgu yapar. Ondaki metafiziğin kaynağı hiç şüphesiz yok ki vahiydir.

Karakoç, bir bütünlük içinde şiir, edebiyat, düşünce vb. bütün alanları kuşatan bir fikriyata sahiptir. O, edebiyatçı ve sanatçının toplum görevinden kaçamayacağını belirtir: “Kişilik bir bütündür; bunlar ayrı süreçler veya birbirinden kopuk dönemler değil, aynı kişiliğin çeşitli şartlarda ve çeşitli görevlerde aldığı tavırlardır. Hele bizim dünyaya geldiğimiz çağda, sanatçı kişiliğini dolaysız toplum görevi kişiliğinden ayırmak mümkün değildir. Kanuni veya Harun Reşid devrinde, bir insan sadece şiir yazarak toplumdaki görevini yerine getirmiş olabilir; ama, toplumların, kritik dönemlerinde, şairle cephedeki insana mesafesi aynıdır. Şairin tavrı cephedeki insanın tavrından farklı değildir. Diyelim, bir Mehmet Âkif hem cephede hem de şiiriyle çarpışan insandı. Bu bakımdan, bizim de durumumuz Mehmet Âkif’in durumundan farklı değildir. Mehmet Âkif biten bir dönemin son savaşçısıydı, bizler de başlayan bir dönemin ilk savaşçılarıyız. Birisi bitmemek için yapılan bir savaş, öbürü de yeni bir dönemin, bir dirilişin başlayış savaşıdır. Bu iki savaş birbirleriyle irtibatlıdır. Onlar savaşmasaydı biz belki bu başlangıcı yapamayacaktık. Düşünceye gelince... Düşünce, sanatla eylem arasında bir köprüdür... Biz düşünce için düşünce üretmiyoruz; düşüncelerimiz toplumun sağlığı içindir ve tabii, bir gün, mutlaka uygulanmalıdır. Düşünceler uygulanmadığı zaman durgun suyun uğradığı akıbeta uğrarlar; bataklıklar oluşur ve sinekler ürer. Düşünce de akan bir su gibi toplumun ruhunda ve davranışlarında yeni arayışlar bulursa canlılığını koruyacaktır. O bakımdan, ben, milletimin hayat ve memet gününde, şiirimle, düşünce çalışmalarımı ve politik atılımımla aynı kişiliği sürdürdüğüm inancındayım,” (Karakoç, 1996c: 9-10).

Karakoç açısından şair ve düşünce adamlığını ayırmamak gerekir. Şiirleri fikirleridir. Burada şiir olmaktan ödün vermeden fikir söylemektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, o, daha çok şiirleriyle tanınsa da onun esas özelliği fikriyat ve düşünce konusundaki yazıları ile tutum ve davranışlarıdır. Bununla birlikte şaheser denebilecek birçok şiiri mevcuttur. Bunlar içinde bazıları; “Rüzgâr”, “Monna Rosa”, “Balkon”, “Hızır Kırk Saat”, “Taha’nın Kitabı”, “Şehzadebaşı’nda Gün Doğmadan”, “Köpük”, “Masal”.

Sezai Karakoç’un ürettiği her şey, şiirleri, edebiyatı, düşünceleri, kısaca bütün eserleri bir bütün olarak onun bilgeliğinin yansıması olup aynı zamanda bir mücadele boyutunu da içerir. Öyle ki onun İslâm medeniyetinin rumuzu olan “gül” konusundaki hassasiyeti ve hor görülen gülü tekrar ait olduğu seviyeye çıkarmak için yazdığı şiir ve verdiği şiirsel kavga derece manidardır: “Edebiyatımızın ‘gül’, ‘bülbül’ gibi mazmunları alay konusuydu. Bütün değerler yere serilmiş gibi gözüküyordu... Ben hecede ısrar ediyordum. ‘Gül’ kavramını yeniden diriltmenin gerektiğini düşünüyordum hep. ‘Monna Rosa’ (Mona Roza) böyle doğdu. Modern bir Leyla ile Mecnun denemesiydi bu. Bir gencin dilinden anlatılış şeklinde başladı şiir. ‘Rose’ bilindiği gibi, ‘gül’ demektir. Böylece aşağılanan ‘gül’ kavramını yeniden gündeme getirmek istedim,” (Karakoç, 2022: 350).

KAYNAKÇA

- Karakoç, Sezai. (1985). *Ruhun Dirilişi*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1985b). *Yitik Cennet*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1987). *Çağ ve İlham I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1987c). *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1989). *İslâm*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1995b). *Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1996). *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1996b). *Yapı Taşları ve Kaderimizin Çağrısı II*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (1996c). *Tarihin Yol Ağzında*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (2002). *Çıkış Yolu II*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (2013). *Kıyamet Aşısı*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (2016). *Diriliş Neslinin Amentüsü*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (2022). *Hâtıralar I*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karakoç, Sezai. (2022b). *Hâtıralar II*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Yüce Diriliş Partisi Programı. (2007). İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

LÜTFİ DOĞAN'IN MİRASINA DAİR NOTLAR

HALİM SEZER

Türkiye'de bürokraside görev alan simaların, akademisyenlerin genellikle görev yaptığı makamlar önemsendir. Çalışma yaptıkları alanlara dair eserleri, tercümeleri ise pek dikkat çekmez. Bunun istisnai olanları yok değildir ama genel

manzara bu şekildedir. Çünkü çoğunlukla “devlet merkezli düşünmek” şeklinde özetlenebilecek bir kültürel hayatımız var. Diyanet İşleri eski başkanlarından ve eski senatörlerden merhum Lütfi Doğan, bu çerçevede değerlendirme yapabilmek için fevkalade önemli simalardan biridir.

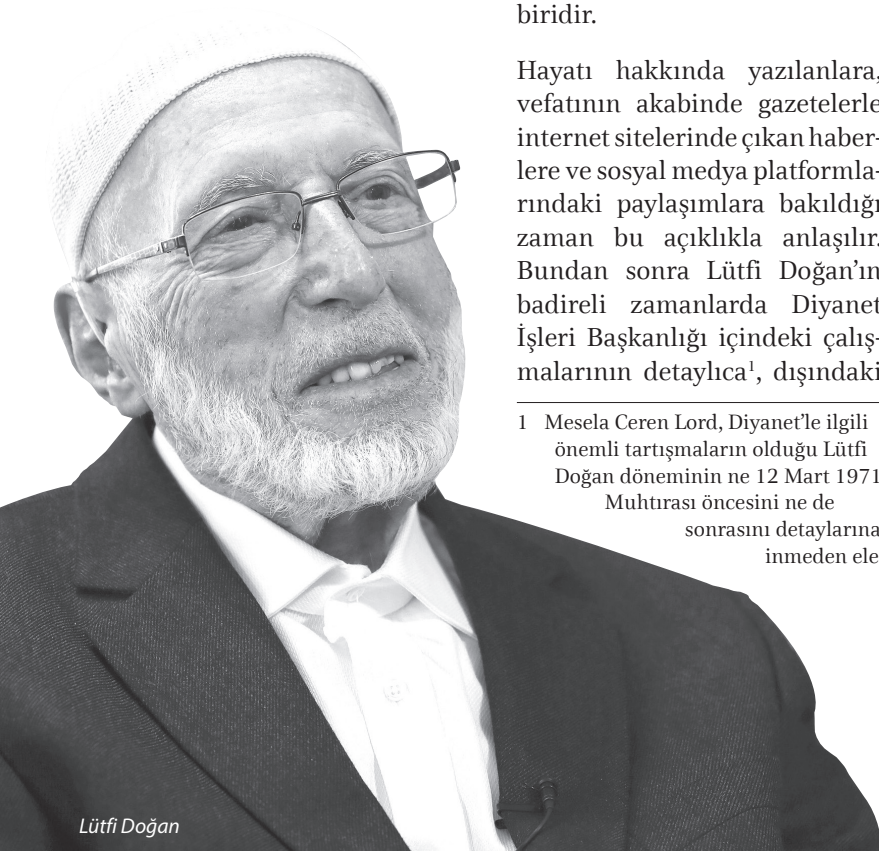
Hayatı hakkında yazılanlara, vefatının akabinde gazetelerle internet sitelerinde çıkan haberlere ve sosyal medya platformlarındaki paylaşımlara bakıldığı zaman bu açıklıkla anlaşılır. Bundan sonra Lütfi Doğan'ın badireli zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı içindeki çalışmalarının detaylıca¹, dışındaki

1 Mesela Ceren Lord, Diyanet'le ilgili önemli tartışmaların olduğu Lütfi Doğan döneminin ne 12 Mart 1971 Muhtırası öncesini ne de sonrasında detaylarına inmeden ele

faaliyetlerinin ve eserlerinin ise ayrıca değerlendirileceği de şüpheli. Ancak Doğan'ın hayatının bazı safhalarının bilinmesi Türkiye'nin 1960 sonrasında yaşadığı değişimi ortaya koyuyor. Mesela Haziran 1969'da *İslâm Medeniyeti* dergisinde çıkan şu haber o yıllarda hem Diyanet İşleri Başkanlığı'nun hem de Yüksek İslâm Enstitülerinin nasıl konumlandırıldığını olağanüstü açıklıkla ortaya koymaktadır: “Enstitü konferans salonunda büyük bir dinleyici kitlesi önünde yaptığı konuşmada Diyanet İşleri Reisimiz özetle: ‘Bir milletin bütün ümitlerinin kesildiği bir anda büyük bir ümit kaynağı olarak ortaya çıkan ve kalplere şifa verme durumunda olan sizlerden büyük ümitler beslemekteyiz.’

‘İlim, irfan ve müspet bilgilerle, mutlak bir gayret elemanları olarak yetiştiğimize inandığımız sizleri tam bir gönül birliği içerisinde destekliyoruz.’ ‘Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'in varislerisiniz. Allah sizleri hayırlı

almaktadır. Bk. *Cumhuriyet'in Doğuşundan AKP'ye Türkiye'de Din Siyaseti*, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2023.

Lütfi Doğan

yolda muvaffak etsin' dedi. Daha sonra İslâm Enstitüsü öğretim üyeleri ile de bir toplantı yapan sayın Lütfi Doğan, 'Enstitümüzden gayet iyi intibalarla ve tam bir gönül rahatlığı ile ayrıldığını' ifade etmiştir.²

HAYATININ ANA ÇİZGİLERİNDEN...

Önce biyografiyi ortaya koyalım. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internet sayfasında ve medyada yer alan bilgilere göre Lütfi Doğan'ın hayatının ana çizgileri şöyledir: 1930 yılında Gümüşhane Kelkit Salyazı Köyü'nde dünyaya gelen Doğan, Kur'an-ı Kerim okumayı babası Mehmet Fehmi Efendi'den öğrendi. Dayısı Hafız Fevzi Efendi'nin derslerine devam ederek küçük yaşta hafızlığını tamamladı. Samsunlu Hafız Muhyiddin Efendi'den tecvid ve tashih-i huruf okudu. Abdurrahman Efendi ile Gümüşhane eski müftüsü Mehmet Ragıp Efendi'den özel dersler aldı. İlkokulu dışarıdan bitirerek 1952 yılında Gümüşhane'de imam hatiplik görevine başladı. 1954 yılında girdiği imtihanı kazanarak Kemah Müftüsü oldu. 1960 yılında Erzincan Müftülüğü'ne tayin edildi. Bu arada ortaokul ve liseyi dışarıdan imtihanlara girerek bitirdi. Daha sonra Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazanarak Ankara müftü yardımcılığına

2 "Diyanet İşleri Başkanımız Lütfi Doğan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünü Ziyaret Etti", *İslâm Medeniyeti*, 1969, cilt: 2, sayı: 20, s. 63.

naklen atandı. Gezici vaziflik ve Ankara merkez vazifliği yaptı.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni tamamladıktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığı müfettişliğine atandı. 1965 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğine seçildi. Bir süre vekil olarak Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı yaptıktan sonra 15 Ocak 1968 tarihinde vekâleten Diyanet İşleri Başkanlığı görevine tayin olundu. Başkanlığı döneminde Din İşleri Yüksek Kurulu 1969'da Hüseyin Hilmi Işık'ın *İman ve İslâm* kitabını inceleyerek, eserin "tavsiyesinin uygun görülmediği"ne ittifakla karar vermiştir. Yine Hüseyin Hilmi Işık'a ait *Seâdet-i Ebediyye* adlı kitap için de "eserin genel olarak zihinleri teşviş edici ve okuyanları yarıltıcı olduğuna ittifakla karar verilmiştir."³

3 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, Ufuk Yayınları, 2011,

O yıllarda Diyanet'teki "muhafazakâr anlayışın asıl temsilcisi ve hamisi" görülen Lütfi Doğan hakkında anlatılanlara bakılırsa kendisi "hemen hiçbir fikre karşı çıkmaz, onay vermediği işlere 'uygun görmediğini söylemek' yerine onları zamana havale etmeyi tercih ederdi." Onun herkes tarafından bilinen hilmî ve tevazuu yanında bu tutumunu beğenmeyenler de vardı.⁴ Nihat Erim hükümetinin görev yaptığı 12 Mart 1971 Muhtırası günlerinde Diyanet İşleri Başkan Vekilliği görevini sürdüren Doğan, bu dönemde Tayyar Altıkulaç'ı boş bulunan başkan yardımcılığı görevine getirmek için çok çaba harcamış ve bunda muvaffak olmuştur. Bu önemli noktayı Altıkulaç hatıralarında uzun uzadıya şöyle anlatır:

"Lütfi Doğan hoca konuyu Mehmet Özgüneş⁵le görüşmüş, ona sunduğu birkaç aday içinde en uygun ismin Tayyar Altıkulaç olduğunu söylemiş, üstelik Altıkulaç hakkında konuşurken 'Bu adayın bana göre bu görev için notu 10'dur, ama diğer adaylara göre yıldızı da var' değerlendirmesi yapmış. Yani yıldızlı 10 vererek beni değerlendirmiş. Bunun üzerine bakan Özgüneş 'O hâlde kendisiyle görüşün' demiş.

Lütfi Doğan'la daha önce elbette tanışıyorduk, ama o tarih-

İstanbul, cilt: II, s. 775-776.

4 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, Ufuk Yayınları, 2011, İstanbul, cilt: I, s. 186-188.
5 Eski Millî Birlik Komitesi Üyesi.

ler itibarıyla böyle bir görevi getirmeye karar verecek kadar beni iyi tanıdığını zannetmiyorum. Bu kanaatinin oluşmasında, kendilerine güvendiği bazı isimlerden etkilendiğini tahmin ediyorum.

Bunlar kimler olabilir? Din eğitimi okullarının problemleri için zaman zaman Ankara'da bir araya geldiğimiz Diyanet mensubu bazı arkadaşlar vardı. Kemal Güran, Mehmet Solmaz, Mehmet Kervancı, Ahmet Baltacı ve Niyazi Baloğlu bu isimlerden hatırladıklarım. Sami Uslu da aynı dönemde Lütfi Doğan hocanın Özel Kalem'inde görevli idi. (...)

Ben bu teklife, bazı arkadaşlarımla yaptığım istişarelerden sonra (...) olumsuz cevap verdim. (...) Bunun üzerine birkaç gün sonra Ankara'ya çağırıldım.

İstanbul'da arkadaşlarımla tekrar bir değerlendirme yaptık, sonra davete icabet etmeye, ama teklifi kabul etmemeye karar verdik.(...)

Bu görüşle Ankara'ya gittim ve Lütfi Doğan'ın makamına kabul edildim. Bu göreve atanacak kişi ile ilgili olarak hocanın çok sıkıntılı olduğu anlaşılıyordu ve ısrarla bu görevi kabul etmemi rica ediyordu. Ben kestirme

yoldan ve sözü uzatmadan bu nazik davet ve teklif için teşekkür edip mazur görülmemi hemen isteyivermişim. Benim bu olumsuz tavrım karşısında Lütfi Doğan hocanın söylediği şu sözler bugünkü gibi kulağımdadır:

- Tayyar Bey, bilmenizi isterim ki, Diyanet olarak dar bir boğazdayız, ya batacağız veya bir çıkış yolu bulup kurtulacağız. Bu teklife cevap verirken lütfen bu hususu göz önünde bulundurunuz.⁶

Dönemin olağanüstü yeni şartlarından dolayı teşkilatla uyumlu bir isim arayışına giren Lütfi Doğan'ın ve diğer isimlerin ısrarları netice vermiş Tayyar Altıkulaç, 15 Temmuz 1971'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nun münhal bulunan başkan yardımcılığı görevine atanmıştır.⁷ Doğan, Altıkulaç'a çok sıcak ve dostça davranmış, bir amirden ziyade bir ağabey kimliği ile muamelede bulunmuştur.⁸

6 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, cilt: I, s. 170-171.

7 Bu konuda Hayrettin Karaman'la Tayyar Altıkulaç'ın hatıraları arasında birtakım farklar vardır. Altıkulaç hatıralarında buna dikkat çekerken, başka araştırmacılar da aradaki farka dikkat çekse de vardıkları hüküm değişmemektedir. Bk. Ceren Lord, *age.*, s. 166.

8 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, cilt: I, s. 172-184.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN GAZETESİ

Şimdi sıra, daha önemli olan bir diğer konuda... Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki süreklilik ve kopuşları tek bir kişinin başkanlığı üzerinden tasvir etmek neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte, Lütfi Doğan dönemi kriz zamanlarında neler yapılabildiğini temsil etmektedir. Zira hayatları başından sonuna kadar ısrarlı bir bağlılıkla şekillenmişti. Doğan zamanında Diyanet İşleri Başkanlığı Bolu Eğitim Merkezi açılmış, ayrıca kurum *Diyanet Gazetesi* adıyla 22 Kasım 1968'de bir gazete de yayımlamaya başlamıştı.

Diyanet'in kendi gündemini belirleme ve tatbik etmesi bakımından hususi olarak üzerinde durulması gereken gazete, başkanlığa sadece *laik devletin pasif bir aracı* şeklinde bakmanın ne kadar doğru olduğu, sorusunu sordurtacak evsiftir. Gazete, Diyanet'in "Osmanlı ulemasıyla devamlılığını koruma arzusunu, İslâmîleştirme ve fırsatlar ortaya çıktığında kendi misyonunu güçlendirme ve rolünü arttırma peşinde" bir kurum olduğunu anlamaya katkı sunar.⁹ Doğan gazetenin yayın hayatına başlaması münasebetiyle kaleme aldığı "Başlarken" yazısında, büyükşehirlerden köylere kadar herkesin istifade edebileceği dinî ve ahlaki bilgiler verecek bir neşriyata duyulan ihtiyaca hususen dikkat çekmiştir.¹⁰

On beş günde ve on altı sayfa olarak neşredileceği belirtilse

9 Ceren Lord, *age.*, s. 172.

10 Lütfi Doğan, "Başlarken", *Diyanet Gazetesi*, 22 Kasım 1968, sayı: 1, s. 16.

de *Diyanet Gazetesi*, vadettiği bu yayın periyoduna düzenli olarak uymamıştır. Devlet Bakanı Hüsametdin Atabeyli bu durumu formalitelerin çokluğu ile izah etmiştir.¹¹ Gazete “dinin iman ve ahlak düsturlarını, helal ve haramlarını, bütün buyruklarını” yurdun dört bir köşesine duyurmayı gaye edinmiştir. Başkanlığın mevcut imkânlarını değerlendirerek millete daha faydalı olmayı hedeflediğini kaydeden Doğan, gazetenin önemi üzerinde durarak şu cümleleri kurmuştur: “Neşriyatın ferd ve cemiyet hayatında meydana getirdiği yapıcı ve aksine olan tesirleri, bugün başka bir şey ile kıyaslama imkânı yok gibidir.”¹²

Lütfi Doğan *Diyanet Gazetesi*'nin sonraki sayılarında başyazılarını sürdürerek, gündem üzerinden asli meselelere uzanan birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Bayram mesajları, müminlerin kardeşliği, içtimai yardımlaşma, yeryüzünün varisi olan iyi insanlar, helal ve haram, hakka saygı bunlardan birkaçıdır. İlim ve irfan vasıtası olarak düşünülen *Diyanet Gazetesi*'nin ilk sayısında Süleyman Ateş, Asaf Ataseven, Mahir İz, M. Asım Köksal, Yaşar Tunagür, Muhammed Tayyip Okiç, Veli Ertan gibi isimlerin yazılarına yer verilmiştir. Kendi ölçüsünde dinî ve ilmî konuları ihtiva eden gazetede, Kur'ân-ı Kerim meâli, ilmihal bilgileri ve aktüel haberler yer almıştır. Birinci sayısında Kocatepe Camii ile ilgili bir röportaj dikkat

11 *Diyanet Gazetesi*, 15 Ekim 1970, sayı: 5, s. 1.

12 Lütfi Doğan, “Sevindirici Bir Başlangıç”, *Diyanet Gazetesi*, 15 Ekim 1970, sayı: 5, s. 16.

Hilmi ve tevazuu ile öne çıkan Lütfi Doğan hakkında anlatılanlara bakılırsa kendisi hemen hiçbir fikre karşı çıkmaz, onay vermediği işlere ‘uygun görmediğini söylemek’ yerine onları zamana havale etmeyi tercih ederdi.

çekmektedir. Ayrıca imam hatip okulları mezunlarının üniversiteye girebilmelerini sağlayan düzenleme ile 25 Ağustos 1968’de Yeşilköy Havaalanı’na gelen ve burada bir saat kalarak İlim Yayma Cemiyeti, MTTB, Türkiye İslâm Enstitüleri Federasyonu tarafından karşılanan Mevdudi ile ilgili haberler vardır. Gazetenin ileriki sayılarında çıkan haberlerin çeşitliliği ve alakalı olduğu konular, 1960’ların sonu ile 1970’lerin başlarında Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı’nun rolünün artması, kamusal ahlakın İslâmî kılınması, Diyanet’in Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, üniversiteler, hastaneler gibi kurumlarla münasebeti hakkında genel bir kanaat oluşturmak için fevkalade mühimdir.

Diyanet Gazetesi'nin birinci sayısında ve diğer sayılarında cami, mahya, harita, geleneksel sanatlar haricinde görsel unsurların pek yer almadığı hemen fark edilmektedir. Tarımla alakalı bir metinde kullanılan çizgi roman tarzı çizim, hac, Amerika’da Kur’ân öğrenen kız talebeler gibi birkaç istisna bir yana bırakılırsa gazetenin, insan fotoğrafını kullanmayı öne çıkaran bir anlayışla yayını sürdürdüğü düşünülebilir. Tayyar Altıkulaç yıllar

sonra neşrettiği hatıralarında *Diyanet Gazetesi*’nde insan suretlerine yer verilmemesini kurumun muhafazakâr bir din anlayışına sahip olmasıyla izah eder. Ona göre gazetenin ilk sayfasında ya camilerin ve din öğretimi kurumlarının resimleri kullanılıyor ya da hiç resim kullanılmıyordu. Altıkulaç, bu konudaki tercihlerin Doğan’ın kendisinden değil, onun adına bu işleri yapanların anlayışından kaynaklandığını belirtiyor.¹³ Ne var ki bunlar en azından *Diyanet Gazetesi* adlı süreli yayının sonraki sayıları dikkate alındığında pek doğru değildir. Çünkü gazetenin 30 Kasım 1970 tarihli 8’inci sayısının ilk sayfasında Lütfi Doğan’ın fotoğrafına yer verilmiştir. Hemen altında ise Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’ne atanan Necati Çerçioğlu’nun fotoğrafı göze çarpmaktadır.

Lütfi Doğan, 25 Ağustos 1972 Cuma günü İstanbul’da Senegal’den Osman Bâdji adında genç bir şeyhle görüşürken başkan vekilliği görevinden alındı. Yerine Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Dr. Lütfi Doğan atandı.¹⁴

13 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, cilt: I, s. 185.

14 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, cilt: I, s. 203.

Lütfi Doğan, eğitimi milletlerin hayatı için çok önemli ve temel bir mesele olarak görüyordu. Eğitimden maksadın iyi insan yetiştirmek olduğunu vurguluyordu. Elbette onun dikkat çektiği iyi insan, dünyayı ve ahireti bilen kişidir.

LÜTFİ DOĞAN'IN BAŞKANLIKTAN SONRAKİ HAYATI

Yukarıdaki aktarım, Türkiye'nin toplumsal açıdan gündem güne iç gerginliklerle boğuştuğu 1970'lerde Diyanet İşleri Başkanlığı içindeki mücadelenin arttığını gösteriyor. Bu dönemde Lütfi Doğan 1970'lerde Mahir İz, Sabahattin Zaim gibi isimlerle beraber İslâmî Araştırmalar Vakfı'nı kurmuştur.¹⁵ Ardından başkanlık müşavirliğine ve Ankara merkez vaizliğine naklen tayin edildi. Daha sonra Millî Görüş hareketinin kurucusu ve eski başbakanlardan Necmettin Erbakan'ın daveti üzerine siyasete giren Doğan, Millî Selamet Partisi'nden (MSP) 14 Ekim 1973 seçimlerinde Erzurum Senatörü seçildi. Bu görevini 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar sürdürdü. Darbe döneminde Kirazlıdere Tutukevi'nde 8 ay tutuklu kalan Doğan, 1991-2002 yılları arasında da Gümüşhane milletvekilliği yaptı.

Lütfi Doğan 11 Eylül olayları sonrasında Batılı devletlerin yöneticilerinin İslâm toplumlarına yönelik saldırgan açıklamalarına karşı çıktı. Batı'da araştırma yapanların, İslâm hakkında haberlerin ağında dolaşan kirliliklere aldırmandan doğruyu yakaladıklarını belirterek şunları söyledi:

15 Lütfi Doğan, "İslâm En Büyük Şeref" *Anadolu Gençlik*, 2012, sayı: 147, s. 40.

"Kur'ân-ı Kerim'i, Peygamber Efendimiz'in hayatını, İslâm hukukunu araştıranlar ya Müslüman olup İslâm'la şerefleniyorlar ya da Müslüman olmasalar da İslâm'a atfedilen olumsuzlukların gerçeğe aykırı olduklarını öğreniyorlar. İslâm'ın daha geniş kitlelere yayılmasında bu araştırmalar etkilidir. Asıl sorun İslâm'ı bilmeyen Müslümanlar. Ancak yanlış yapanların yanlışlıklarından bedbin olmamalı, İslâm'ı çok iyi anlamalı ve imkânlar ölçüsünde yaşama tatbik etmeliyiz.(...) Ümit ediyorum ki yakın gelecekte İslâm toplumları İslâm'ı daha iyi anlayacak ve daha iyi yaşayacak."¹⁶

Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Lütfi Doğan, bir kısım arkadaşıyla 1987'de İslâmî İlimleri Araştırma ve Yayma Vakfı'nı (İSİLAY) kurdu. Doğan, müteveli heyeti başkanlığını üstlendiği vakfın Keçiören ve Balgat'taki müesseselerinde, vefatına kadar (4 Aralık 2023) eğitim faaliyetlerini sürdürdü. Müslümanların iyiliklere anahar, kötülöklere kilit olması gerektiği anlayışıyla bazı kitaplar da yazdı. Basılmış eserleri arasında *Toplumun Temelini Sarsan Belli Başlı Problemler, Mutluluğun Kazanılması, Kütübü Sitte Müelliflerinin Hayatı ve Eserleri* adlı kitaplarının bu-

16 Lütfi Doğan, "İslâm'ı Araştıranlar Müslüman Oluyor", *Anadolu Gençlik*, 2005, sayı: 69, s. 35.

lunması, çalkantılı dönemlerin onun yazma biçimini şekillendirdiğini gösterir.

Lütfi Doğan, eğitimi milletlerin hayatı için çok önemli ve temel bir mesele olarak görüyordu. Eğitimden maksadın iyi insan yetiştirmek olduğunu vurguluyordu. Elbette onun dikkat çektiği iyi insan, dünyayı ve ahireti bilen kişidir. Hem Allah'ın hem de insanların hukukunu bilen, ilim sahiplerinden yararlanıp bilmediklerini öğrenip, bilmeyenlere de öğrendiklerini aktarandır. Doğan ilmî kurumlar bakımından Türkiye'nin İslâm ülkelerine öncülük etmesi gerektiğini çeşitli platformlarda dile getirmişti.¹⁷

Tüm bu bilgiler ışığında denebilir ki, Lütfi Doğan'ın mirası hem tarihsel hem de günceldir. Kriz zamanlarında yaptıkları Türkiye'de din siyasetine dair kapsamlı bir kavrayış sağlar. Millî Görüş hareketiyle irtibatı ise Doğan'ın düşünce dünyasının belirleyici unsurlarından dı. Bu sadece 12 Eylül'e kadar değil, aynı zamanda 1990'lar boyunca da aktüel siyasete katılma konusundaki sarsılmaz kararlılığında da ifadesini bulmuştur. Doğan'ın "sakin, mütevazı, son derece nazik ve yumuşak tabiatlı, sabırlı bir insan"¹⁸ oluşunu kendisiyle yapılan söyleşiler kadar ortaya koyan bir başka metin yoktur herhâlde. Sadece buradan hareketle bir başka Lütfi Doğan portresi de pekâlâ çizilebilir. Şüphesiz ona böyle bakmak bir bakıma onu daha iyi anlamak demektir.

17 Lütfi Doğan, "İslâm En Büyük Şeref" *Anadolu Gençlik*, 2012, sayı: 147, s. 41.

18 Tayyar Altıkulaç, *Zorlukları Aşarken*, cilt: I, s. 260.

Ahmet Kot Kitaplığı ve Kitap Yine Zirvede

METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU

Balıkesir Millet Kütüphanesi Ahmet Kot Kitaplığı'nın "onur üyesi kartı"nın hamiliyim. Periyodik olarak sürdürülen "Müteferrika Sohbetleri" kapsamında bu mekânda okumak temalı bir sohbete katılmıştım. Ömrü, konuşmak ve yazmakla geçmiş biri sıfatıyla bunun hayat maceram içerisinde anılmaya değer farklı bir anlamı mı vardı?

Vardı, evet! Şair, yazar, düşünür, arşivci editör, yayıncı, grafik sanatçısı ve sahici bir dost olan Ahmet Kot ile fiziki ve ruhi yakınlığımız yarım yüz yılı tamamladı. Onu başından beri bu saydığım sıfatlarıyla tanıyorum. Eskişehir'de geçen yüz yılın yanılmıyorsam yetmişli yıllarının başında belki de altmışlı yıllarının son çeyreğinde o ve arkadaşları mesela Nabi Avcı *Deneme* adlı bir dergi çıkarıyorlardı. Bizden bir kuşak önce Malatya Lisesi'nde resim öğretmenliği yapan Cevat Ülger ismini M. Sait Çekmegil eserlerinin kapak ressamı olarak biliyordum. Ama kendisiyle tanışma fırsat ve imkânı bulamadığım merhum Cevat Ülger'in *Deneme* dergisine desteğinden ise biraz geç haberdar olmuşum.

HAFIZAMIN HAZİNESİNE YOLCULUK

Sezai Karakoç üstadın Nuruosmaniye Caddesi Atasaray Han'ın üst katında bulunan Diriliş yazıhanesine gidip geliyordum. Fakat *Diriliş*'e şiir vermek bir türlü içimden gelmiyordu. *Deneme* dergisi elime geçince oraya "Susan Adam" adlı şiiri postalamıştım. Onlar da yani Ahmet Kot, Nabi Avcı belki Cevat Ülger münasip bulup şiirimi yayımlamışlardı. Posta kutusundan bu sayıyı Sezai ağabeyle beraber aldığımızda, orada şiirimi görünce Sezai ağabeyden tatlı bir azar işitmiştim: "Bize şiir vermeyip oraya gönderiyorsun!" diyerek. Bu şiirin başıma açtığı tatlı belalardan biri de Fethi Gemuhluoğlu ağabeyin okuduktan sonra bana Türk Petrol Vakfı'ndan burs vermeye başlamasıydı. Vakfın bürosuna girdiğimde benim taşralı mahcubiyetimi yerlerde süründürecek kadar güzel ama bir o kadar da dekolte kıyafetli genç bir kız karşılaşmıştı beni. Şaşırmıştım, yüzüm kıpkırmızı olmuştu, nereye düştüm böyle diye kararsız kaldığımı anlayınca kız beni Fethi Ağabeyin odasına davet etti.

Fethi ağabey besbelli yüzümdeki manayı çözmüştü. İlk sözü

şu oldu: "Ben bu kızın ahlakına hayranım!" Manen bittiğimi, tükendiğimi tahmin etmek zor olmasa gerek. Ancak Fethi ağabey hiç ara vermeden ve besbelli beni rahatlatmak maksadıyla derhal çekmecesinden *Deneme* dergisini çıkardı ve konuştu: "Bak Mengüşoğlu ben senin şiirini okuyordum. Ben sizler gibi okuyamaz biri değilim. Bu sebeple günün birinde karşıma asla yakana bir rozet takmış olarak gelme. Bizzat kendin rozet olmaya bak." Sekreter kızın ahlaki meselesi geride kalmıştı. Ve elbet sonraki yıllarda biraz da hüsnü zannımı aşırı tutarak ahlak kelimesinin kökündeki halk olma yani yaratılış anlamı üzerinden bir okuma da yapmıştım.

Ahmet Kot işte o tarihlerde zihnimin, hafızamın hazinesinde sıcak bir dost ismi olarak belirmiş ve üniversite yıllarında da yüz yüze Ankara'da tanışmış, bilişmiş yakın dostlarımdan biridir. Ben İstanbul Üniversitesi'nde okurken arada bir trenle Ankara'ya gider, o tarihlerde tıp fakültesi öğrencisi olan Mehmet Bekaroğlu ve arkadaşlarının kurduğu Talebe Derneği'nde konuşmalar yapardım. Bir seferinde de nasıl olduğunu hatırlamıyorum, Ahmet

Kot ve Nabi Avcı'nın birlikte kaldığını sandığım öğrenci evlerine gitmiş, orada da muhabbetler etmiştik.

Devam eden yıllar içerisinde Türkiye Yazarlar Birliği'nin düzenlediği yurt içi ve yurt dışı kimi etkinliklerde beraberliklerimiz oluyordu. İçimizde yalnız ona mahsus bir özellik vardı. Bizler programlarda bir arada iken o aramızdan ayrılır, uzun bir müddet kaybolurdu. Yurda dönerken de yanında mutlaka birkaç koli kitap taşırdı, bunları hava limanında kendi adına uçağa aldıramayacağı için içimizden birilerine paylaştırarak yurda sokardı. Açıkçası o tarihlerde ben çok farkında değildim onun ne maksatla böyle bir çaba peşinde olduğunun. Bilmiyorum belki çok yakın arkadaşları onun arşivciliği hususunda malumat sahibi miydiler? Hülasa gelip geçen yıllarda sevgili Ahmet Kot sayıları yüz binlere varan muazzam bir kitap koleksiyonunun, yalnızca kitap da değil basılı mecmua ve gazete arşivinin sahibi olmuş.

BİR KİTAPLIĞIN HİKÂYESİ

Artık ben de biliyordum Ahmet Kot'un bir apartman dolusu kitap, gazete, dergi arşivi sahibi olduğunu. Bir ara onun Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ile bu arşivi değerlendireceğine dair duyum aldım. Telefonlaştık. Neden Bursa'yı düşünmediğini sordum. Şu meşhur İbrahim Tatlıses benzetmesini hatırlattı bana: "Oxford vardı da..." Anlamıştım ve doğrusu Bursa adına, belediye adına kendi yüzüm kızarmıştı. Meğer Ahmet Kot da başlangıçta benim gibi bu kütüphanenin Bursa'ya yakışacağını düşünerek şehirdeki yetki-

leri defalarca aramış ancak yazık ki muhatap bulamamış.

Balıkesir'in bir önceki Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Edip Uğur bir proje başlatmış. Ancak onu 2,5 yılda bitirmek genç Büyükşehir Belediye Başkanı Yücel Yılmaz'a nasip olmuş. Şehrin neredeyse en yakın ve en yüksek tepesi olan Çamlık bölgesine muazzam bir kültür merkezi inşa edilmiş. Yanına da Arap harflerinden Vav şeklinde yine muhteşem bir cami konulmuş. Bu mekânı nasıl kullanacağını düşünürken Ahmet Kot'un kitaplarını sergileyeceği bir ortam arayışında olduğunu öğrenince bizzat kendisi aramış.

"Rüyalarımdaya bile inanamayacağım bir hayaldi bu" diyerek binayı gördükten hemen sonra kitaplarını ve arşivini taşımaya karar veren Ahmet Kot, tam 10 tırın taşıdığı hamule ile beraber kendisini de buraya vakfetmiş görünüyor. Böylece benim yazımın başlığında dile getirdiğim, kitap bence zaten her zaman yüce idi şimdi de yüksekte/zirvede, demeye çalıştığım şey buydu. Balıkesir şehrinin neredeyse üç yüz altmış derece bütün bölgelerinin seyredilebildiği bu tepede çamlıkların yanı başında yeniden kitap kokusunun yayılması büyük bir saadetti. Hani dijital çağa girilmişti. Sanal dünyada görsel malzemelerle oyalanan yeniçağ insan çoğunluklarının rağmına bir davranış sayılabilirdi sergilenen muhteşem hadise.

Yapay zekânın konuşulduğu, Mind Journey teknolojisiyle sanal seyahatlerin gündeme getirildiği, daha da kötüsü kitabın raftan, bulunduğu yücelik ve yükseklikten düşürüldüğü-

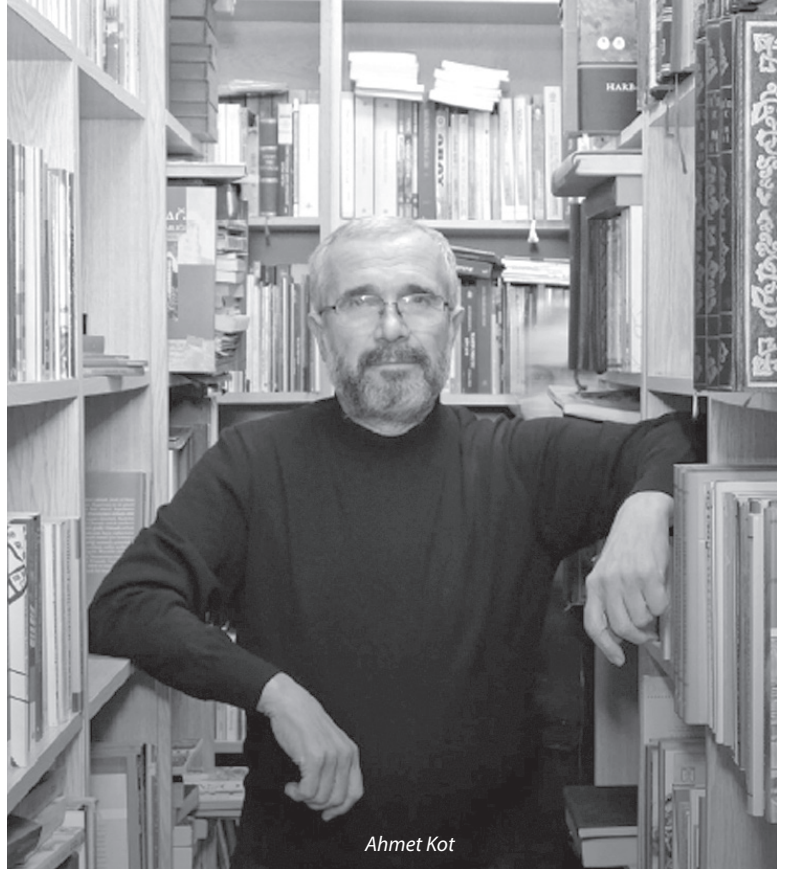
nün savunulduğu bir dönemde Ahmet Kot ve Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin akrabalığında ortaya konulan bu muhteşem eser neler söylemiyor ki? Salt göze hitap eden ve sanal anlamda, bugünkü söylemle, görsel malzemelerden ibaret yeni okuma biçimlerinin kitabı tahtından indireceğine dair iddia burada nasıl çürütülüyor, anlamak isteyenler bu kütüphaneye uğrasınlar. Önceki kânatlarını test maksadıyla bile alacakları dersler bulacaklardır. 6 bin metrekare alanı kaplayan 4 katlı bu cam binadaki kütüphanenin raf uzunluğu tam 3,5 kilometre tutuyor denildiğinde insanın kalbi sevinçten duracak gibi oluyordu.

Ahmet Kot bir ince dikkat sonucunda kitapları kurduğu bir vakfa devrederek, politik değişimlerden etkilenmemesini de sağlamış. Ayrıca hadiseyi diri/canlı tutsun diye 120 kişilik son derece ferah konferans salonunda haftada bir ya da iki seçkin seminer düzenleyerek yurdum insanına ve elbette en ziyade Balıkesir'e büyük bir kültürel hizmet sunmaktadır. Balıkesir Millet Kütüphanesi Ahmet Kot Kitaplığı'nın yepyeni bir sloganı ve kitap tasnif sistemi var. ABD menşeli modelin yani kitap sırtlarını numaralayıp sergileme yönteminin son derece elverişsiz ve eski olduğunu göreyerek kitapların tasnifinde insan türünün yeryüzü serüveninin ontolojik bir hikâyesi özelliğini de taşıyın diye yola çıkılmış. Bu yolda eskilerin söyleyişyle *enâsır-ı erbaa* (dört unsur yahut element) olgusundan hareketle toprak, su, ateş ve havaya İrfan kavramını da eklemiştir. Bütün kitaplar bunların çerçevelediği başlıklar altında tematik olarak raflarda yerini almıştır.

KÜLTÜR TARİHİNE DAİR YENİ UFULAR

Ahmet Kot Kitaplığı'nda "Yeni nesil kütüphaneciliğin ilk adımını atıyoruz!" diyerek bence mütevazı bir takdimin ardına öyle farklı bölümler eklenmiştir ki sanırım hiçbir ülkede eşi benzeri olmayan derinlikler, gözlem imkânları, yeni ufuklar açmıştır dünya kültür tarihine. Eşimle beraber kütüphaneyi gezerken Ahmet Kot eşimin mutfak kültüründen haberli ve düşkün olduğunu bildiği için gastronomi bölümündeki kitapları şaka yollu ondan sakındığını söyleyerek, kitapların içine çipler yerleştirildiği uyarısını yapmıştı. Kapıdan çıkarken güvenlik görevlisi ötme sesiyle müdahale edecektir diyerek şakalaşmıştı. Mutfak ve kitap kültürü bölümleri dışında bir başka önemli bölüm var. O da Binbir Gece kitapları koleksiyonuydu. Hemen dünyanın bütün dillerine tercüme edilmiş bulunan bu masalların neredeyse her dildeki bir nüshasını barındıran oda, doğrusu kütüphanenin en nadide, hani resmî tabirle Yangında ilk kurtarılacak kısmı sayılabilir.

Öğrencilerin beklenenden çok fazla itibar gösterdiği kütüphane dolup taşmaktaydı. Şehre epeyce uzak ve ciddi bir yokuşla tırmanılan mevkide bulunmasına rağmen ilgi tahminlerin çok üzerindeydi. Birkaç defa ziyaret etmiş, daha önce zikrettiğim gibi bir defasında da "Müteferrika Sohbetleri"nin konuğu sıfatıyla konferans salonunda konuşmuşum. Salon hem doluydu hem de son derece canlı görünmüştü bana. Sınırlı hatta gündelik hayat standartlarına pek uygun düşmeyen saate rağmen

Ahmet Kot

men izleyici ve dinleyicilerin aktif katılımları şaşırtıcıydı. Onların sorularıyla bir hayli genişleyen mevzular dinleyen, izleyenlerin yanında bizzat sunumu yapanın da ufkunu açıyor. Her çarşamba günü düzenlenen "Müteferrika Sohbetleri" yanında bir de cuma günlerine mahsus "Yeryüzü Konuşmaları" başlığı altında yine Ahmet Kot dostumuzun moderatörlüğünü sürdürdüğü çalışmalarla kütüphanenin vizyonu yükseliyor.

Bu büyük, ferah ve gıpta edilecek mekânın zengin kitap, dergi ve gazete koleksiyonu elbette çok kıymetlidir. Fakat dostumuz Ahmet Kot, kitapların tasnifine yeni bir usul ve model getirdiği gibi yalnızca kitapların sergilenmesini düşünmemiştir. Her biri ayrı bir değer taşıyan farklı odalar, salonlarla da özel çalışmalara hizmet etmektedir. Söz gelimi fikir coğrafyası odasındaki özgün ve duvarı boydan boya kaplayan harita coğrafya

alanında insan zihnine yepyeni hayal perdeleri açıyordu.

Bir başka bölümde sesli kitap okuma kabini vardı ki özellikle benim gibi ilk gençlik yıllarımdan beri sahnelerde sürekli çıkıp şiirler okuma heves ve sevdalılarına imkânlar sunuyordu. Bu yaşımda bile hâlâ kendi başıma kaldığımda sesli şiirler okuyarak kalbimi tatmin etmeye çalışırım. Demek ki kimi insanların böylesi zevklere, hazlara ihtiyacı vardı. Bu benim hayatımdaki en yüksek ve etkin eğlencedir desem asla mübalağa olmaz. Ahmet Kot benim gibileri de düşünmüş ve bu kabini oluşturmuştu.

Başka bir bölüm daha da işlevsel göründü bana. "Görme Engelliler Okuma Masası" adını taşıyordu. Hep söylerim fiziksel anlamda gerek doğuştan gerekse de sonradan bazı hadiselerle ortaya çıkan bu tür engelleri aşmak mümkündür. İşte bir örneği bu kütüphanede mevcuttu.

Ne var ki benim bir başka engellilik tespitim vardır. Onun böylesi mekânlar açarak giderilmesi yani dışarıdan müdahalelerle onarılması, tedavisi mümkün olmuyor. O da ahlaki engelliliktir. Hiç düşünmeyen, bu yetisini asla kullanmayan, hayat boyu duyularının verileri ve duygularının güdümünde hayal, heves peşinde koşanların durumudur. Ahmet Kot Kitaplığı'nın onlara ayıracağı bir odası yoktu. Çünkü bu ve benzeri engelliliklerin çaresi kişilerin bizzat kendi içlerinde, öz bünyelerinde bulunmaktaydı. Bunun için de okumak, düşünmek, anlamak, anlamaya çalışmak gibi eylemlere ihtiyaç vardır.

KÜTÜPHANE VE HIZ ÇAĞININ ÇOCUKLARI

Yuhanna'ya göre İncil, "Önce söz vardı!" der. Kur'an "Oku!" emriyle başlar. Okumanın türleri vardır elbette. İlki, insanın kendi iç dünyasını, fıtratına yüklenmiş bulunan kabiliyeti okumasıdır. İkincisi, evrendeki Allah'ın sözsüz ayetlerini okumaktır. Bu ikisinin verilerini daha detaylandırarak, ona rehberlik edecek okuma ise kitap okumadır ki, müminler için Allah'ın kitabı bütün kitapların başında gelecektir. Ahmet Kot Kitaplığı'nda bu temada da apayrı bir bölüm hazırlanmıştır. İlahiyat veya din demek istemiyorum, o bölüm ilahi hitaba ulaşmak isteyen herkese, Cahit Koymak lisaniyla söylersek, "herkese inen kitap" hususunda da ciddi katkılarda, kılavuzluklarda bulunacaktır.

"Edebiyat Kahvesi", "Kütüphane Dükkânı" gibi orijinal mahfilleri de bulunan bu yeni nesil kütüphanenin rafları arasında

dolaşırken karşınıza "Söz Yolu" diye bir sokak çıkıyor. Şöyle tanıtılıyor bu yol gezintiye çıkanlara: "İnsanın yeryüzü macerasında en önemli rolü oynayan dil temasıyla ilgili bu bölümde, dil bilim eserleri ve sözlükler yer alıyor." Mutfak kültüründen söz açmıştım daha önce. Binbir Gece koleksiyonu hakkında bizzat kütüphanenin neler söylediğini de aktarmadan geçmeyelim: "Doğu dünyasının bin yılı aşkın bir döneminde halkın eğitim ve eğlence ihtiyacını karşılamış olan, günümüz sinemasına ve fantastik edebiyatına ilham vermiş Binbir Gece Masalları'nın dünyanın çeşitli dillerine yapılmış tercümelerinin yer aldığı bu bölüm dünyada bir ilk olma özelliği taşımakta."

Kütüphanenin tanıtım broşürünün arka kısmında Cemil Meriç'ten bir alıntı vardı. "Hepimiz aynı kütüphanenin çocuklarıyız" diyordu. Bir ara yayınevlerinden birinin slogan hâline getirdiği şu söze epeyce benziyordu: "Bütün kitaplar, bir kitabın daha iyi anlaşılması için okunur." Hatırlatılmak istenen Kur'an-ı Kerim idi. Başlangıçta sözlü bir hitap olan bu ilahi rehberlik, insanların hafızasındaki zaftan ötürü yazıya da geçirildiğinden kitap adını almıştı. Hitap ile kitap arasında ne fark var denilebilir. İkisi de netice itibarıyla dil ile ifade edilir ve ikisi de insan odaklı ve insan merkezlidir denilebilir. Çünkü dil konuşma ve yazma anlamında yalnız insana mahsus bir hadiseydi. Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Âdem'e eşyanın isimlerini öğretti!" diyerek Âdemoğullarını dil yaratma, eşyayı soyutlama gibi yeteneklerle donattığını hatırla-

tıyor ve dilin değerini öğretiyordu. Konuşma ve yazmanın yani dil kullanmanın insanı bütün öteki yaratıklardan daha üstün kıldığını biliyoruz. İşte dilin hayatietini en iyi sürdüren nesne kitaptır. Nitekim Kur'an-ı Kerim hakkında Allah'ın hem *hitabı* hem *kitabı* ifadesini kullanıyoruz.

Kur'an-ı Kerim, Allah resüllerinin bile canına kıymaya kalkışan tarihî zalim katillerden İsrailoğulları'nın bir karakterini de dil üzerinde oynama, dili bozma olarak gösterir. Nisâ Suresi 46. ayet-i kerimesi bize bunu anlatır. Yeni zamanlarda elektronik bilgi ve haberleşme araçlarının kullanımında tanıklık edilen kimi konuşma ve yazmalarda kelimelerin kısaltıldığı gözleniyor. "Mrb" merhaba, "slm" selam kelimelerinin sembolü müdür? Aslında acelecî, üşengeç hız çağının çocuklarının bu tutumu bir marifet değil hezeyandır. Kelimeleri asla tahtından indirecek boyutta bir etkinliği de olmayacaktır. İşte en güzel örneğine Balıkesir Millet Kütüphanesi Ahmet Kot Kitaplığı'nda rastlıyoruz. Çamlık bölgesindeki bu eser şehrin zirvesine oturmuş vaziyettedir. Kitabın yüce bir nesne olduğu inkâr edilemez. Burada ona bir sıfat daha eklenerek onu yüksek bir mevkie oturtan başta Ahmet Kot beraberinde Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'ne toplumun okumayı seven bir ferdi olarak minnetlerimi iletiyor ve Rabbimin bu gayretlerin karşılığını boş bırakmamasını diliyor, bu husustaki dualarımın kabulünü niyaz ediyorum.

Vefatının 60'ıncı Yılında Öncü Bir Romancı ve Eylemci: Halide Edip Adıvar

CİHAN AKTAŞ

Sadece edebiyat alanında değil toplumsal ve siyasi haklar bağlamında da Cumhuriyet'in kuruluşu, sıklıkla öne sürüldüğü şekilde bir miladı değil, yer yer keskin bir şekilde hızlandırılmış da olsa pek çok açıdan bir sürekliliğin zemininde gerçekleşir. Bunu en iyi fark edeceğimiz alanlardan ikisidir kadın hakları ve edebiyat. Roman yazarlığını Osmanlı çağında başlatan ve Cumhuriyet'ten sonra da eser vermeye devam eden Halide Edip Adıvar'ın hayat mücadelesi ve yazı serüveni, bu konuda ilham vericidir.

Yazarımızın mücadeleci mizacı ve buna bağlı olarak maruz kaldığı "gönüllü" sürgünlüğü Cumhuriyet'in başlarında kamusal alanda görünmez kılınan kadınların serencamı üzerine de bir fikir veriyor. Böyle bir görünmezlik sonraki yarım asra damgasını vuran pozitivist söylemlerle sürekli tahkim edilecektir. Bu tahkime dayalı bir kamusal anlayışı ise yeni sistemin kendini ifadesinin zorunlu unsurlarından biri olarak

hep gündemde kalacaktır. Bir bakıma yer altında yaşamaya mahkûm edilen kadınların dilde yeniden varlık bulmaları ise ancak yarım yüzyıl sonra gerçekleşebilecektir. Şule Yüksel Şenler'in kamusal mücadelesi, evlere kapatılması iki yönlü bir baskıyla tabii kılınan kadınlar

için yeni bir başlangıca işaret ediyor. Sonraki yarım yüzyıl boyunca da dilde görmezden gelinen kadınlar, şiir, roman ve özellikle öykü alanında verdikleri eserlerle, kendi kamularını inşayı sürdürürler. Bağışlanmış değil kazanılmış hakların biçimlendirdiği bir inşadır bu.

Benim için, dil ve kamusal alan mücadelesinde ilkokul yıllarından itibaren kitaplarını okuduğum Halide Edip'in tespit ve sorgulamaları daha ilham verici olmuştur.

EDEBÎ ÇİZGİSİ VE FİKRİYATI

Geri dönelim Halide Edip'in hayat hikâyesinin ana unsurlarına: Yazarımızın edebî çizgisi ve fikriyatı Osmanlı çağında şekillendi ve gelişme gösterdi. 1884'te Beşiktaş'ta dünyaya geldi. Varlıklı, saraya yakın bir aile ortamında yetişti, babası Mehmet Edip Bey sarayda memurdu, annesi Bedirfem Hanım'ı ise veremden yitirdi. İçe dönük olduğu oranda gözlemci ve okumaya meraklıydı. Eğitim alanında hep teşvik edildi. Özel hocaları vardı, Amerikan Koleji'nde eğitim gördü, evde İngiliz mürebbiyesinden ve alanında usta Türk hocalardan dersler aldı. Anneannesinin anlattığı masal ve menkıbeler, mahalle ortamının sağladığı katkılarla geleneksel kültürü içselleştirmesini sağladı. Annesiz büyümekten kaynaklanan sebeplerle, öngörülme çözümler sergiler çocukluğunda. Ancak baba desteğini hep yanı başında bulmuştur. Öyle ki gece ağlamalarından birinde onu sakinleştiremeyen yakınları, çaresiz, Yıldız Sarayı'nda nöbetçi olan babasının yanına götürmüşlerdi kendisini. Beri taraftan babasının evliliklerine bağlı olarak sürekli mekân değiştirmenin, etrafındaki kalabalığa rağmen iç dünyasına kapanma eğilimini güçlendirdiği söylenebilir. Bir erkek çocuğu hâleti içinde büyüdüğünden söz eder

kendisi, mesela babası onu "Halit" diye çağırırmış. Esasında varoluş biçimi kamuya yönelik olduğundan, sezgisiyle, erkeksi sayılan tepkilerle yönelimine güç kazandırmaya çalıştığı söylenebilir. Bir dönemde uyumsuzluk sergilediği için kolejden ayrılp evde özel eğitim gördü. Mürebbiyesi Miss Fensham'dan aldığı İncil derslerinin kendisini İslâmiyet'ten uzaklaştırmak yerine, zihninde İslâmî kültürün parçalarıyla bağ kurmasına yardımcı olmasıyla, inancını güçlendirdiğini belirtir *Mor Salkımlı Ev*'de.¹

Sevilme susuzluğu çeken bir küçük kadındı. Kolejin son sınıfındayken, kendisine ders vermek için evlerine gelen matematik dehası Salih Zeki'ye âşık oldu. "Onun kölesiydim, zihninin kölesi", diye anlatacağı hislerini ileride. Böyle de olsa, tesadüfen onun kendisini aldattığını öğrenince, sineye çekmedi bunu, kumalı bir hayata razı olmadı. Böylelikle dokuz yıl süren evliliğini sonlandırdı. Oğullarını yanına aldı. Osmanlı'da evlilik sözleşmesiyle kocasını boşayan ilk kadındır. Daha sonra on beş yıl evlenmedi. Mina Urgan'a, Salih Zeki'yi asla unutmadığını söylemiştir. Romanları hep bu aşk üzerine hesaplaşmanın izlerini taşımaktadır. Adnan Adıvar için ise 1958'de, "Ondan sonra

1 Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Özgür Yayınları, 2000, s. 127.

hayatta yapayalnız kaldım, meğer o benim her şeyimmiş" der Sermet Sami Uysal'a.²

Sevgi açlığı çekmesi nedeniyle âşık olmaya meyyaldır, bu meyanda yaşadığı hayal kırıklıklarını romanlarına yansıtır. Batı tarzı roman yazan ilk kadın romancımızdır. Şerif Aktaş, "Bu romanlarda, müstesna yaradılışlı kadın kahramanların ruh hâlleri eserlerin özünü teşkil eder" ifadesini kullanır ve yazarın eserlerini kendi içinde üç gruba ayırmanın yerinde olacağını düşünür:

1) *Handan* çevresinde toplanan kadın dünyasının, aşk ve aile ilişkilerinin işlendiği romanlar.

2) Yaşadığı sosyal çevrede olmayan dışı sayılabilecek bir kadın kahramanın bir tezi savunma gayretini kuvvetle hissettiren *Vurun Kahpeye*, *Yeni Turan* gibi romanlar. Başkarakterleri memlekete, insanlığa ve İslâm'a hizmete adanmış kişilikler olan memleket ve dava romanlarıdır bunlar.

3) *Sinekli Bakkal* örneğinde belirginleşen, yine kadın kahramanın önde olduğu, mekân-insan ilişkilerine dikkat edilen, kahramanların içinde yaşadıkları çevreyle birlikte tanıtıldığı töre romanları.³

Seviye Talip, kocasını sevmeyen bir kadının boşanma zorlukları yüzünden yaşadığı problemleri konu alır. *Handan*'ın kahramanının Halide Edip'in kendisi olduğu düşünülür. *Kalp Ağrısı*,

2 *Varlık*, Şubat 1973.

3 Şerif Aktaş, "Halide Edip Adıvar," *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri*, cilt: 11, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1992, s. 60-65.

Zeyno'nun Oğlu, Son Eseri ve Mev'ud Hüküm... Bir kadın ressamla bir yazar arasındaki yasak aşkı konu aldığı *Son Eseri*'nde arkadaşı Müfide Kadri'nin talihsiz aşk hikâyesinden esinlendiği kaydedilir. O kadınların her birinde kendisinden bir parça olduğunu dile getirmiştir. 1936'da yayımlanan *Sinekli Bakkal*, Abdülhamid dönemi İstanbul'unda geçer; *Sonsuz Panayır* ise 1940'ların İstanbul'unda. Kadın kahramanlar yine ön plandadır. Ayırt edici bir özellik olarak mekân özelliklerine yer verilmesi gösterilebilir. Modernleşmenin şekilci bir şekilde alımlandığı asriliğe karşı eleştirileri *Yeni Turan* ve *Yolpalas Cinayeti* gibi romanlarında okunabilir.

GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELERİNİ EYLEME DÖNÜŞTÜRME

Halide Edip, döneminin kadın şair ve yazarları arasında benzeri görülmemiş ölçüde eyleme yönelik bir hayat sürdürmüştür.⁴ Savaş yıllarında çok farklı alanlarda sürekli faaliyet gösterdi. Balkan Savaşı sırasında Teali Nisvan Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1916'da Lübnan ve Suriye'de okullar açtı. 1919'da Yunanların İzmir'i işgalini takiben İstanbul'da gerçekleşen birçok mitinge katıldı, Sultanahmet mitinginde etkiyici bir konuşma yaptı. "Karakol" adlı gizli örgüte girerek Anadolu'ya silah kaçırma faaliyetine destek oldu.

İngilizlerin İstanbul'u işgalini takiben kocası Adnan Adıvar'la birlikte idama mahkûm edilenler arasında yer aldı adı.

4 Nezihe Muhiddin ve Yaşar Nezihe Bükülmez bu konuda istisna teşkil ederler.

Ancak o daha önce eşiyile birlikte Anadolu'ya kaçmıştı zaten. Mustafa Kemal'in yazı işlerini yürütmek, üstlendiği sorumluluklardan sadece biriydi. Millî Mücadele'ye katılarak başçavuş unvanını kazandı. Anadolu Ajansı'nun kurucularındandı, yanı sıra ajansta hem yazarlık yapıyor hem de ayak işlerine bakıyordu. Halide Edip'in bu dönemde kaleme aldığı *Türk'ün Ateşle İmtihanı* ve *Ateşten Gömlek* romanları hem anularının bir kısmını hem de Millî Mücadele esnasında yaşananları yazarın gözlemleri ve canlı anlatımıyla sunar. Bilhassa *Ateşten Gömlek* romanı, savaştan ve Mustafa Kemal'in *Nutuk* eserindeki perspektifle daha sonra yazılan Millî Mücadele romanlarından ayrı bir yerde durur. Savaştan sonra öğretmenlikten istifa edip Kız Mektepleri Umu Müfettişi görevini üstlendi. Celal Nuri ve Refik Halit gibi isimlerle birlikte Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Bu nedenle mandacılıkla suçlandı.

Cumhuriyet kurulduktan sonra Mustafa Kemal'le görüş ayrılıkları derinleşti. Cumhuriyetçiliğinin yanı sıra demokratı. Esasında din konusunda bütün tebaaya aynı mesafede yaklaşma fikrine yakınlık duymaktaydı. Eşi Adnan Adıvar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularındandı. Parti kapatıldıktan sonra hayatları zorlaştı. Tahrir-i Sükûn Kanunu'nu takiben kocasıyla birlikte yurt dışına gitmek zorunda kaldı. Kılık kıyafete karışılmasını şekilci buluyor, eleştirmekten geri durmuyordu. Şapka Kanunu'na gösterilen tepkileri ise şöyle yorumlamıştı: "Devrimler ara-

sında en ciddi muhalefeti yaratan şapka kanununa sokaktaki adamın karşı koyması, kanunu yapan adamların hareketinden çok daha batılı idi. Çünkü şapka-ya karşı koyanların çoğu, ekonomik nedenler dâhil, birçok haklı temellere dayanıyorlardı."⁵ Falih Rıfki Çankaya'da onun benzeri devrimlere yönelik itirazlarını şöyle yorumlar: "İlk yapılan işlerden biri, İstanbul tramvayları ile vapurlardaki perdelerin kaldırılması olmuştur. Gariptir, o sırada pek aydın ve pek ileri bir İstanbul hanımı ile, Halide Edip (Adıvar) ile konuşuyordum. Hanım, Ankara aleyhine cepheye katılmıştı. Bana, 'Hem efendim, bizim peçelerimize, perdelerimize ne karışıyorsunuz?' demişti."⁶ Yurt dışına suskun düşmemek, inzivaya çekilmemek için de gittiği söylenebilir.

Metinleriyle öyle bir güven vermiş olmalıydı ki, Hint Müslümanları 1935'te İslâm Üniversitesi Millî Cephe'yi kurma amacıyla düzenlenen kampanyaya davet etti onu. Orada kaldığı süre içinde pek çok üniversitede dersler verdi. Onun Hindistan gezisine dair notlarını içeren kitabı, Mahatma Gandhi, Muhammed İkbal, Sarojini Naidu gibi önemli isimlerle görüşmesini ve verdiği konferanslarda Türkiye'nin kurtuluş ve modernleşme mücadelesini Hint halkına anlatmasını içermesi bakımından değerli-

5 Edip Adıvar, *Yale Review*, 1929 Güz Sayısı, s. 30'dan aktaran H. Kodalak-M. Yılmaz, "Şapka Kanunu ya da Bir Devrin Anatomisi", *Teklif*, 15 Ocak-15 Şubat 1989, s. 20.

6 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul, 1980, s. 410.

dir.⁷ 1939'da İstanbul'a dönen Halide Edip 1940'ta İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü başkanı oldu, Türk PEN Kulübü 1950'de onun öncülüğünde kuruldu. Aynı yıl Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili seçildi. Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılmasına karşı çıkarak 1954'te istifa etti ve evine çekildi, 1964'te hayata gözlerini yumdu.⁸ Üniversitede verdiği derslerin derin etkisi yıllar sonra öğrencileri tarafından dile getirilmiştir.

SONRAKİ KUŞAKLARA ROMAN TÜRÜNÜ SEVDİRMEYİ BAŞARDI

Türkiye'de yasaklı bir yazarken, aynı akış içinde roman türünün gelişmesinde etkili olmayı sürdürdü. Kendinden sonraki kuşaklara romanı sevdirmeyi başardı. Dili, kadın yazarlar için yüreklendirici olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişimizin şahidi olduğu kadar aktörlerinden de biridir Halide Edip Adivar. Dil ve kamuda eksik olmanın maduniyet oluşturduğunu erken yaşta fark etmiştir. Bu nedenle de mütedeyyin kadınların kamusal alanın imkânlarından mahrum kalmasına yol açacak devrimleri eleştirmekten geri durmamıştır. Kamuda başörtüsü yasağının kamusal alanı daraltırken, yasaklı kadınların ailelerini, dolayısıyla da bütün toplumu zayıf düşüreceğini fark etmemesi mümkün değildir.

7 Halide Edip Adivar, *Hindistan'a Dair*, Can Yayınları, İstanbul, 2014.

8 İpek Çalışlar, *Halide Edib - Biyografisine Sığmayan Kadın*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2022, s. 389-467.

Tahsilin sıkı bir merkezîyetçiliğe tabi tutulmasına hiçbir zaman inanmamıştır.⁹ Hayat ve insan ilişkilerinin makul ve geliştirici olacağı bir devrin hayalini kuruyordu. "İnsan sürülebilir, imha edilebilir, ama fikir öyle değil. Fikir kafadan kafaya, devirden devire atlar geçer ve kendini gösterir" diye yazmıştı *Mor Salkımlı Ev*'de.¹⁰ Yıllar sonra, onun romanlarıyla büyüyen seküler okullarda eğitim gören genç kızlar, başörtüsünü özgürleşme sembolü gibi görüp benimsediler.

Şule Yüksel Şenler aktivisti, metinleri ve konferanslarıyla başörtülü kadın kuşaklarına model oldu. Anadolu'da verdiği konferanslarda genç kız ve kadınlara bir toplumsallaşma ufku açtı. Mütedeyyin ailelerin kız çocukları için tasarladığı gelecek planını değiştirdi faaliyetleriyle. Ancak benim için, dil ve kamusal alan mücadelesinde ilkokul yıllarından itibaren kitaplarını okuduğum Halide Edip'in tespit ve sorgulamaları daha ilham verici olmuştur. Şule Yüksel kamusal alandan seslendiği hâlde, kahramanı Feyza'ya, tuzaklarla dolu olduğunu düşündüğü kamusal alandan uzaklaşarak eve dönme kararı aldırır.

Eserleri ve polemikleriyle edebî kamuda bir dönüşüm başlatan 'ilk'¹¹ kadın romancımız Fatma

9 Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 254.

10 Halide Edip Adivar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 146.

11 İlk kadın romancımız esasında 1877'de yayımlanan *Aşk-ı Vatan* adlı ilk romanıyla Zafer Hanım'dır, ancak daha sonra yazmayı sürdürmediği için, ilk kadın romancı unvanı beş roman yazar Fatma Aliye'ye layık görülür hep.

Aliye'yi de şükranla anmak gerekir burada. Toplumcu duyarlılığa sahip, aynı zamanda halkın sesinde Hakk'ın sesini arayan kadınlar her birine çok şey borçlu. Kız çocuklarının, erkeklerle mektup yazarlar, diye okuldan uzak tutulduğu bir dindarlık anlayışı karşısında sıkışan kuşaklara düşünme ve eyleme yolları açtı onlar.

Yanlı bir kuruluş üzerinden yapılan kamusal alan mükemmel değil bugün, sivil toplum da ölgün bir varlık sergiliyor, ancak teknolojik devrimin de itmesiyle, dilde güçlü bir devrim olduğundan söz etmek mümkün. Öykü yayıncılığının bu kadar faal olduğu başka bir dönem yaşandı mı bilmiyorum. Şehrazat kaygısı içinde, değerleri, varlığı koruma ve hayata kazandırma çabası içindeki kadın ve erkekler sanki birlikte, öyküleştirmede arıyorlar "Ne yapmalı?" sorusunun cevabını.

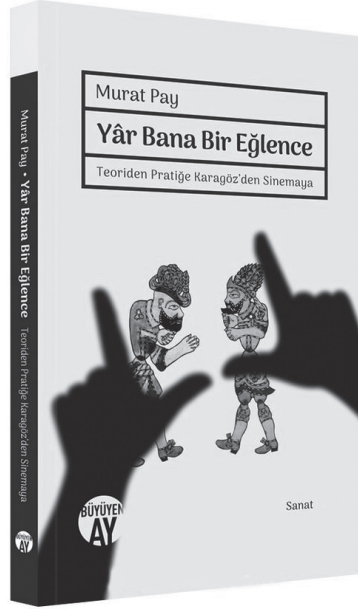
Bu sırada Rabia müphem bırakılmış hayat sahnelerinin netleşmesi adına hep geri dönüyor, Handan, Kaya, hayattan yükselen eleştirilerin etkisiyle yeni birer vücut bularak eksik veya çarpık olana işaret etmek üzere dönüyor veya dönmekteler. Romancının gücü bu: Kendini münezzeh kılmıyor, karışıyor sayfalara, samimiyetiyle inandırıyor. Memleketlerinde bir süreliğine unutulmuşu terk edilmiş olan yazarlar yüz yıldan bu yana kuşaklara fısıldıyorlar bu düsturu: Kendin için istediğin iyiliği, güzelliği, hayrı, başkası için de isteyeceksin.

Yâr Bana Bir Eğlence

MEHMET ZAHİD BAŞAK

Yâr Bana Bir Eğlence, Murat Pay'ın 2012'de kabul edilen yüksek lisans tezine dayanıyor.¹ Dayanıyor demem beyhude değil. Zira kitap her geçen gün sayıları artan tıpkı-basım tez örneklerinden birisi değil. Akademik tezlerin hadleri keskin bir biçimde çizilmiş ruhsuz metinleri kisve-i taba büründüklerinde hep bir keşke dedirtir. Zira kitap bir tezdense daha fazla dosttur okuyucuya. Bu kitap çok şükür ki böyle değil. Tez, okuyucu dostu bir şekilde gözden geçirilmiş, kimi münâkasa, cem ve takdim-tehirler ile akışkanlık kazanmış ve "Sinemanın Fotoğrafla Kavgasında Karagöz Nerede Duruyor?" başlığında görebileceğimiz gibi sadece kitaba münhasır bölümleri de ihtiva ediyor. Bu durumun okuyucu için bir nimet olduğunu ve aynı zamanda bu alanda akademik araştırma yapacak olanlar için ise bir külfet doğurduğunu belirtmem gerekiyor.

¹ Murat Pay, *Yâr Bana Bir Eğlence Teoriden Pratiğe Karagöz'den Sinemaya*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2023.

Kitabın yayımlanmasına kadar geçen zaman zarfında Karagöz ve sinema münasebeti hakkında akademik olarak sadece bir adet makale neşredilmiş. İlgili makale ("Beyaz Perdede Yaşayan İki Gölge: Karagöz ve Sinema") 2014 yılında kuvvetle muhtemel Pay'ın tezinden haberdar olmadan kaleme alınmış. Türkiye'deki akademik vasatın iki türlü refleksi mevcut. Ya bir konu çalışıldı ise o konu "çalışıldı" düşüncesiyle meselelenin kemale erdiği zehabına

kapılmıyor ya da o konu çalışan kişinin mülkü gibi düşünülüp yanına bile yaklaşılmıyor. Bu yazıda bu alışkanlığın dışında bir tutumla hareket etmeye çalışacağım.

Karagöz de diğer her şey gibi bilmenin nesnesi hâline geldiğinde akademik puan toplayıcılığı ile samimi bir merakın arasında bir tercihle ele alınmak durumunda kalıyor. Bugün Karagöz ve sinema konulu bir sempozyum tertip etmeye kalksak bu alanda ne kadar çok akademik puan toplayıcısı olduğunu görüp şaşırırız. Bereket ki bu kitap samimi bir merakın ve ihtiyacın izini süren bir akademik çalışmaya dayanıyor.

Kitap kendi cevabını da içeren "Karagöz dirilir mi?" sorusuyla başlıyor. Gölge oyunu ve Karagöz'ün tarihçesiyle devam eden araştırma Karagöz'ün tekniği hakkında bilgilerle nazari bir hüviyet kazanmaya başlıyor. Bu kısımda Karagöz'ün günümüze intikalinde birtakım dönüşümlerin yaşandığını ve karşımızda bir otantiklik meselesinin olduğunu fark ediyoruz. Bu kısımda hususen Küş-

teri Meydanı kavramı okura sunuluyor.

“Perdede Hareketlenen Düşünce” bölümünde ise perde gazellerinde geçen tasavvufi kavramlarla birlikte gölge, temaşa, ayna, hayal perdesi, dilin seyirci ile birlikte inşası, esnek biçim ve doğaçlama üzerinde duruluyor. “Bir Karagöz Oyununun Tahlili” başlığı altında ek kısmında metni verilen Hayali Küçük Ali’nin metinleştirdiği *Karagöz’ün Gelin Olması* oyunu üzerinden teknik kısımda bahsi geçen bölümler Karagöz’ün nazari altyapısı ile harmanlanarak irdeleniyor.

Kitabın ikinci bölümü ise ilk bölümde çizilen nazari ufuk çerçevesinde Karagöz ile sinemanın, ilkinin diğerine el verebileceği nazariyle kimi temas noktaları ortaya konuyor. Bu bölümde sinemada hareketin temsili olarak gerçek, Karagöz’de hareketin temsili olarak gölge, görüntünün tahakkümü, seyircinin ferdiyeti, özdeşleşme ile yabancılaşma arasında temaşa, mahremiyet, dramatik adacıklar, Karagöz’deki tip ile sinemadaki karakter temaları üzerinde duruluyor. Tezden ziyade olarak eklenen ikinci alt başlık ise “Teoriden Pratiğe Karagöz’den Sinemaya” ismini taşıyor. Bu bölümde ise yazarın yönetmen olarak Karagöz’den nasiplenmeye çalıştığını görüyoruz. Kitap tıpkı bidayetinde olduğu gibi nihayetinde de bir soru ile hitama eriyor: Gölge oyununun Osmanlı coğrafyasında Karagöz ismini almasına benzer şekilde sinema, coğrafyamızda kendine bir ad bulabilecek midir?

KAVRAMLAR ARASI CEVELAN

Yazarın kitap hâline getirdiği tezini hazırlamasının üzerinden on bir yıl geçmiş. Karşılaştırmalı olarak tez ile kitabı kıyasladığımızda genel çerçevesinin azami oranda korunduğunu görüyoruz. Bu durum yazarın süreç içerisinde vardığı nazari ufkun pek değişmediğini işaret ediyor.

Yazar Karagöz’den sinemaya geçişte hareketin temsili olan gölgenin gerçek’e evrildiğini iddia ediyor. Burada kullanılan kavram çiftinin ne kadar isabetli seçildiği tartışmalı. Metafizik gerçeklik göz önüne alındığında sinemanın gerçek’i de pekâlâ mutlak varlığa nispetle gölge kapsamına girebilir. Diğer taraftan sinemadaki hareketli imajlara gerçek ismi verildiğinde gölgenin de bir gerçekliğe sahip olduğu ihmal edilmiş oluyor. Osmanlı Türkçesinde Karagöz’e *hayal-i zil* denilirken sinemaya ise *hayal-i zi-ruh* denmiştir. Yazarın gelenekte hayal ile ortak olarak nitelenen bu iki sanattan genç olanına niçin gerçekliği atfettiği sorusu baki.

Yazar kavramlar arasında irtibatlar kurmayı gözetse de nazari bir dikkat elden gittiğinde ortaya bir cevelan çıkıyor. Ayna kavramı üzerine yazdıkları örnek verilebilir. Hayalî’yi mürşit, seyirciyi mürit olarak konumlandıran yazar, mürit-mürşit ilişkisinin indirgenmiş bir yorumunu ortaya koyuyor. Benzer bir ilişkinin Şeyh Küşteri’den el alan Hacivat’ın mürşit, Karagöz’ün ise mürit rolüne büründüğü şeklinde de kurulabileceğini ifade ediyor yazar. Bu durumda ibret, hayalinin tecrübelerini perdede damutarak

seyirciyi bu tecrübe zeminine ortak kılması olarak ortaya konuyor. Burada gelenekte mürit-mürşit irtibatının ne’liğine hiçbir atıfta bulunulmuyor. İbret fikrinin temellendirilmesi için kavramların mefhumu kurban ediliyor.

Temaşa kavramı bir yerde “Katmanlılığın her bir seyircinin kendi tecrübesi ile oyuna katılımına müsaade etmesi” (s. 84) olarak özdeşleşme ile müteradif kullanılırken aynı kavram başka bir yerde “seyircinin kendi tecrübesinden hareketle kısa yahut uzun vadeli bir seyrisülük (manevi arınma yolculuğu)” (s. 45) gerçekleştirmesi ile birlikte kullanılmakta. Burada kavramların bu özel anlamları yüklenmesinin gerekçelendirilmediğini açık bir şekilde görmek mümkün. Kitap boyunca kavramların ne sözlük ne de terim anlamları üzerinde durulmadığı için mefhumlar keyfe keder kullanımların mahkûmu olmuş durumda.

Kitapta bir diğer dikkat çeken husus, kavramsal çerçevenin muhayyel bir seyirci üzerinde oluşturduğu tesirlerden sıklıkla bahsedilmesi. Algısal olarak Kuleşov etkisinin tesirinde olmaya devam etsek de artırılmış gerçekliğin, üç boyutlu görsel dünyaların, yapay zekâ destekli deepfake görüntülerinin muhatabı olarak Lumiere Kardeşler’in *Trenin Gara Girişi* filmi izleyen izleyicilerden farklı olduğumuz da muhakkak. Film izlemenin bir deneyim olduğu düşünülünce tekil deneyimlerden külli bir “seyirci”ye geçmek teorik çerçeveyi temellendirmek için kaliteli bir zemin kurmuyor.

NAZARİYEDEN TATBİKATA

Son kısımda ise yazarın yönetmen olarak bu nazari ufukta ortaya koyduğu çalışmaların tezdeki iddialar çerçevesinde bir yapısökümü yapılmış. Burada nazar ile amelin, aşk ile meşkin beklenen kavuşmasının neticeleri üzerine tefekküre dalmak mümkün. Bu kısımda Tarkovski'nin “[...] Unutulmasının ki sanatçı her zaman kendine sonradan çiğneyeceği ilkeler koyar. Sanırım, yaratıcılarının benimsediği estetik doktrinlere uygun eser sayısı çok azdır” sözünü hatırladım. *Dilsiz* filminde ideal tip-değişim istidadına sahip tip sınıflaması açık bir şekilde ihlal edilmiş. Hakeza filmde ayna kullanımı ile kitapta vurgulanan mananın örtüştüğünü iddia etmek pek mümkün gözüküyor. Henüz geniş kitlelerle buluşma fırsatı bulunmuş olan son (belgesel) filmi *Hep Otuz Üç Yaşında* filminde de meydan fikrinden yararlandığını ifade ediyor yazar. Lakin bu meydanın Küşteri Meydanı olduğunu iddia etmek zordan öte. Kitabın en güzel tarafı buna benzer kıyaslamaları okuyucu ya yaptırabilmesinde gizli.

Filmlerinin muhtevaları itibarıyla gelenek meselesine yoğunlaşan yazar, geleneğin mutlak surette barışılacak ya da mütemadiyen kavga edilecek bir adres olmadığını idrak ettiğini ifade ediyor. Benzer şekilde gelenek meselesinin salt bir form aktarımı olmayacağını da *Miraciyye* filmiyle idrak ettiğini belirtiyor. Bu noktada Recep Alpyağıl Hoca'nın düşünce tarihimizdeki akımları *gelenek* tabiri ile anmasını hatırlamak mümkün. Gölge tiyatrosunun Küşteri tarafından dönüştürül-

Murat Pay

Murat Pay'ın kitap hâline getirdiği tezinin hazırlanışının üzerinden on bir yıl geçmiş. Karşılaştırmalı olarak tez ile kitabı kıyasladığımızda genel çerçevesinin azami oranda korunduğunu görüyoruz.

mesi de böylesi bir süreç üzerinden değerlendirilebilir.

Bu noktada yazarın kitabın sonunda sorduğu sinemanın bu coğrafyada kendine bir ad bulup bulamayacağı sorusuna bir cevap verilebilir. İsim müsemma irtibatı ile bakılacak olursa gölge oyunu genel tekniğin adı iken Karagöz bir karakterin adı. Sinema mekânın adı iken film teknik malzemenin ismi. İster motion picture diyelim ister rahmetli Ahmet Uluçay'ın tabiriyle gimıldak, mühim olanın evvela tesmiye değil metafizik arkaplanın sanatçıda, ondan sudur edecek kıvamda bulunmasıdır diyebiliriz.

Ahmet Uluçay bir mülakatında “Van Gogh olabilmek için bir boya, bir fırça bir de Van Gogh'a ihtiyaç var” diyordu. Karagöz ve sinema üzerine çalışma yapmak isteyenlerin de hem sinemadan hem de teolojiden nazari ve amelî bir bakışla nasıpdar olması gerekiyor. Zira bu husus Şeyh Küşteri'nin gölge oyununu Karagöz hâline getirmesinin de gerek şartı. Yeter şartı ise “söyle Yunus” diyen Tapduk iznidir.

İsmet Özel'in “İnsanlar hangi dünyaya kulak kesilmişse öbürüne sağır” dediği gibi Karagöz ve sinema ilişkisi de iki dünyayı birbirine kavuşturan lakin kendileri olarak kalmalarını da temin eden bir nazari itibar ile yeni çalışmaları bekliyor.

Nevzat Atlı: Türk Musikisinde Bir Çizgi

GÜLŞEN ÖZER

Nevzat Atlı

Beşir Ayvazoğlu, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi* (2015) adlı eserde yayımlanan “Nevzat Atlı'nın Penceresinden İstanbul Musiki ve Musiki Mahfiller” başlıklı söyleşisinde Atlı'nın dünyasına da yolculuk yapmamıza imkân verir. Gerçekten de İstanbul'u, eski İstanbul kültürünü, sanatını anlamak için görüşüne başvurulacak ender isimlerden birisidir Atlı. Onun hayatı bir bakıma müziğimizin de uzak-yakın tarihi anlamını taşıyor. Çünkü memleketimizde 1940'ların sonundan itibaren Atlı'nın odağında yer almadığı

neredeyse tek bir musiki olayı yoktur. Klasik Türk musikisi denilince akla gelen ilk isimlerden biri olan Atlı'nın dönemlerin sanatkârı olarak hafızasını okur için Ayvazoğlu ile birlikte tazelediği satırlarda da bunu görmek mümkün.

MUSİKİ BİR MAHFİL İŞİDİR

Bu söyleşiden Nevzat Atlı kendisiyle ilgili ilk kaleme alınan yazının *Cumhuriyet* gazetesinde Ahmet Hidayet Reel tarafından yazıldığını da öğreniyoruz. “Gençler artık göğsümüzü kabartıyor, işte Nevzat Atlı'nın

üniversite korusu da dinlediğimiz gibi.” cümlesinden anlaşılan onun yıldızının erkenden parlayan bir sanatçı olduğudur. Atlı'nın İstanbul anlatısı artık ancak siyah beyaz fotoğraflarda ya da filmlerde görebileceğimiz bir şehrin sokaklarında gezme hissi uyandırır. Şimdilerde hiçbirisi kalmayan direkler arası sinemaları, Beyazıt kiraathaneleri, eğitim-kültür mekânı olan konaklar, bugün olmayan ahşap binalar ulaşım ve Suriçi bostanları bir üniversitelinin hayatından parçalar bu söyleşi içinde yer almış.

Musiki fasılları yapılan Recai Bey konağı âdetleri de bugün kuralsızlığın kural olduğu bir dünya anlayışı için oldukça hayali. Özellikle konağa gitmeden kuralların anlatılmış olması, eski usul temenna ve bir hayli açık olması ile ünlü çayların içilme mecburiyeti sanatla serbestiyetin, ölçsüzlüğün örtüştüğü zannedilen günümüz için hayli anlaşılmaz. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in Mercan'da bulunan konağında ki toplantılara katılarak onun kültür-sanat çevresine dâhil olması ve Türk musikisinin otoriteleriyle yol alması kısa zamanda yeteneğinin görünür kılınmasını sağlamıştır. Atlığ, İbnülemin Mahmud Kemal'i şöyle anlatır: "İbnülemin Mahmud Kemal Bey'i daha çok Türk örf ve ananesinin yaşandığı bir evi yaşatan bir insan olarak tanıdım. Orada oturulacak yerler belli bir kaideye bağlıydı. Keza konuşmak da öyleydi. Kendisi meclisin en büyüğü olduğu için söz verirse konuşulurdu. Aksi takdirde bir şey söyleyemez, aklınıza geleni pattadak konuşamazdınız. Bu bakımdan hiçbir üniversiteden alınamayacak sosyal dersleri biz İbnülemin Mahmud Kemal'in evinde aldık. Oraya gelenlerin her birinin geniş bilgilerinden istifade ettik. Ama bu herkese nasip olacak bir şey değildi. Hele bugün, bunun hiçbir benzerini göremiyoruz. Bunlar nur dağıtan insanlardı. Bilgileri nâmütenahiydi. Bu bilgi ummanı ister istemez taşardı. Biz de bu taşan bilgilerden nasibimizi aldık."

Tek bir kişiye bağlı kalmamasına ve musiki merkezli bir tahsil görmemesine rağmen Nevzat Atlığ, bir tıbbiyeli olarak verdi-

İşaretlerle oluşturulmuş bir musiki dilini insandan insana aktarmak için büyük bir çaba harcayan Nevzat Atlığ'ın hayatı, çok önemli bir kültürel mirasımız olan musikin zaman içindeki yolculuğunu gözler önüne sermektedir. Bu yüzden Atlığ'la ilgili çalışmalar basılı kitaplarla sınırlı kalmamıştır.

ği konserlerle, yönettiği korolarla kendi sesini bularak, kendi yolunu açmıştır. 1948 yılında üniversite korosu şefi olarak 23 yaşında ilk konserini vermiştir. Atlığ üzerinde emeği geçenler arasında ilk eğitimini aldığı babası dışında ilk olarak Mesud Cemil Bey'i zikreder. Burada ayrıca şu büyük gerçeğin de asla unutulmaması gerekiyor: Tek Parti devrinde Türk musikisine sırt çevrildiği biliniyor. İşte o zor zamanlarda musikimizi ayakta tutan önemli gelişmelerden biri Türkiye'nin ilk büyük radyosu olan Ankara Radyosu ve bu kurumun başına getirilen Mesud Cemil'dir. Başka bir yerde şöyle diyecektir onun için: "Mesud Cemil Bey'i ne kadar devam ettirip, kendi şartlarım altında ne kadar geliştirebildiysem, aynı ilkeler doğrultusunda gerekli yenilikler getirebildiysem, kendimi o kadar liyakatli bir halef sayarım."

Millî olanın altının çizildiği bugünlerde yine millî olanla kopuşun izlerini arayanlar için musiki tarihi çok şey söyler. Gelenekten kopuş, onu yok sayış hatta nefretle yok etme siyasetinin her alanda yaşanması sanat alanını da es geçmemiş hatta uzun yıllar durumun trajikomik görüntüsünü an-

latmanın en çarpıcı sahası da olmuştur. Nevzat Atlığ da İstanbul Belediye Konservatuarı kurulduğu zaman Türk musikisinin burada yer almamasını hüznüyle aktarıyor. Osmanlı'nın ilk konservatuarı Dârülehnan çalışmaları İstanbul Belediye Konservatuarı'na dönüşür ama bu geçişte artık Türk müziği sadece "tetkik ve tasnif heyeti" olarak varlık gösterir. Öte yandan Atlığ, Mesud Cemil'in Türk musikisi aleyhine yazmasını talihsizlik şeklinde yorumlarken bir ihtimal olarak şayet Atatürk'e "Münir Nurettin ve Mesud Cemil Bey musikimizi farklı bir şekilde dinletebilseydi onu farklı bir kanaate sahip kılabilirlerdi." diyor. Belki ama bu da çoğu hadise gibi tarihte, büyük kırılma anlarında "olmuş olsaydı, bir ihtimal" fantezilerine dâhil olmaktan başka bir anlam taşıyor. Burada Atlığ'ın hafızasına dayanarak Mesud Cemil üzerine aktardıklarında birtakım çelişkilerle karşılaştığını da kaydetmemiz lazım.

MUSİKİ HATTININ TAHKİMİ

Nevzat Atlığ'ı anlatan kitaplar, onu merkeze alan makaleler, gazete yazıları onun Türk musikisinin Cumhuriyet devrindeki mühim sanatkarlarından biri

olduğuna işaret eder. Atlığ'ın hayatı her nereden bakılırsa bakılsın mütevazı, sanatını merkeze alan başarılı klasikler arasında ismini yazdıran takdire şayan bir hayattır. Ailesi Edirneli olan Atlığ babasının görevi nedeniyle 1925 yılında Denizli'de dünyaya gelmiştir. Ailenin ilk çocuğudur ve müzik eğitimi de babasından keman öğrenerek başlamıştır. Babasının tertip ettiği fasıllar içinde büyümüştür.

Kuşkusuz Nevzat Atlığ'ın Türk musikisi tarihine adını yazdırma sürecinde tıp fakültesini İstanbul'da okuması önemlidir. Zira o yıllarda sanat çevrelerine katılması ve okulla beraber musiki çalışmalarını sürdürmesi ancak İstanbul'un kültürel iklimi ile gerçekleşmiştir. Esasen eski İstanbul kültürü de edebiyata ve musikiye son derece açıktır zaten. Başarılı icraları onun ses sanatçısı ve araştırmacı kimliği ile öne çıkmasını sağlamıştır. Öyle ki daha önce hiç yüz yüze gelmediği Bedii Faik ve Şevket Rado, Atlığ'ı Başbakan Adnan Menderes'e tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul Radyosu Türk Musikisi Şube Müdürlüğü'ne tayin edilen Atlığ, Mesud Cemil Bey'le yakın mesai arkadaşlığına başlamıştır. Mesud Cemil'in konservatuvar kurması için davet edildiği Bağdat'a gitmesi üzerine radyoya müdür vekili olarak tayin edildi ve Klasik Koro'nun yöneticiliğini üstlendi.

Nevzat Atlığ, bunun dışında İstanbul Konservatuvarı İcra Heyeti Şefliği, Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Türk Musikisi Komisyon Başkanlığı, TRT Yönetim Kurul Üyeliği, Klasik Türk Müziği Koro Şefliği, Atatürk Kültür ve Dil Tarih

Kurumu Üyeliği, TRT Yüksek Kurulu Üyeliği gibi görevlerle bulunmuştur. Atlığ, başarılı icralarının ötesinde Türk musiki hattını korumak için çok çaba harcamıştır. Atlığ, 1960'larda Yılmaz Öztuna'yla tanıştıktan sonra Devlet Korosu ve Türk Müziği Devlet Konservatuvarı fikrini zihninde şekillendirmiştir. Yurt dışında da konserler vererek Türk musikisini temsil etmiş, Almanya, Tunus ve Cezayir'de düzenlenen müzik festivallerine katılmıştır. Askerlik dışında tüm işlerini musikiye göre ayarlayan bestekâr babasının izini sınımsız takip eden Atlığ 9 Aralık 2023'te aramızdan ayrıldı.

Türk müziği alanındaki verimli çalışmalarının karşılık gördüğü ödüllerle de başarıları taltif edilmiştir. Klasik Türk Müziği Ödülü (1981), Türk Kültürüne Hizmet Ödülü (1983), Devlet Sanatçısı Ünvanlı (1987), Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü (1999), Necip Fazıl Ödülü (2018) onun verdiği emeğin karşılık bulduğunu gösteren birkaç örnektir.

TOPLUMSAL HAFIZA VE MİRASIN AKTARILMASI

Kültürel birikimin geleceğe taşınmasında ciddi kaynak olarak niteleyebileceğimiz sözlü ve yazılı tarih çerçevesinde şahısları anlamak ve anlamlandırmak vazgeçilmez bir değere sahiptir. Nevzat Atlığ'ın şahsi tarihi, bir bakıma Türk musikisinin de yakın tarihi anlamını taşır. Onun hafızasından dökülen paha biçilmez hatıralar, bilgiler, musiki tarihimizi aydınlattığı gibi, toplumsal hafızamızı tazelememizde de önemli rol oynar. Türk musikisinde fasıl anlayışını

yenileyen Atlığ "Müziğimizde Fasıl" yazısında musiki kültürüne ne kadar vâkıf olduğunu gösterir: "Fasıl müziğimizin farklı dönemlerine göre içeriği bakımından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Dar anlamıyla fasıl, bir bestekârın aynı makamdan bestelediği iki beste, Ağır Semai ve Yürük Semai'den meydana gelir.

Müziğimizde şarkı formu, 18. yüzyıl ve özellikle 19. yüzyıldan itibaren önem kazanmıştır. Tanzimat'tan sonra müzik, özellikle de fasıl müziği, sosyal yaşantımıza uyarak toplumumuzda daha kolay yayılmaya başlamıştır. 1930'lu yıllarda Mesud Cemil Bey üstadımız, musikimize toplu icrada koro anlayışını getirmiştir. Bu tarihlerden itibaren klasik fasıl koro şeklinde icra edilmeye başlamıştır. Tamamen şarkılardan ibaret olan fasıllar da çeşitli mahfillerde ve gazinolarda icra edilir olmuştur."

Nevzat Atlığ'ın hayatı, çok önemli bir kültürel mirasımız olan musikinin zaman içindeki yolculuğunu gözler önüne sermektedir. Kimliğimizi yansıtan ve müşterek dilimiz müziğimizin en büyük icracılarından biri olarak, geleneğin kılavuzluğunu reddetmeyen, ancak modern olanı hedef alırken de gelenekten kopuşu reddeden tutumuyla musiki sahasına olağanüstü hizmetlerde bulunmuş, hayatını buna vakfetmiştir. Atlığ'ı bütün yönleriyle tanıtan, hayatı, sanatı, arkadaşları ve müzisyenlerin görüşleriyle hakkında basında çıkan yazıları derleyip bir araya getiren çalışmalardan bir kaçını da zikretmek isterim. Hikmet Özkahraman, *Basında Nevzat Atlığ 1949'dan Günümüze*

(1999), Ergun Balcı *Nevzat Atlıg: Musikimizle Övünmemiz İçin* (2004), Mehmet Güntekin *Tanuklarıyla Türkiye’de Musikinin Yakın Tarihi1: Nevzat Atlıg Tanıklığında* (2012). Atlıg’la ilgili çalışmalar basılı kitaplarla sınırlı kalmamıştır. Alev Çağkayan tarafından TRT Müzik için Nevzat Atlıg belgeseli çekilmiştir. *Türk Müziğinde Ulu Bir Çınar Nevzat Atlıg* adlı belgesel de yine TRT’de yayımlanmıştır. Yine adına açılan internet sitesi de onun yaptıklarını geleceğe aktarmak bakımından değerli. Bunların yanı sıra hakkında pek çok makale yazılmış, Türk musikisi, şef, koro konuları ekseninde yapılan akademik çalışmaların hemen hemen hepsinde de kendisine atf yapılmıştır.

Nevzat Atlıg, 1950’lerden bugüne oluşturduğu Türk müziği arşivini İstanbul Üniversitesi bünyesinde çalışmalarını sürdüren Osmanlı Dönemi Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi’ne bağışlamıştı. Yeri gelmişken Atlıg’la alakalı değişik görüş ve kanaatta eleştirel yaklaşımların olduğunu da ayrıca belirtelim. Karası bol dedikodulardan bir kısmının Atlıg’ın Yılmaz Öztuna ile dostluğuna dikkat kesildiği de malumdur. O hâlde biz de Öztuna’nın, dostunu nasıl anlattığını aktarmadan geçmeyelim: “Sadeddin Arel bana, Türk musikisi konservatuvarı açmanı ve sanatın ansiklopedisini yazmanı vasiyet etmişti. İkisini de yerine getirdim. Ama devlet korusu fikri Nevzat Atlıg’a aittir. Zaten hayatını buna vakfetti. Atlıg olmasa idi bugün devlete bağlı bir Türk musikisi korusu yoktu.”

Türk müziğine çok önemli katkıları olan koro şefi, ses sa-

Nevzat Atlıg

natçısı ve müzik araştırmacısı Nevzat Atlıg müzikseverlerin gönlüne radyolu günlerde girmiş, sanatını icra etmiş, değişen teknoloji ile bunu televizyona taşımış, ardından eserlerini CD ortamına aktararak albümlerle yoluna devam etmiştir. Kültür birikimimizle gönül bağımızın kesilmemesi için *Radyolu Günler* başlığı ile yayımlanan TRT Nağme arşivleri hem Nevzat Atlıg hem de Türk musikisi meraklıları için dijital ortamlardan da dinlenebilir. Burada aynı zamanda işaretlerle oluşturulmuş bir musiki dilini insandan insana aktarmak için büyük bir çaba harcayan Atlıg’ın kendisiy-

le yapılan söyleşilerle geçmişe yolculuk yapmak da mümkündür.

Biz bu yazımızda, bazı anekdotlar ve yayınlar üzerinden Türk musikisinin değerli bir isminden, Nevzat Atlıg’dan kısaca söz etmeyi yeğledik. Elbette Atlıg’ın musiki dünyası ve hayatı sadece aktardıklarımızdan ibaret değil, tamamını öğrenmek isteyenlerin, isimlerini verdiğimiz eserlere başvurmaları ve adını andığımız programları dinlemeleri gerekiyor... Hiç şüphesiz tüm bunlar Atlıg’ın kişiliğinde klasik Türk musikisinin gerek icra gerek değerlendirme bakımından inşili çalkışlı serüvenini kavramayı sağlayacaktır.

Beşir Ayvazoğlu'nun Ataç Kitabı Üzerine

ÖMER KANTARCI

2023 yılının son çeyreğinde ülkemiz Cumhuriyet tecrübesini yaşadığı 100. yılı çeşitli etkinliklerle kutladı. Şüphesiz bu önemli tarih bize kutlamadan ziyade geçmiş yüzyılı da anlamayı, kritik etmeyi ve yaşanan acı-tatlı olaylardan yola çıkarak yeni bir vizyon ile ikinci yüzyıla hazırlanmayı icbar etmektedir. Geriye dönüp baktığımızda Türkiye'nin son yüzyılının siyasi, edebî ve kültürel hareketlilik açısından zengin olduğunu görürüz. Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesi, Millî Mücadele, inkılap hareketleri, demokrasi tecrübesi, çok partili hayata geçiş, kültürel değişimler gibi önemli hadiseler hep bu yüzyılda gerçekleşti. İki dönemi yaşamış, kendi şahsına münhasır farklı mizaç ve dünya görüşüne bağlı şahsiyetler bu hareketli zaman diliminde yaşadı ve öldü. Geride onların yaşadıkları dönem, kavgasını verdikleri ideolojiler, yukarıda bahsettiğimiz önemli hadislere karşı gösterdikleri müspet-menfi tepkiler, hızla yaşanan gelişmeler karşısında çelişkili tavırları ve alaturka ile alaf-ranga arasına sıkışmış kültürel hayatlarıyla değerlendirmek kaldı.

Kuşkusuz yakın dönemdeki edebî ve kültürel hayatımıza

tesir etmiş şahsiyetleri geniş bir perspektifle değerlendiren, bu yönüyle yüzyılımızı anlamamıza katkı sağlayan eser sahipleri de var. Bu alanda akıllara ilk gelen isim Beşir Ayvazoğlu olacaktır. Portre, edebî biyografi yazıcılığında ülkemizde önemli bir boşluğu doldurduğu, çıtayı epey yukarı yükselttiği kadar kullandığı üslup, araştırmalarındaki titizlik, dilinin güzelliği de okuyucunun dikkatinden kaçmıyor. Onun biyografi eserleri, kronolojiye hapsolmadan ele aldığı kişiyi dönemi; siyasi, kültürel ve edebi olaylarla harmanlayarak yakın dönem tarih okuması sunuyor.

1953 doğumlu¹ Ayvazoğlu Bursa Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten sonra gazetecilik yaptı, yıllarca kültür sanat sayfası hazırladı. Onun gazeteciliği edebiyat ve kültür hassasiyetinin önüne geçmedi. Televizyonlarda programlar hazırladı, sundu.

1 Geçen yılın Mart ayında Beşir Ayvazoğlu'nun 70. yaşına girmesi ve edebiyatımıza katkılarından dolayı bir vefa-teşekkür niyazıyla Zeytinburnu Belediyesi'nin desteğiyle özel bir etkinlik yapıldı. Etkinliğe üstadın ailesi ve yakın dostları katıldı. Fotografika Yayınları tarafından yayımlanan hocanın arkadaşları ve ailesinin katkılarıyla hazırlanan *Penceremizden Beşir Ayvazoğlu* kitabı da programda gelenlere hediye edildi.

Birçok edebiyat dergisine omuz verdi, uzun zaman ülkemizin en köklü dergilerinden *Türk Edebiyatı*'nın genel yayın yönetmenliğini yaptı. Son döneme kadar gazetelerde yazmaya devam etti. Büyük bir edebiyat ve kültür insanı olarak yazmayı, çalışmalarını yayımlamayı sürdürmektedir.²

Beşir Ayvazoğlu, daha önce yayımladığı *Yahya Kemal, Tarık Buğra, Şeyh Galib, He'nin İki Gözü İki Çeşme, Peyami, Haşim, Dünyayı Güzelleştirmek, Malik Aksel, Yunus Ne Hoş Demişsin, Fikret, Mehmet Genç, Erol Güngör* gibi alanında başucu çalışmalarından sonra şimdi de *Ataç; Prospero, Caliban'a Karşı* kitabıyla³ karşımızda. Ayvazoğlu, niçin *Ataç* kitabını yazdınız, sorusuna verdiği cevapta daha önce hazırladığı biyografilerde karşısına hep *Ataç*'ın çıktığını, çalıştığı birçok yazarla *Ataç*'ın hayatının keşiştiğini, bu sebeple onu da çalışmanın elzem bir hale geldiğini belirtiyor. Bu kitapla yakın dönem edebiyat ve kültür tarihimiz biraz daha aydınlanmış oldu.

2 Beşir Ayvazoğlu'nun gazete yazılarını da konularına göre kitaplaştırmasını okurları olarak arzu ettiğimizi buradan belirtelim.

3 Beşir Ayvazoğlu, *Ataç; Prospero, Caliban'a Karşı*, Everest Yayınları, İstanbul 2023.

GEÇMİŞİN YÜKÜ YA DA HAFIZAYI SİLME

Kitap üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüm *Nurullah Atâ*, ikinci bölüm *Nurullah Ataç*, üçüncü bölüm ise *Ataç* ismini taşıyor. Bu bölüm isimlendirmelerinin, biyografiye konu edilen yazarın hayatı ve geçirdiği değişimi, tepkileri ve bulunduğu yeri göstermesi bakımından bazı işaretler taşıdığını da söyleyebiliriz. “Resmî münekkit”in⁴, geçmişi ve dinle harmanlanmış geleneği hatırlatan her şeyden kaçındığı, kurtulmak istediği görülüyor. Önce babadan gelen soyadı, özdil çalışmalarının tesiriyle bir harfle değişime uğrayacak, ardından ise dinî referansı kuvvetli olan Nurullah ismi gazete ve dergi yazılarında yer almayacaktır, sadece Ataç olarak eleştirilerini kaleme almaya devam edecektir.⁵

Kitabın ilk başında Nurullah Ataç’ın hayatı ve kişiliği üzerine kısa bir portre yazısı yer alıyor. Portrede eleştirmenin fizyonomisi, temizliğe, saç-sakal tıraşına pek dikkat etmeyişi, tez öfkelenmesi, dün beğendiğini bugün beğenmemesi, kekemeliği gibi dikkat çeken özelliklerinden söz edilmiş. Beşir Ayvazoğlu, Ataç’ın savunduğu fikirler konusunda kesinlik içeren ifadeler kullanmanın problemli bir tarafı olduğunu belirtiyor. Çünkü yazılarına baktığımızda uzun diyebileceğimiz bir yazarlık hayatında birçok kişi ve konu hakkında birbirinden zıt değerlendirmelerine rastlamak mümkün. Tabii ölene kadar

4 İfade Nâzım Hikmet’e aittir.

5 1934’e kadar Nurullah Atâ, o yıl Soyadı Kanunu çıktığı için soyadını Ataç yapar. 1950’den ölümüne kadar ise sadece Ataç’ı kullanır.

sürekli savunduğu bazı düşünceleri de vardı. Bunlardan biri okullarda Yunanca ve Latince dillerinin öğretilmesindeki ısrarı, çağdaş muasır seviyesini yakalamak için Türkçeyi Yunanca ve Latinceleştirmekten başka bir seçeneğin olmadığını savunması gibi. Bu fikirleri yüzünden en yakın dostlarıyla -başta Ahmet Hamdi Tanpınar olmak üzere- arasını açmayı bilmiştir.

Nurullah Ataç iflah olmaz bir Batıcı ve pozitivistti. Eski kültürü hatırlattığı için Arapça ve Farsça kelimelerin dilimizden atılması gerektiğini savunmuştu. 1930’lu yıllarda öztürkçe akımı başlayınca epeyce bir kelime uydurmuş, birkaç sene sonra ise siyasi merkez bu işten çekince o da bu kelimelerin çoğunu kullanmaktan vazgeçmişti. Bu “dil hassasiyetinin” altında, maziye hatırlattığı için hafızayı silme gayesinin olduğu açıktı. Ancak bu şekilde Batılılaşma süreci tamamlanabilirdi... Ataç sadece kelimelerden değil tarihî mekânlardan da arındırılmış bir Batılılaşma peşindeydi. Beyazıt’tan Babıali’ye gider-

ken yolu kısaltmak için bazen içinden geçtiği Kapalıçarşı’dan “kişiyi ürperten bayağılık” olarak bahsetmesi tesadüf değildi. 1954’teki yangında çarşı zarar görmüş, aslına uygun olarak restore edileceğini öğrenince Ataç üzülmüş ve hazır yanmışken “günün gereklerine uygun” modern bir çarşının yapılabileceğini dile getirmişti.⁶

Portre kısmından sonra Ataç’ın doğumundan (1898) kızı Meral Tolloğlu’nun vefatına kadar (2020) konu edinen yazarın da irtibatlı olduğu edebî, siyasi ve kültürel olayların kronolojisine yer verilmiş. Beşir Ayvazoğlu bu şekilde son yüzyılda yaşanan kültür hareketlerini de genel hatlarıyla okuyucuya hatırlatır. Bu hatırlatma ülkemizin modernleşme tecrübesini siyak ve sibakına bakarak görmemizi, yorumlamamızı kolaylaştırıyor.

AİLESİ VE YETİŞTİĞİ ORTAM

Aslen Gümrükçüoğulları diye tanınan Trabzonlu bir aileden olan babası Mehmet Atâ Bey (1856-1919) devletin çeşitli kademelerinde maliyecilik başta olmak üzere valilik, kısa bir süre nazırlık, müfettişlik, edebiyat, ahlak ve tarih hocalığı gibi vazifeleri icra eden çalışkan ve hırslı bir bürokrattır. Bununla birlikte dönemin gazetelerinde binlerce ilmî ve fikrî makale yazmıştır. İdadilerde okutulmak üzere üç ciltlik *İktitaf* isminde bir edebiyat antolojisi de

6 Beşir Ayvazoğlu *Ataç: Prospero Caliban’a Karşı*, s. 29. Tarihî yapılarla karşı oluşuna kitabın farklı yerlerinde de rastlamak mümkün: “Sevmiyorum eski yerleri. İstanbul’da tarih ezer insanı. Ankara’ya bayılırım ama eski mahallerinde gezmekten hoşlanmam.” s. 105.

Beşir Ayvazoğlu

hazırlamıştır. Atâ Bey'in daha geniş kitlelerce tanınmasına vesile olan önemli çalışması ise hiç kuşkusuz J. V. Hammer'in Osmanlı tarihine dair meşhur eserini Fransızca tercümesinden *Devlet-i Osmâniyye Tarihi* isimyle Türkçeye kazandırmasıdır. Tanpınar'a göre bu tercüme "Ahmet Cevdet Paşa'dan sonra bizde en ciddi tarih hareketi"dir.

Mehmet Atâ Bey Maraşlı Kısakürekler sülalesine mensup olan dayısının kızı Münire Hanım'la evlenir. Nurullah Ataç'ın Galip ve Refik isiminde erkek kardeşleri; İklîma, Hamide ve Behçet isiminde kız kardeşleri vardır. Galip tıbbiyeyi bitirir ve doktor olur. Refik Macaristan'da matematik okurken birinci dünya savaşı çıkması üzerine ülkesine gelir ve gönüllü olarak askere yazılır. Orhaniye Tabyası'nda şehit olduğunda henüz yirmi üç yaşındadır. Behçet doğum esnasında vefat ederken Hamide de çok yaşamamıştır.

Ataç'ın tahsil hayatına baktığımızda birçok okula başladığını ama farklı sebeplerden dolayı eğitiminin kesintiye uğradığını görürüz. Cumhuriyet'in çeyrek asrında yaptığı eleştiri yazılarında bu diplomasızlığın doğurduğu sızı ara ara hissedilir. Fransızcasını geliştirmek için Moda'daki Frerler Mektebi'ne

yazılır, cihan harbi çıkınca karşı tarafta Fransızlar da yer aldığı için bu okul kapatılır ve Nurullah Atâ Mekteb-i Sultaniye'ye yazılır. Talebeliği sorulduğunda tüm derslerden sıkıldığını, matematiğe ve fiziğe ise ilgili olduğunu, okusaydı bu bölümleri tercih edeceğini söylüyor. Okuldaki disiplin ve eğitim anlayışını ise şu cümlelerle eleştiriyor: "(Okullarda) çocukların kendi kendilerine düşünmelerine engel olurlar, onlara birtakım "hakikatleri" dolma gibi yutturmaya kalkarlar. Oysaki 'hakikat', bizim kendi düşüncemizle kavradığımız şeydir, başkasından öğrenilemez. Başkasının yardımıyla öğrenilmez demiyorum, öğretmen çocuğun anlamasına yardım eden adamdır, ona ezberleten değildir. Ama bizde öteden beri hep birtakım inançları aşılama, belletmeye çalışıyorlar. İnancın olduğu yerde düşünme olmaz. Ben düşünmeden yanayım." Beşir Ayvazoğlu bu satırları bize aktardıktan sonra Ataç'ın, Tek Parti devrinde bir çeşit dinî inanç sistemi gibi kurgulanan Kemalizm'in eğitim kurumlarında dayatılmasını eleştirdiği tek bir cümlesinin dahi olmadığını hatırlatıyor.⁷

⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Ataç; Prospero, Caliban'a Karşı*, s. 68.

Galatasaray Lisesi'ni henüz bitirmeden Cenevre'ye gönderilen Ataç bir müddet orada halka açık serbest derslere devam eder, Fransızcasını geliştirir. İzzettin Dinamo ve Şükrü Saraçoğlu gibi isimlerle aynı yurttaki kalır, tedavi olmak için orada bulunan Yakup Kadri ile sohbetler yapar, Fransızca ve Türkçe şiirler yazmaya çalışır. İsviçre'de kendine iş bulup düzenli bir hayat kuramaması ve babası vefat ettikten sonra giderek artan ailesinin ekonomik sıkıntıları, çok hevesli olmasa da ülkesine dönmesine neden olacaktır. Bir arkadaşına yazdığı mektupta Türkiye'ye döndüğünde "zindanda olacağını" ve "oraya gitmemeyi başaracağını" ümit ediyor. O yıllarda Osmanlı mağlup olmuş, Mondros müharekesi imzalanmış, İstanbul ve Anadolu işgal altındadır. Burada genç Ataç'ın Macaristan'daki tahsilini yarıda bırakıp Çanakkale'de şehit düşen ağabeyi Refik'ten farklı bir tercihte bulunduğu da görülmektedir.

EDEBİYAT, ELEŞTİRİ VE TARTIŞMALAR

Yurda dönen Nurullah Ataç, Yahya Kemal'in başında bulunduğu şair ve yazarlar tarafından 1921'de yayımlanmaya başlanan *Dergâh* dergisinde görünür. İlk yazılarını burada neşreder. Ahmet Haşim'in *Göl Saatleri* isimli şiir kitabı üzerine kaleme aldığı ilk yazısı derginin 12. sayısında yayımlanır. Dergi etrafında toplanan Ahmet Haşim, Tanpınar, Yahya Kemal'i üstat olarak zikreder. Bu isimlere daha sonra Yakup Kadri'yi, İsmayıl Hakkı'yı da ekler. Derginin mistik havasını beğenmese de üstatları olduğu için bir müddet daha dergi çevresiyle yürü-

meye devam eder. Cenevre’de tiyatroyla alakalı dersler aldığı -hatta *Hamlet* oyununda küçük bir rolü de vardır- için gazetelerde 1920’li yıllarda tiyatro eleştirileri kaleme alır.

Yazarlık hayatına baktığımızda edebiyat çevreleriyle tanışması ağabeyi Galip Atâ’nın vasıtasıyla olur. O yıllarda Yüksek Muallim Mektebi’nin hekimi olan Galip Bey, talebelerinden Ahmet Hamdi’ye (Tanpınar) kardeşinin Cenevre’den geldiğini, onun da edebiyatı sevdiğini söyler. Daha sonra Tanpınar’la Ataç bir araya gelir ve uzun sayılabilecek bir sohbetle tanışmış olurlar. Nurullah Atâ’nın *Dergâh*’ta şiirlerinin yayımlandığını, baharamadığını düşündüğü için şiiri bırakıp tenkit yazılarına yöneldiğini görüyoruz. 1934 yılında hikâyeyle ilgilenmiş, iki hikâyesi (“Rakip”, “Kırk Birinci İğne”) *Yenigün* dergisinde yayınlansa da devamı gelmemiştir. Uzun süre kendisinden münekkit olarak söz edilmesinden rahatsızlık duymuş, yazdıklarının deneme (essai) olduğunu, kendisinin de essayiste olduğunu savunmuştur. Bugün Nurullah Ataç’ın uzun yıllara yayılan yazarlığına ve yayımladığı eserlerine baktığımızda münekkit/eleştirmen olarak karşımıza çıktığı açıktır. Tabii bu münekkitliğin subjektif olduğu, yazı esnasında ne düşündüyse onu yazdığını söyleyebiliriz.

Nurullah Ataç hayatının bir döneminde muallimlik de yapmıştır. Kimi arkadaşları tarafından geçim derdi yüzünden bu işi yaptığı söylense de kızı Meral Hanım babasının okulu ve öğrencilerini çok sevdiğini belirtiyor. Adana Lisesi’nde edebiyat, Pertevniyal Lisesi ile An-

Nurullah Ataç’ın uzun yıllara yayılan yazarlığına ve yayımladığı eserlerine baktığımızda eleştirmen olarak karşımıza çıktığı açıktır. Ataç iflah olmaz bir Batıcı ve pozitivistti. Eski kültürü hatırlattığı için Arapça ve Farsça kelimelerin dilimizden atılması gerektiğini savunmuştu.

kara Orta Muallim Mektebi’nde Fransızca öğretmenliği yapmış, Millî Eğitim Bakanlığı’nun çeşitli kademelerinde idari görevlerde bulunmuştur. Hasan Âli Yücel’in Millî Eğitim Bakanı olduğu dönemde önce tercüme bürosuna alınmış daha sonra da tercüme bürosu başkanlığına getirilmişti.⁸ Onunla birlikte daimi heyette olan kişiler şunlardı; Sebahattin Eyüboğlu, Safet Pala, Sebahattin Ali, Bedrettin Tuncel ve Enver Ziya Karal. Toplamda 778 eserin tercüme edilmesinin ciddi bir kültürel çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Tercüme edilen eserlere bakıldığında o dönem kültür politikalarının da yönünü görmek mümkün. Tercüme edilen kitaplar arasında; 93 Yunan, 23 Latin, 209 Fransız, 145 Alman, 117 İngiliz, 72 Rus, 40 İtalyan, 15 Amerikan, 9 İskandinav, 6 İspanyol, 6 Macar, 1 Portekiz klasiği yer alıyordu. Doğu dillerinden sadece 42 eserin tercüme edilmesi Hasan Âli Yücel ve Nurullah Ataç’ı aynı kültür düşüncesinde bir araya getirmişti, hümanist kültür.⁹

- 8 Nurullah Ataç’ın Yücel’le arası bir dedikodu yüzünden iyi değildi. Sebahattin Eyüboğlu’nun Yücel’e Fransızcasının iyi olduğu bilinen Ataç’ın da tercüme heyetinde olması gerektiğini söylediğinde bakan itiraz etmemiş heyete onu da dâhil etmişti. Çünkü Ataç’a ihtiyaçları vardı.
- 9 Beşir Ayvazoğlu, *Ataç; Prospero, Caliban’a Karşı*, s. 382.

Ataç’ın dikkat çeken bir başka yönü de uzun süre kendisinden beklenmeyecek ölçüde divan şiirini savunmasıdır. Yazılarında bu şiirden seçkin örnekler sunar. Hatta divan şairlerinden sevdiği gazel, beyit ve mısralardan oluşan güldeste hazırlamak gibi bir hayali de vardı. 1945’te ihtisas sahası divan edebiyatı olan Abdülbaki Gölpınarlı ilginç bir şekilde divan şiiri aleyhine kitap yayımlayınca¹⁰ onu ilk eleştiren yakın arkadaşı Ataç olacaktır. Diğer meselelerde olduğu gibi birkaç sene sonra ise önceki söylediklerinin aksine hareket edecektir.

YURLARINA DÖNEN ŞAİRLER

Beşir Ayvazoğlu kitabının birinci bölümündeki bir başlığı ile ikinci bölümündeki bir başlığı ilginç bir şekilde birbirine benzemektedir. İlk bölümde “Moskova’dan Dönen Şair” başlığı altında Ataç’ın Nâzım Hikmet ve çevresiyle ilişkisini anlatılır. *Hep Gençlik* dergisine verdiği röportajda Nâzım’ın şiirlerini beğendiğini ama “edebiyatı birtakım ictimaî, siyasî akidelere alet etmeye kalkışmasının sinirine dokunduğunu” söylüyordu.¹¹ Fakat Nâzım’ın

10 *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul, 1945.

11 Nurullah Ataç 1930’lı yılların başında Nâzım’la birlikte şiirlerinde Türkçe kelimeleri tercih ettiği için Necip Fazıl’ı da beğendiğini yazacaktır. Necip Fazıl

Taranta-Babu'ya Mektuplar ve Portreler isimli kitaplarını okuduktan sonra görüşleri değişecekti. “Sanata politikayı karıştırdığı için Nâzım Hikmet’in eserine dudak bükenler, Ataç’a göre politika kavramını yanlış anlayanlardı. Eğer politika cemiyetin hayatında ‘şu veya bu fikir manzumesinin hâkimiyetini istemekse, sanat adamının buna karışmamasını beklemek onun insanlık haysiyetine hakaret’ten başkası değildi.” Bu bölümde Kemal Tahir’in ve Attilâ İlhan’ın Ataç hakkında söyledikleri de calibi dikkattir. Kemal Tahir’e göre o “Batılılaşmayı yanlış bile değil hiç anlayamamış, sömürgeci ajanlığına gönlünü kaptırmuş bahtsız vatandaşlarımızdan biriydi.” Attilâ İlhan ise Ataç’ın “aşırı bireyci olduğunu, keyfinden başka yöntem, paşa gönlünden başka ölçüt tanımadığını” belirtiyordu. En acı tarafı ise onun üstünlüğünden ve hümanizmasından hiç şüphe etmediği Batı’nın kültür emperyalizmine kayıtsız şartsız teslim olması, bir milletin yüzlerce yıllık medeniyetinden deri değiştirir gibi çıkabileceğine inanmasıydı.¹² Beşir Ayvazoğlu tüm bu alıntılardan sonra Ataç’ın Mark-

sist ya da komünist olmadığını ama jakoben solcu olarak tarif edilebileceğini belirtmektedir.

Yeri gelmişken yazarın inancı hakkında birkaç bilgi verelim. Ataç’ın itikadi olarak Allah’a inanmadığını ve Müslüman olmadığını birçok yazısında dile getirdiği herkesin malumdur. Öldüğünde Hacı Bayram Camii’nde cenaze namazının kılınması ve mezar taşına “Ruhuna Fatiha” yazılmasının ailesinin talebi olduğu tahmin edilebilir.¹³ Önemli bir vasiyetini de kitaptan öğreniyoruz: öldüğünde arkasından “vefat etti” denilmemesi. Bu vasiyete uyulacak ve gazeteler “Ataç öldü!” başlığıyla haberi okuyucularına verecektir.

“Mısır’dan Dönen Şair” bölümünde Ataç’ın Âkif hakkında yazdıklarına değinilir. Onu da ilk zamanlar Türkçenin en iyi şairlerinden bir olarak görmüş fakat sonra acımasızca eleştirmeye hatta karalamaya başlamıştır. Yurda dönen şairlerden ilki Millî Mücadele’nin en kritik anlarında Moskova’ya gitmiş ve “bilinçlenerek” ülkesine dönmüştür. Mehmet Âkif ise şiiri gibi halkın yanında yer alarak istiklal mücadelesine destek vermiş, fakat yeni kurulan devlet yönünü Batı’ya çevirince sistem muhalifi olarak terk etmek zorunda kaldığı vatanına ancak 1936’da dönebilmiştir. Âkif’i iman neferi olduğu ve İslâmî de-

ğerleri savunduğu için bir türlü sevemeyen, şiirini ve kendisini “ölü ve geri” olarak gören Ataç büyük şairin yurda dönüşünün edebiyat camiasında yarattığı az çok tepkiden bile rahatsızlık duyacak ve millî şairin şiirlerini “eleştirmeye” devam edecektir. Âkif’in bir mezarı hak ettiğini diline dolayan Ataç’a, müellif Ayvazoğlu Cenevre’den dönmeden hemen önce yazdığı bir mektupta “zindan” olarak gördüğü ülkesini hatırlatacaktır. O işgal günlerinde Nurullah Ataç’ın hayran olduğu Fransız millî marşı “La Marseillaise” İstanbul sokaklarında çalıyordu.

Beşir Ayvazoğlu daha önce yayımladığı ciddi bir kaynak hüviyetinde olan biyografi çalışmalarına *Ataç* kitabıyla bir yenisini daha ekledi. Burada değinmediğimiz çok daha fazla dikkat çekici konuyu barındıran eser biyografi alanını da aşan bir zenginliğe sahip. Kronolojik sıralamaya hapsolmeden dönemin kültürel, siyasi ve edebî tartışmalarını, kendi şahsına münhasır kişileri, velhasıl yazarın yaşadığı dönemi (1898-1957) geniş bir perspektifle okuma imkânı sunuyor. Bu değerlendirmeleri yaparken, Ataç’ın tüm kitaplarını ve binlerce yazısını taradığını, dönemin şahitlerinin de eserlerinden azami derecede istifade ettiğini görmek mümkün. Beşir Ayvazoğlu Ataç hakkında güzelliklerin bolca olduğu kitap literatürüne karşın ana kaynaklardan yola çıkarak nesnel bir biyografi hazırladı. Böylece kültür hayatımıza önemli bir eser kazandırdı diyebiliriz.

dünya görüşünü değiştirince Ataç’ın “tenkit”lerinden nasibini fazlasıyla alacaktır.

12 Beşir Ayvazoğlu, *Ataç; Prospero, Caliban’a Karşı*, s. 131. Önde gelen solcu iki yazarın bu tespitlerinden sonra diyebiliriz ki aradan onlarca yıl geçmesine rağmen bugün ülkemizde Batı’nın iki yüzlüğüne, hiç tükenmek bilmeyen işgal rejimine karşı halen acentelik yapanlar, kültür emperyalizmine bırakın ses etmeyi bu manevi işgali daha da güçlendirenlerin sol cenahtaki varlığı düşündürücüdür. Bu konuda eleştiriden beri olmayan sağ cenahın ahvali ise başka bir yazı konusudur.

13 Geçen aylarda hayatını kaybeden televizyon programcısı ateist Metin Uca’nın da cenaze namazının kılınması ailelerin ölen yakınlarından farklı düşündüğünü, kültür ve gelenekle irtibatın korunmasını istediklerini gösteriyor.